

*Ақиб ва
жаъмиат*

ЎРОЛ ЎТАЕВ

Ижодхонадаги гурунглар

ЎЗБ

Ў 90

*Адиб ва
жамият*

Машхур ижодкорлар ҳаётдан лавҳалар

ЎРОЛ ЎТАЕВ
**Ижодхонадаги
гурунглар**

Сухбатлар, бади ва очерклар

114426

• TDIU
kutubxonasi

худож.

Тошкент
«Zilol buloq» нашриёти
2020

Севимли фарзандим Беҳзоджон
хотирасига бағишлайман

Муаллиф

КБК 76.03(5Ў)
УЎК 654.197(575.1)
Ў 90

Ўтаев, Ўрол

Ижодхонадаги гурунглар /мулоқот, эссе ва очерклар/
Тошкент, «Zilol buloq» нашриёти, 2020 й. 160 бет.

Наширга тайёрловчи:

Мирзо КЕНЖАБЕК,

Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган
ёшлар мураббийси, Халқаро Бобур мукофоти соҳиби

Муҳаррир:

Юсуф БЕРДИЕВ

“Ижодхонадаги гурунглар” – марҳум тележурналист ва адабиётшунос олим Ўрол Ўтаевнинг суҳбат-мулоқот, бади ва очеркларидан тузилган сўнги китобидир. Китобнинг юзага келишига “Ижодий учрашувлар”, “Ёзувчи ижодхонасида”, “Халқ севган дostonлар”, “Истеъдод”, “Илҳом” сингари муаллиф ўзи бош бўлган телевизион кўрсатувлар асос бўлган.

Содда ва самимий услубда тасниф этилган мазкур китоб бўлажак ижодкорлар учун ўзига хос сабоқ намунаси ҳамда барча адабиётимиз муҳиблари учун қизиқарли манба бўлади, деб умид қиламиз.

ISBN 978-9943-5855-8-4

© Ўрол Ўтаев, 2020 й.

© «Zilol buloq» нашриёти, 2020 й.

ИЖОД АҲЛИНИНГ БЕМИННАТ ДЎСТИ

*Адабиётшунос олим Ўрол Ўтаевнинг
ижодий гурунглири ҳақида*

Ўрол Ўтаев бутун меҳнат фаолиятини деярли ойнаижаҳон хизматига, яъни истеъдодли ижодкорлар, бахши-шоирлар ижодининг тарғиботига бағишлаган шахс эди. У Қашқадарё вилоятининг Чирокчи туманида туғилиб ўсган, 1973 йилда Тошкент давлат университетининг журналистика факультетида таълимни тугаллаб, мамлакат ойнаижаҳони адабий-драматик кўрсатувлар таҳририятида ўз фаолиятини бошлаган.

Шу даргоҳда 1973-1981 йилларда муҳаррир, катта муҳаррир бўлиб, 1981 йилдан бош муҳаррир лавозимида хизмат қилган. Ана шу хизмат даврида у химмати баланд раҳбар эканини исбот этди. Ўша вақтда Эркин Воҳидовнинг «Ғазал оқшоми» шарҳлари, Абдулла Орипов билан бўлган ижодий учрашувлар, Ўткир Ҳошимовнинг «Баҳс» туркумидаги телекўрсатувлари мустабид тузум шароитида яшаб келаётган халқимизнинг онг-шуурини уйғотишда улкан аҳамият касб этгани шубҳасиздир.

Ўрол Ўтаев халқ оғзаки ижодининг шайдоси бўлиб, бахши-шоирлар айтган терма ва дostonлардан беҳад завқ ва баҳра олар эди. Унинг бахши-шоирлар ҳақида ўз вақтида вақтли матбуотда эълон қилган мақолалари ва тасниф этган китоблари адабиёт муҳибларига маълум. Қашқадарё куйчиси – Қодир бахши Раҳимов, Сурхондарё булбули – Шоберди бахши Болтаев ижодини тарғиб этиб ёзган бадиалари бугун ғамгин ва ибратли бир хотирадир. У замондош шоирлар ҳақида ёзган мақолаларида ҳам имкон қадар сўзни бахши-шоирлар томонга буради. Масалан, таниқли шоир Икром Отамурод ҳақидаги

самимий мақоласида ҳам Қодир бахши термаларини завқ билан эслаб ўтади.

Ўрол Ўтаев ўз қўли билан тартиб берган сўнгги китобини “Ижодхонадаги гурунглар” деган содда ва самимий ном билан атаган. Бу китобнинг ўқувчилар учун қандай фойдаси ва аҳамияти бор? Бу китобдаги энг манфаатли, энг аҳамиятли жиҳат шуки, қаламкаш шахси ва ижодининг бир хил ва бир-бирига мувофиқ бўлиши, юксак одоб-ахлоқ тамойиллари, буюк тарихий шахслар ҳаётининг адабиётда акс этиши, ижодкорнинг ўз халқи ва миллати учун ўрناк бир шахс бўлиши лозимлиги, ижод сирларидаги юксак нуқтанинг истеъдодга боғлиқ эканлиги каби масалалар унда қамралган.

Муаллиф ўз гурунглирида ёзувчи Саид Аҳмадни атоқли адиб Ойбек, улуғ шоир Миртемир ҳақида гапиртирса, шоир Уйғунни Усмон Носир ҳақида гапиртиради. Ҳолбуки, ўз вақтида биз ёш қаламкашлар Усмон Носирнинг қатағонга учраб ҳалок бўлишида шоир Уйғун каби шахсларнинг “қўли бор” деб эшитар эдик. Бу хабарни яхши билган суҳбатдош кўпни кўрган Уйғунни айнан Усмон Носир ҳақида гапиришга ундайди.

Саид Аҳмаднинг Ойбек ҳақидаги сўзлари: “Ойбек ниҳоятда доно, билимдон, улкан истеъдод эгаси бўлиш билан бирга ғоятда сахий инсон эди. Ёш қаламкашларга маънавий ёрдам беришдан ташқари, улардан моддий ёрдамини ҳам аямасди... Ойбек домла умри бўйи сўкиш нималигини билмай ўтди. У бировдан қаттиқ ғазабланса “ғўдайган” сўзини ишлатарди, холос”.

Саид Аҳмаднинг Миртемир ҳақидаги сўзлари: “Миртемир ака ўта содда, дўлвор одам эди. У бир умр шон-шуҳратга интилмади. Фақат ижодни, меҳнатни, одамларга яхшилик қилишни билди, хо-

лос. У шундай меҳнаткаш ижодкор эдики, қилган ишларини кўриб хайрон бўлар эдик. Ўзининг юзлаб қалбларни ларзага соладиган шеърлари – дostonларини эсланг. Миртемир ана шундай сермахсул ижодкор, қўли очик, тортинчоқ одам эди”.

Уйғуннинг Усмон Носир ҳақидаги сўзлари:
“Усмон Носир ҳақиқий туғма истеъдод эгаси эди. У адабиётимизга яшиндай чакнаб, ярқираб кириб келган эди. Мен у билан бир неча йил яқин бўлиб яшаганман. У истеъдодли шоир бўлиш билан бирга, моҳир таржимон ҳам эди. Унинг Пушкин ва Лермонтовдан қилган таржималари ҳозир ҳам (таржима билан шуғулланувчи) ёшлар учун маҳорат мактабидир”.

Асқад Мухтор “Вақтингизни қандай сарфлайсиз?” деган саволга улуғ олмон шоири Гёте сўзини келтириб: “Ҳар бир дақиқа бениҳоя қиммат, чунки у мангуликнинг элчисидир” деб жавоб беради.

Абдулла Орипов динга бўлган муносабат ҳақидаги саволга жавобан муқаддас ислом дини ва ҳазрати Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳаётлари ҳақида нодир сўзларини келтиради, бу ҳолат нафақат ўзбек халқига, балки бутун олам аҳлига ибрат эканини таъкидлайди.

Биз раҳматлик Ўрол Ўтаев билан кўп йиллар Тошкент шаҳрининг машҳур Салор анҳори бўйида, Пушкин-Салор кўчаси, Мирзакалон Исмоилий маҳалласида кўшни бўлиб яшадик. Раҳматлик Ўрол ака ва шоир Машраб Бобоев билан учаламиз кечалари ухламай, жаҳон шоҳмоти санъаткорлари Владимир Карпов билан Гарри Гаспаровнинг илк баҳсларини кузатиб борганларимизни гоҳ афсус-ўкинч, гоҳ хайрат билан эслайман.

Ўрол Ўтаев ҳеч қачон ўзини бировдан баланд олмайдиган камтар ва кибрдан йироқ шахс эди. Айниқса, ижод аҳли ва қалам аҳли олдида ўзини жуда хокисор тутар эди. У тақдирнинг жиддий имтиҳонларига дуч келди. Ҳақ таолонинг синови бўлиб, катта ўғли Беҳзоджондан айрилди, сўнг “Ижодхонадаги гурунглар” китобини унинг хотирасига бағишлади. Кейин “қанд” касалига чалинган, шифокорлар бир оёғини кесишга қарор қилдилар. Хонадони аҳли унинг кесилган оёғини қабристон четига дафн этмасдан, том устига қўмиб қўйишган экан. Вафоти кунида кесилган оёғи тобутга солиниб, жасадига қўшиб дафн этилди.

Ҳозирда ҳам Ўрол Ўтаевнинг аҳли оиласи ва фарзандлари билан йўқлашиб турамиз. Атоқли адабиётшунос олим, академик Бахиёр Назаров ҳам у кишининг оиласидан хабар олиб турар экан. Бир гал у киши марҳум дўстининг хонадонига келганида нашр бўлмай қолиб кетаётган “Ижодхонадаги гурунглар” китоби устида гап кетибди. Китоб қўлёзмаси менинг қўлимда эканинани эшитган Бахтиёр Назаров қувониб: “Мирзо Кенжабекнинг қўлида бўлса, Худо хоҳласа, хайрли натижа бўлади”, деб ишонч билдирибди. Атоқли олимнинг бу ишончи менга руҳ бағишлади.

Ниҳоят, Ёзувчилар уюшмаси раҳбариятининг жонқуярлиги билан “Ижодхонадаги гурунглар” китобхон қўлига етиб борди. Китобхонлар, хусусан, ёш ижодкорлар, мамлакатимиздаги ижод мактабларининг талабалари бу китобдан ўзлари учун кўп манфаатлар олиши умид қилинади.

Марҳум олимга Яратганнинг раҳматини тилаб, ушбу китобнинг муҳиблар учун манфаатли бўлишини тилаб қоламиз.

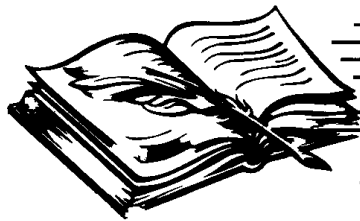
Мирзо КЕНЖАБЕК

23 сентябрь, 2019 м.с.

24 муҳаррам, 1441 ҳ.с. Душанба.

Биринчи боб

Ижодхонадаги гурунглар

БИТМАС-ТУГАНМАС МАНБА – ХАЛҚ ОРАСИДАДИР

Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ ёзувчиси
Саид Аҳмад билан суҳбат

– Азиз устоз, ўзингиз эътироф этганингиздек, ёшлигингизда кўпгина касбларни орзу қилиб, ўнлаб соҳаларнинг кўчасига кириб чиққан экансиз. Дастлаб дорбоз, кейин фотограф ёки рассом бўлишни орзу қилган экансиз. Артист бўлишга ҳам ҳавасингиз баланд бўлган экан. Лекин барча истакларингиздан ёзувчилик майли устун келиб, бугунги кунда адабиётимиз оқсоқолларидан бирига айландингиз. Суҳбатимизни ижоддаги илк устозларингиз ҳақидаги хотиралардан бошласак...

Саид Аҳмад: – Менинг ижодга, адабиётга кириб келишим ҳам қизиқ бўлган. Дастлаб ўзим ўқиган асарларга тақлид қилиб, кичик ҳикоялар ёзиб юрардим. 1940 йилда “Тортиқ” номли илк китобчам босилиб чиқди. Уша пайтдаёқ машҳур ёзувчи Абдулла Қаҳҳор “Ўзбекистон маданияти” газетасида менинг илк ҳикоялар тўпламимга тақриз ёзиб, менга қаттиқ дашном бериш билан бирга, камчиликларимни айтиб, йўл-йўриқ кўрсатди. Шундан сўнг ижоддан бироз кўнглим совиб, бир неча ой ёзмай ҳам кўйдим.

Ғафур Ғулوم менга илк бор оқ йўл тилаган. Ойбек рус тилидаги биринчи китобимга тақриз ёзган. Бу улкан адиблар нафақат менинг, балки бугун ижод қилаётган барча ўзбек шоир ва ёзувчиларининг устозидир. Шубҳасиз, келажак авлод ёшлари ҳам

уларнинг бадий баркамол ижодларидан бахраманд бўладилар. Уларнинг ижоди чинакам маҳорат мактабидир.

– “Назм чорраҳасида” асарингизда Ғафур Ғулом тўғрисида батафсил ёзгансиз. “Шарқ юлдузи” журналида эса Абдулла Қаҳҳор ҳақидаги хотираларингизни ҳам ўқиганман. Лекин Ойбек ҳақидаги фикрларингиз билан унчалик таниш эмасмиз...

Саид Аҳмад: – Ойбек ниҳоятда доно, билимдон, улкан истеъдод эгаси бўлиш билан бирга ғоятда саний инсон эди. Ёш қаламкашларга маънавий ёрдам беришдан ташқари, улардан моддий ёрдамини ҳеч аямасди.

Икки қўлини орқасига қилиб, доимо ўйланиб юрарди. Ҳаяжонланганда гапидан тугилиб қоларди. Доимо ниманидир, кичкина қоғоз парчасими, гугурт чўпими, дарахтдан узиб олган барг бандими, ишқилиб хаёл ичида, ўша нарсаларни тиши билан бурдалаб юрарди. Ойбек домла умри бўйи сўкиш нималигини билмай ўтди. У бировдан қаттиқ нафратланса “ғўдайган” сўзини ишлатарди, холос.

Ойбек домла ҳалол, покиза киши эди. У ҳеч қачон ҳеч кимнинг ҳақини емаган, аксинча бировларда унинг ҳақи қолиб кетган. У ҳатто кўнгли хоҳламаган кишилар даврасига қўшилмасди. У дам олиш кунларида болаларини олиб, Бўстонлик ва Оқтош томонларга кетарди. У ерда ўзига ўхшаган содда, ўта камсуқум деҳқон, боғбон, чорвадор дўстлари бўларди. Ўшалар билан суҳбат қуриб, тоғ ҳавосидан баҳра олиб келарди. Оилада хўжалик ишларига аралашмасди. Бозорда сабзи неча пул, пиёз қанча пул – сира билмасди. Бу ишларни ҳурматли опамиз – мархума Зарифа Саидносирова ҳамда ўғиллари бажаришарди.

Менга Ойбекнинг ҳаётлигида Зарифа опа қизиқ бир воқеани гапириб берган эди. Опа йигирманчи йиллардан бошлаб Ойбекнинг матбуотда босилган

шеърларини қийиб олиб, алоҳида конвертга қўлёзма нусхаси билан солиб, устига бу шеър ёки мақола қайси газетада қачон босилганини ёзиб сақлаб қўяркан. Шундай қилиб Ойбекнинг каттами, кичикми ҳамма қўлёзмаси сақланган. Хуллас, Ойбек олим сифатида ҳам, шоир сифатида ҳам беқиёс шахс эди. Унинг истеъдодига, поклигига ва меҳнаткашлигига ҳар қанча ҳавас қилса арзийди.

– Адабиётимизда Ойбекка ўхшаш яна бир улдуғ сиймо, камтарин инсон Мақсуд Шайхзода билан муносабатингиз қандай бўлган?

Саид Аҳмад: – Устоз Шайхзода ўрта бўй, жингалак соч, қирғий бурун, жиндек қорин ташлаган, қалин гардишли кўзойнак таққан, то ухлаб қолгунча лабидан папирос тутаб турадиган одам эди. Ҳатто ухлаганда ҳам лаблари папирос сўрганга ўхшаб тамшаниб турарди.

У ҳамма вақт шогирдлари ва мухлислари даврасида бўларди. Уни сира ёлғиз учратмаганман. Шунинг учун бўлса керак, мажлисларда “Казбек” папироси қутисига шеър ёзиб ўтирарди. Ичидаги папиросини чекиб бўлгандан кейин унинг муқовасини йиртиб олиб, чўнтагига солиб қўярди.

1959 йилги Фарғона сафаримизда домла ана шунақа папирос қутиларидан йигирматачасини тўлдирган эди. Афсуски, ўша қўлёзмалар солинган чамадончани Қўқонга келганимизда йўқотиб қўйган эдик. Шайх ака ўшанда жуда қаттиқ хафа бўлган эди.

Шайхзода кўпинча кўчада шеър ўйлаб юрарди. Мен унинг бу одатига аввалига ажабланардим. Кейинчалик билсам уйига киргани юраги бетламас экан. Эшик олдида албатта уч-тўртта улфат кутиб тураркан. Шайх аканинг қўли очиқлигидан мазахўрак бўлиб қолган улфатлар ҳаммавақт унинг йўлида пойлаб туришаркан. Шайхзода жуда доно, илми етук, қувноқ, суҳбати ширин, қўли очиқ, сахий одам эди. Домла ниҳоятда лутф билан гапиришга уста эди.

– Мақолаларингизнинг бирида агар мендан қайси бир шоирнинг шогирди кўп деб сўрашса... албатта иккиланмай Миртемир дейман, деб ёзган эдингиз. Шу фикрингизни бироз шарҳлаб берсангиз?

Саид Аҳмад: – Миртемир ака ўн беш йилга яқин Ёзувчилар уюшмасида ёшлар семинарини бошқарган эди. Биз ҳаммамиз ана шу семинар қатнашчилари эдик. Миртемир ака ўта содда, дўлвор одам эди. У бир умр шон-шуҳратга интилмади. Фақат ижодни, меҳнатни, одамларга яхшилик қилишни билди, холос. У шундай меҳнаткаш ижодкор эдики, қилган ишларини кўриб ҳайрон бўлар эдик. Агар биргина Пушкин асарларини ўзбек тилига ўтиргани учун ҳам Миртемир ўзбек адабиёти тарихида мустаҳкам ўрин олишга лойиқдир. “Манас” эпосининг аксариёт қисмини ҳам Миртемир таржима қилган. Унинг бу ажойиб таржимаси тўғрисида Чингиз Айтматов жуда катта ҳаяжон билан қувониб ёзган эди. Буларнинг ҳаммаси уйқусиз тунлар, изланишлар, илҳом ва ҳаяжон ҳисобига дунёга келган. Ўзининг юзлаб қалбларни ларзага соладиган шеърлари, дostonларини эсланг. Яна машҳур ҳофизларимиз куйлаётган кўшиқлари – буларни жамласа, қанча китоб бўларкан?

Миртемир ана шундай серҳмаҳсул ижодкор, қўли очиқ, тортинчоқ одам эди. Одамларнинг ҳар қандай илтимосини йўқ демасдан бажарарди. Домла энг зарур ишини ҳам йиғиштириб қўйиб, шогирдларининг хом-хатала шеърларини тузатиб берарди. Баъзан ҳеч эплаб бўлмайдиганларини қайтадан ёзиб берар экан.

Эсимда бор, 1949 йилда Алишер Навоийнинг 500 йиллик юбилеи нишонланаётган эди. Домла “Москвич” машинаси сотиб олиш учун анчагина пул жамғариб қўйган экан. Ўша пулни Қозоғистон ва Қирғизистондан келган меҳмонларга сарфлаб юборган экан. Бастакор, ҳофизлар Миртемирни жуда яхши кўришарди. Чунки у бастакор айтгандек,

оҳангга тушадиган шеърлар ёзиб берарди. Шундай концертлар бўлардики, хонандалар фақат Миртемир шеъри билан айтиладиган кўшиқларни ижро қилишарди. Миртемир ўзбек билан қozoқ, қирғиз ва бошқа қардош халқлар адабий дўстлигига мустаҳкам кўприк қуриб кетди.

Мен қадрдоним, устозим, кўшним Миртемир домлани буюк ҳурмат билан эслаймман. Ҳар эслаганимда кўз олдимда кийимлари ҳам, юриш-туришлари ҳам, гап-сўзлари ҳам ҳаддан ташқари содда ва лекин олижаноб бир сиймо намоён бўлади.

– Сиз юқорида устозларнинг дўстга, оилага ва юртга бўлган юксак садоқати ҳақида тўлқинланиб гапирдингиз. Ушбу мавзунини яна бироз давом эттирсангиз.

Саид Аҳмад: – Инсоннинг тубанликка кетиши арзимасдек туюлган хиёнат қилган кундан бошланади. Билибми-билмайми, барибир. Ўша кунини сиз ёр-биродарлар олдида, наинки юрт олдида, ҳатто виждонингиз олдида тубсиз жарликка қараб тойиб кетган бўласиз. Шунинг учун ҳам, укажонларим, сингилларим, хиёнатдан сақланинг.

– Маълумки, “Уфқ” романи эълон қилинганда, сиз Абдулла Қаҳҳордек зукко устознинг юксак баҳосига сазовор бўлдингиз. Роман ўқувчилар томонидан ҳам қизғин кутиб олинди. “Уфқ” гача ёзган насрий асарларингизга ўзингиз қандай қарайсиз?

Саид Аҳмад: – “Уфқ” романини ёзиш нияти бирдан пайдо бўлмаган. Авваллари хикоялар, фелъетон ва очерклар ёзиб юрардим. Беш-ўн та хикоялар китобим босилганда, йирик жанрларда ўзимни синаб кўриш ниятида қиссалар ёза бошладим. Биринчи қиссам “Қадрдон далалар” босилиб чиққанда анча яхши гаплар бўлди. Аслини олганда, бу қисса ўзимга унча ёқмасди. Ё ўша пайтларда қисса камлигиданми, ё китобга дурустроқ назар ташлайдиган адабиётшуносларнинг камлигиданми,

ишқилиб қиссанинг камчиликларини ҳеч ким сезмади. Кейинчалик виждоним олдида ўзимни оқлаш ниятида дурустроқ қисса ёзишни аҳд қилиб қўйдим. Ниҳоят “Хукм” яратилди. Очиғини айтсам, қисса ўзимга бироз маъқул тушгандек бўлди. Жамоатчилик ҳам унга яхши баҳо берди. Негадир, роман ёзишга журъат қила олмасдим.

– Зеро, роман жуда кўп тақдирлар, замоннинг зарур бир бурилиш даври, одамлар кутиб турган қандайдир муҳим бир масалани ёритиши керак. Ниҳоят, биринчи романингиз “Уфқ” китобхонлар қўлига тегди. Уни ёзишга ундаган омилар ҳақида сўзлаб берсангиз...

Саид Аҳмад: – Урушдан кейинги йилларда тақдир тақозоси билан чўлларни жуда кўп марталаб кезиш, у ерларни ўзлаштираётган кишилар тўғрисидаги очерклар ёзишга тўғри келди. Кейин Ёзёвон чўлларини ўзлаштираётган кишилар ҳаётини ўрганиш ниятида Марказий Фарғона чўлларини ўн-ўн беш марталаб кезиб чиқдим. “Чўл бургути” туркумига кирган қатор ҳикоялар ёздим. Кейин “Чўл шамоллари” пайдо бўлди. Шундай қилиб, чўл ҳаёти ва одамларига меҳрим тушиб қолди. Аста-секин кўнглимда роман туғилаётганини ўзим ҳам билмай қолибман.

– Романнинг бош қаҳрамони Икромжоннинг ҳаётда прототипи борми?

Саид Аҳмад: – Ёзёвонни ўзлаштирган фаол шахслардан бири Ориф Каримов тўғрисида “Одамнинг изи” деган бир очерк ёзган эдим. Ана шу очерк мени романга бошлаган илк кўприқдир. Агар эсингизда бўлса, колхоз раиси Раимберди тоға билан Икромжоннинг чўлдан ер танлагани кетаётган пайти айнан ўша очеркнинг ўзи. Фақат Ориф Каримовни Икромжон деб ўзгартирдим, холос.

Ёзёвон чўли обод далалар ўртасида бир неча юз минг гектар тўқайлик, қум тепалар, ботқоқликлар эгаллаб ётган ташландиқ майдон. Шу жойларни

кезганимда романбоп бирон воқеа яратолсам, албатта китобимнинг қаҳрамонлари мана шу чўлларда ҳаракат қилиши керак деб ўйлардим. Энг аввало, асосий қаҳрамоним ким бўлади, деган савол туғилди. У ким? Нима иш қилади? Тақдири қандай бўлади? Унинг атрофида яна кимлар бўлади? Секин-аста Икромжоннинг аввал тахминий, кейин асл қиёфаси туғилиб келаверди.

– У нима иш қилиши керак?

– Чўл очади, дедим ўзимга.

– Тақдири қандай бўлади?

– Тақдири жуда оғир бўлади, дедим ўзимга.

Ана шундан кейин аввал Икромжоннинг ўзи, кейин ўгли Турсунбой, ундан кейин хотини Жаннат ая пайдо бўлди. Шундай қилиб, мен Икромжонни аямай оғир кулфатларга рўпара қилвордим. Умуман, адабиётда енгил курашда ғалаба қилган қаҳрамон ўқувчи ёдида сақланиб қолмайди. Тез унутилади. Агар асар қаҳрамони кескин тўқнашувлардан, оғир руҳий ҳолатлардан жангу жадал билан ўтолса, китобхон дилига ўрнашиб қолади.

– Албатта, роман фақат Икромжоннинг ўзи тўғрисида эмас. У ерда Низомжон бор. Низомжон ёш бўлишига қарамай, ҳали ҳаётнинг нашъу намосини тотмаган, ҳали ўз йўлини топмаган гўдак. Уруш касофати мана шу нораства боланинг ҳам бошига тоғдек кулфатлар ташлайди. Ўз уйидан, қишлоғидан бош олиб чиқиб кетади. Рўёбга чиқмаган, алданган биринчи муҳаббатининг зарбасидан каловланиб қолади. Ўзини йўқотади. Боши берк кўчага кириб қолади. Сиз ҳали ёш, қалби армону ҳасратларга тўлган Низомжонни худди ўзидек оғир аламда ўртанаётган Икромжонга рўбарў қилгансиз?

Саид Аҳмад: – Бу образларни ўзим тўқиган бўлсам ҳам, уруш йилларидаги юзлаб танишларим, уруш қора кийдирган мотамзода кишилар, ота меҳридан маҳрум бўлган гўдаклар, фарзандидан ай-

рилган оталар, юзларини бемаҳал ажин қоплаган оналар қиёфаси мана шу икки персонажимга кўчиб кирди. Бирининг қиёфаси, бирининг юрагидаги армони, бирининг бошига тушган кулфати...

Хулласи, бу икки киши ўзим таниган-билган бир неча одамлардан битталаб териб олинган характерлардир. Асрора, Зебихон, Дилдор. Буларга ўхшаган қизларнинг қанчасини уруш йиллари кўрганман. Атлас кўйлагу пошнали туфлиларини сандиққа ташлаб, беш йил этик кийиб, далада кетмон чопган, юзларини дала шамоллари қорайтирган, нозу назокатлари қўполлашиб, эркакларга ўхшаб дағаллашиб кетган қизлар озмунча эдимми?

Айниқса, Асрора образини ана шундай ажойиб қизларга қўйган ҳайкал бўлсин деб ният қилган эдим. Иноят оқсоқол жуда хасис, жуда ярамас одам. Мол-дунё учун жонини беради. Мол-дунё учун ўз фарзандларини аямайди. У бахтни пулда, молда кўради. Охири, у мана шу моллари ичида куйиб умрини тугатади.

Роман ёзилганига анча бўлган. Кўп нарсаларни унутдим. “Унутдим” деган гапимга ажабланманг. Унутишим керак. Унутишга мажбурман. Агар унутмасам, бирон янги асар ёзишимга халақит беради. Икромжон, Низомжон, Дилдору Асроралар кўз олдимда туриб олади. Бошқа янги образ ярата олмайман. Агар шуларни қанча тез унутсам, бошқа одамлар қиёфасини ёзишим шунча тезлашади.

Ўзбекистон ёзувчиларининг ижод боғида романни ёзаётган пайтларим эди. Икромжон ўгли Турсунбойни милтиқда отган бобини тугатиб ташқарига чиқдим. Ўзимча нима қилиб қўйдим, деб ўйладим. Тўғри қилдимми, дейман. Ўз ўғлини ўлдирган отани китобхон яхши қабул қиладими? Ушандай ҳар хил хаёллар билан липа тагида ўлтирган эдим, Абдулла Қаҳҳор ёнимга келганини билмай қолибман.

– Шоир, нималарни ўйлаяпсиз, – деди домла.

Абдулла ака баъзан хазиллашиб менга шоир деб ҳам мурожаат қиларди.

Мен у кишига қаҳрамоним боласини отиб ташлаганини айтдим.

– Қаҳрамонингиз яхши одаммиди ёки ёмон одаммиди, – деб сўради домла.

Мен у кишига: “Қаҳрамоним ижобий қаҳрамон”, дедим. Домла бош чайқади.

– Бўлмапти. Боласини ўлдирган одам яхши одам бўладими? Китобхон қаҳрамонингизни ҳам, сизни ҳам қарғайди.

Жуда мулзам бўлдим.

Ўша куни кечаси билан ухламай ўйладим. Ўйлаб-ўйлаб, фақат бир жумла кўшдим, холос. Икромжон боласини отади, аммо отган ўқи унга тегмайди. Шунда Икромжон хайрият, тегмади, дейди.

Эртасига домланинг олдига кириб ўша бобни ўқиб бердим. Домла ўйлаб туриб шундай деди:

– Энди яхши бўпти. Битга жумла билан бутунлай бошқача қилиб юборибсиз.

Турсунбойнинг ўлмаи қолгани менга ташвиш бўлди. Ташвишликка ташвиш бўлди-я, кейинчалик роман сюжетининг қизиқарли бўлишига анча фойдаси тегди.

Роман битиб, “Шарқ юлдузи” журналида босилгандан кейин Абдулла Қаҳҳорга кўринмай юрдим. Домла албатта бирон жойидан камчилик топиб, мени хафа қилишини билардим.

Бир куни рўбарў бўлиб қолганимда: “Кўрқманг, роман менга жуда ёқди”, дедилар. Жуда севиниб кетдим. “Лекин битта камчилиги бор. Китоб бўлиб чиқишида албатта уни тузатинг”, деб тайинладилар. Романнинг биринчи китоби Турсунбойнинг ўлими билан тугар эди. Домлага бу хотима ёқмабди.

– Турсунбойнинг ўлими романнинг асл мақсади эмас. Мақсад Икромжон тақдири. Албатта, Икромжоннинг ёрқин бир ҳолати билан китобга нуқта қўйишингиз керак эди, – дедилар.

Бу гап менга маъқул бўлди. Ўзим жуда тўлиб турган эканман. Ўша кечасиёқ ўтириб кўшимча боб ёздим. Бу бобда Икромжон Дилдорнинг ўғлини тўнига ўраб кўтариб ўтирган бўлади. Дилдор болани ундан олиб кетганда бағрида бола ҳиди қолади. Бу ҳиддан Икромжон эсанкирайди. Бу гўдак ҳиди янги олам, янги ниятлар, энтикишлар, яшаш иштиёқини кўзгатади.

– Роман адабий жамоатчилик, кенг китобхонларнинг юксак баҳосига сазовор бўлди. Шундай бўлгач, иккинчи китобни ёзиш шартмиди?

Саид Аҳмад: – Иккинчи китобни ёзиш ёки ёзмасликни жуда кўп ўйладим. Биринчи китобчалик таъсирли чиқармикин? Романни ўқиганлар асар қаҳрамонлари ҳозир борми-йўқми, адресини берсангиз, хат ёзишардик, деб кўп илтимос қилишди. Тўғриси айтсам, бу хилдаги хатлар иккинчи қисмини ёзишга ундади...

Ҳар бир ёзувчининг бирдан-бир нияти ёзган асарига ўқувчини ишонтириш. Бу ёзувчи учун жуда катта бахт. Лекин дейишимнинг сабаби шу хатни ёзган китобхоннинг адабиёт назариясидан яхши хабардор эмаслигидир. Ўрта мактабдаги адабиёт ўқитувчисига бадиий асар ёзувчининг ижод маҳсули, асар қаҳрамонини бир одамдан эмас, бир неча одамдаги хусусиятларни жамлаб яратишини тушунтириб бериш қийин. Давоми ўқувчини ҳаяжонга солармикин, деган иккиланиш кўп бўлди. Кейинчалик қаҳрамонларимнинг тақдирлари равшанлаша боргани сабабли дадил ёза бошладим.

Аъзамжон, Иноят оқсоқол, Зебихон, Асрора, Холматжонлар тақдири ўзимни ҳам қизиқтириб қолди. Ўйлашга кўп ўйладим-у, аммо ёзишга келганда жуда тез ёздим. Романнинг жуда кўп боблари Ёзёвоннинг ўзида, Найман қишлоғида, баъзи боблари шу чўлдаги колхоз меҳмонхонасида ёзилди.

Биринчи китоб ҳам журналда, ҳам икки марта

китоб ҳолида босилгани сабабли ёзёвонликларнинг кўпчилиги ўқиб бўлишган экан. Иккинчи китобини ёзаётганимда улар олдимга келиб, чўлда бўлаётган ва бўлган воқеаларни романингизнинг бирон жойига яраб қолар деб айтиб берадиган бўлишди. Иккинчи китобга ўша ерда, Ёзёвоннинг қоқ ўртасидаги колхоз меҳмонхонасида нуқта қўйдим. Колхоз раиси чўлни ўзлаштиришнинг фаол иштирокчиси Холматжон Марозиқов билан икки кун ўтириб романи ўқидик. Холматжон ака китобнинг баъзи жойларига ўзгартишлар киритишимни сўради. Ўша ернинг ўзида тузатдик. Кейин Ёзувчилар уюшмасига муҳокамага қўйдим. Бироқ иккинчи китоб алоҳида босилиб чиқмади. Нашриётдагилар биринчи китоб билан бирлаштириб босишни маслаҳат бердилар.

Умуман, “Уфқ”нинг йўли ойдин бўлди. Рус, қозоқ, литва, қорақалпоқ тилларига таржима қилинди. Ўзбекистон телевидениеси икки марта телестановка қилиб кўрсатди. Айниқса, рус тилидаги постановка икки кун давомида Москва телевидениеси орқали намойиш этилди.

– Маълумки, Катта Фарғона канали қурилиши ирригациямиз тарихида энг буюк воқеалардан бири. Кейин Фарғона чўлларини ўзлаштириш ҳам чинакамига бўлган воқеа. Бўлган воқеалар тўғрисида асар ёзганда албатта тарихий шахсларни четлаб ўтиб бўлмайди. Масалан, канал қурилишида катта ишларни амалга оширган Дўнан Дўстматов, давлат арбоблари Усмон Юсупов, Йўлдош Охунбобоев, Бузрукхўжа Усмонхўжаев, адабиёт ва санъат намояндалари Ҳалима Носирова, Тамарахоним, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжонлар канал қурилишида фаол қатнашган эдилар. Энди “Қирқ беш кун” романининг ёзилиш тарихига ҳам қисқача тўхталсангиз...

Саид Аҳмад: – Шундай қилиб, “Уфқ” қа нуқта қўйдим деб, энди хотиржам бўлганимда, менга

Катта Фаргона канали тўғрисида роман ёзишни маслаҳат беришди. Кўп ўйландим. Бу жуда қийин иш эди. Орадан қирқ йил ўтиб, бу бениҳоя катта ва аҳамияти жиҳатидан оламшумул бир воқеа бўлган канал тўғрисида шу пайтгача бирон ёзувчи келиштириб асар ёзолмаган.

Катта Фаргона каналининг Куйганёр тўғони-га қапа тикиб яшай бошладим. 270 километрлик канални Учқўрғондан то Конибодомгача бир неча марталаб кезиб чиқдим. Каналда ишлаган кишилар билан кўп гаплашдим. Хужжатлар, ўша пайтда чиққан газета сонлари билан танишдим. Икки йил тайёргарликдан сўнг ёзишга киришдим.

– Сиз кейинги йилларда Қашқадарё ва Сурхондарё пахтакорлари, чорвадорлари тўғрисида қатор очерклар ёздингиз. Авваллари Фаргона водийси ҳақида ёзардингиз? Ижод материаллари объектини ўзгартиришингизнинг боиси нимада?

Саид Аҳмад: – Яхши англабсиз. Мен умрим бўйи Фаргона водийси манзараларини, одамларини, ўша ерларда бўлиб ўтган воқеаларни қаламга олганман. “Фаргона ҳикоялари”, “Чўл бургути”, “Чўл шамоллари” деган ҳикоялар тўплами, “Қадрдон далалар”, “Хукм” қиссаларим Фаргона водийси одамларига бағишланган. Дастлаб бу водийнинг ажиб, сўлим манзаралари, дўлвор кишилари, ўзбек халқига хос бўлган яхши урф-одатларининг яхлит сақланиб қолгани мени ўзига жалб қилган эди.

Кейинги пайтларда юртимизнинг бошқа вилоятларини ҳам кўриш, уларнинг урф-одатлари, ҳаёт тарзларини ўрганиш нияти туғилиб қолди. Одамлар билан суҳбатлар шуни кўрсатадики, биз ижодкорлар бир жойни кўриб қолиб, ҳаммавақт ўша ер тасвири билан ўралашиб қолар эканмиз. Мен Сурхондарё, Қашқадарё ва Бухоро вилоятлари адабиётимиз учун битмас-туганмас манба эканини билиб қолдим. Бу ерларда қадим тарихимиз яшириниб

ётибди. Халқ тили бой, образли. Бу ерларда жуда чиройли урф-одатлар, ажойиб халқ қўшиқлари бор. Хулласи, бу воҳаларнинг тарихларини ўрганмай, тилидан баҳраманд бўлмай, ижодимизни анча ғариб-лаштириб қўйганимизни сезмаган эканман.

– “Келинлар қўзғолони” комедиянгиз Ҳамза номидаги ўзбек Давлат академик драма театри сахнасида 500 мартадан кўпроқ ижро этилди. Бу асар сахна юзини кўргач, танқидчилар ўртасида қизгин баҳс уйғотганди. Бу баҳс ҳозир ҳам тингани йўқ. Бу баҳсларга ўзингиз қандай баҳо берасиз?

Саид Аҳмад: – Ўша пайтда ҳам, ҳозир ҳам танқидчиларнинг тортишувларига аралашмаганман. Мен учун асарнинг ўзи курашди. Мақтаганга ҳам, ёмонлаганга ҳам бирон муносабатимни билдирмадим. Танқидчиларнинг бир-бирлари билан тортишиб, бирон фикрга келгунларига қадар бу комедиям Ўрта Осиё ва Қозоғистон театрлари ўртасида талон-тарож бўлиб кетди. Бу комедияни Қозоғистоннинг уч театри, Тожикистоннинг икки театри, Туркменистоннинг икки театри, Қирғизистон ҳамда Кавказ орти театрлари сахналаштирди. Қандай ҳукм чиқариш ўзингизга ҳавола.

Менга Мухтор Аvezов номидаги Қозоғистон Давлат академик драма театри жамоаси Кентов шаҳрига гастролга келганда спектакль вақтида бир ҳомиладор келинчак кулавериб туғиб қўйганини айтишди.

Асар қаҳрамони Фармонбиби ролини ижро этаётган халқ артисти Собира Майконова болани сахнага олиб чиқиб халққа кўрсатган ва Саидахмад деб исм қўйган. “Келинлар қўзғолони” баҳонасида қардош Қозоғистон аҳолиси сафига яна битта фуқаро қўшилганидан жуда хурсандман.

– “Келинлар қўзғолони” нинг фильм вариантдан ўзингиз ҳам мамнунмисиз?

Саид Аҳмад: – Мен киностудия билан яқин алоқада бўлиб, бир неча фильмларга киносценарийлар ёзганман. “Уфқ” романи асосида “Муҳаббат

можароси” номли фильм суратга олинган. Роман воқеалари ҳажми катталигидан бир серияли фильмга сиғмас эди. Режиссёрнинг таклифи билан роман воқеалари асосида бир серияли фильм яратдик. Бу фильм таниқли режиссёр Шухрат Аббосов томонидан экранлаштирилган. “Келинлар қўзғолони” нинг кино варианты ҳам ўз томошабинини топганидан мамнунман.

– Маълумки, ҳажв ёзишдан асосий мақсад ҳаётда онда-сонда учраб турадиган ёмон фазилатли кишиларни фош этиш орқали минглаб одамларни ўша иллатлардан фориғ қилишдир. Икки оғиз кичик ҳажмли ҳажвий асарларингиз ҳақида ҳам гапириб берсангиз?

Саид Аҳмад: – Мен жуда кўп ҳажвий асарлар, фелъетонлар, пародия ва миниатюралар ёзганман. Айрим пайтларда фелъетон қаҳрамонлари “Ўша пайтда тўғри ёзган “экансиз”, мана йўлимни топиб кетдим”, деб хурсанд бўлишади. Баъзан аксинча дашном эшитамиз. Мен шу кунларда ҳам ҳажв ёзиб турибман.

– Сизнинг миниатюраларингиз асосида кинофильмлар ҳам яратилганми?

Саид Аҳмад: – Ўзбекистон телевидениеси ижодкорлари билан бундан бир неча йил муқаддам “Учрашув” номли фильм яратганмиз. “Телевизион миниатюралар театри” студиясида берилаётган миниатюраларда порахўрлар, бюрократлар, олибсотарлар аёвсиз фош қилинмоқда. Сизларга яхши маълумки, “Олиқ-солиқ” да тўй харажатларини ҳаддан ташқари орттириб юборувчи, жуда кўп исрофга йўл қўювчи айрим кишилар танқид қилинган эди. Ҳозир тўй ва аза маросимларида айрим кишилар хўжақўрсинга, ким ўзарга мусобақа ўйнагандек беҳад исрофга йўл қўйиш ҳолатлари юзага келмоқда. Ҳаётимизда юз бераётган бундай камчиликларни фош этиш биз адибларнинг бурчимиздир. Абдулла Қаҳҳор “кичик камчиликлар”ни микроскопда кўрингандек, бир

неча марта катта қилиб кўрсатишимиз керак. Токи, уша салбий кишиларнинг башарасини кўпчилик кўриб қўйсин”, деган эди. Шу жиҳатдан “Олиқ-солиқ” миниатюраси бугунги кунда ҳам ўз қадрини йўқотмабди.

– “Қизлар бригадаси” миниатюрасининг ёзилиш тарихи қандай кечган?

Саид Аҳмад: – Мен юртимиз далаларида кўп бўлганман. Қаерда бўлмай, аёлларимиз меҳнатини кўриб қувонар эдим. Одатда, далада фақат аёллар ишлашади. Эркаклар эса соя-салқинда, хирмон бошида, иккинчи даражали ишлар билан банд бўлишади. Кун қизигида оғир ишни аёллар бажарадилар. Ҳозир ҳам худди шундай манзара. Уйлаб юриб “Қизлар бригадаси” номли ҳажвияни ёзган эдим.

– Сизда ижод жараёни қандай кечади? Ҳар куни ёзасизми ёки фақат илҳом келганда?

Саид Аҳмад: – Ҳар куни ёзмайман, кўп ўйлайман. Ёзадиган асарим пишиб етилгач, ёзишга ўтираман. Баъзи кичик ҳикояларимни бир ўтиришда ҳам ёзиб тугатаман. Айрим пайтларда эса кичик бир ҳажвияни ҳам ойлаб ёзишга, қайта-қайта кўчиришга тўғри келган.

“Уфқ”ни ёзиб тугатгач, асар ҳеч қаерда босилмасдан саёҳатга чиқдим. Сирдарё тўқайзорларида юриб, у жойларни кузатдим. Рухсат олиб тўқайни ёндирдим. Жуда қизиқ бўларкан: аввал қамишнинг барглари, кейин танаси, сўнгра бошқаларига ҳам ўтиб аланга олди. Тутун ва олов авж олиб осмонга кўтарилди. Ёнаётган жойдан бўри, тулки ва бошқа ҳайвонлар қочиб чиқарди, қушлар чирқиллашарди... Тўқайда кечаси жуда кўрқинчли ҳолат бўлар экан. Уша саёҳатдан сўнг романдаги Турсунбойнинг тўқайда бекиниб ётгани ҳақидаги тайёр саҳифаларни йиртиб, бутунлай бошқадан ёзганман...

1996 йил

ШЕЪР – ҚАЛБ ЭҲТИЁЖИ

Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири
Абдулла Орипов билан суҳбат

– Халқимиз азалдан шеърийят шайдоси. Айниқса, истиқлол шарофати билан учрашувлар, йиғинлар, сайллар шеърсиз ўтмайдиган бўлди. Дарвоқе, биз ойнаи жаҳон орқали, ижодий учрашувларда кўп шеър эшитамиз. Бироқ бу хил учрашувларда шеърнинг ёзилиш тарихи, шоир шахсияти, унинг ҳаётга қарашлари хусусида деярли жуда кам маълумот оламиз.

Абдулла ака, сиз илк ижодий фаолиятингиз биланоқ халқимиз қалбида кечаётган туйғуларни шеърга солиб, ҳаёт ҳақиқатини дадил айтиб келаяпсиз. Қалбингизда шеърийятга меҳр уйғотган илк таъсирлар ҳақида сўзлаб берсангиз...

Абдулла Орипов: – Мен Қашқадарё вилоятининг Косон туманидаги “Некўз” қишлоғида туғилганман. Болалиқда кўрган табиат манзаралари ҳеч эсимдан чиқмайди. Ҳамон эсласам орзиқиб кетаман. Шеърийятга илк муҳаббатни ана шу табиат гўзалликларининг таъсирида кечирганман. Сўнг, мактаб, ўқиш... Ҳаммаси қалбимни шу улў дунёга торта бошлаган.

– Ижодкорларимиз орасида уруш даврида туғилиб, урушдан кейинги машаққатли йилларда вояга етган авлод ҳам бор. Сиз шу авлодга мансубсиз. Урушнинг шахсий ҳаётингиз ва ижодингизга таъсири ҳақида гапириб берсангиз...

А.Орипов: – Урушнинг азобли таъсирлари ҳа-

мон дилимда. Бола эдим. Ўша даврда қишлоқдошларимнинг машаққатли кунларини ҳайрат билан кузатганман. Қишлоғимизда Анзират момо деган аёл бор эди. Уларнинг оиласи нон ўрнида ўт, исма-лоқ еб юрарди. Менинг иккита амаким урушга ке-тиб қайтишмаган. “Аёл” деган шеъримни шу ама-кимнинг беваси – янгамга бағишлаганман. У аёл эри урушдан қайтмаса-да, дунёдан шундайига тоқ ўтиб кетди. У аёлда чинакам садоқатни кўрганман.

Урушдан кейинги тикланиш йиллари... Одамлар буғдой ўришарди. Ўрганини бир мисқол қолдирмай давлатга топширишарди. Улар қанча оч бўлсалар-да, уни ўғирлашмасди. Ерда қолган бошоқларни ҳам териб олишарди. Лекин, уни ҳам ўзларига олмай, давлатга топширишарди. Яна бир хотира: уйимиз-да иккита етим бола ва бир қизча юрарди. Бир кеча итлар қаттиқ ҳуриб қолди. Нима гап деб ташқарига чиқсак, итлар ғарам олдига тўпланишган, ҳуришиб турибди. Бордик. Ғарамдан икки оёқ чиқиб турар-ди. Ким экан деб тортиб чиқарсак, ўша уйимизда юрадиган қиз. Момосига яримта нон ўғирлаб чиқиб кетаётган экан. Итлар хурганидан қўрққан қизча ғарамнинг орасига кириб кетган экан...

– Сизнинг 60-йилларда эълон қилинган “Совға”, “Юзма-юз”, “Ўйларим”, “Она тилим” каби ўнлаб шеърларингизда халқимизни му-стақилликка ундовчи ёниқ сатрларга дуч кела-миз. Мана, мустақилликка эришганимизга ҳам тўрт йил бўлди. Мустақиллик бизга нима берди? Унинг пойқадами юртимизда қандай кечмоқда. Истиқлол туфайли ватандошларимиз онгида қандай ўзгаришлар юз бермоқда?

А.Орипов: – Истиқлол бизга, аввало, мустақил-ликни берди. Дунёда шахс учун ҳам, халқ учун ҳам бундан ортиқ неъмат йўқ. Инсон боласи аслида му-стақил яралади. У фақат Парвардигор, Яратганга-гина тобедир, холос. Шу маънода бир гапни уқтир-

моқчиман. Айрим кишилар ёхуд халқ мустақилман деб анархияга, яъни бошбошдоқликка берилмаслиги керак. Уларни ёзилган ва ёзилмаган қонунлар бошқариб туради. Мустақиллик, аввало, сиёсий факт. Бироқ сиёсат ўз-ўзича моддий заминга эга бўла олмайди. Уни таъминлайдиган икки-учта аниқ суянчиқлар бор. Биринчидан, мамлакатнинг моддий турмуш ҳаётидаги мустақиллик. Бунга дейлик ғалла, нефть, олтин ва ҳоказо бойликлари билан бошқалардан тили қисик бўлмаслик киради. Шукрлар айтаманки, Ўзбекистон бу жиҳатларни тўрт йилдаёқ уддалай олди. Иккинчидан, маънавий. Бу оғир масала. Товуқнинг катагини аллақандай дақиқаларда қайтадан қуриш мумкин. Лекин парранда тафаккурини янгилаш учун кўп йиллар керак бўлади. Шу маънода мустақилликнинг маънавий қадр-қиматини теран англаб етган одамларнинг саноғи, афсуски, катта эмас. Биз негадир собиқ тузумнинг маънавий қонун-қоидаларига қаттиқ кўникиб қолган эканмиз. Айниқса, расмиятчилик оёғимизга кишан бўлиб турибди. Гоҳида ўйлаб қоламан. Истиқлол наҳотки фақат хурматли Президентимизга керак бўлса? Наҳотки, биттагина Президент элим деб, юртим деб ёнса-ю, бизлар ўз ўлан-тўшагимизни ўйлаб, лаллайиб яшайверсак. Наҳотки, миллатимизнинг тарихий майдонида шу кунларда юртбошимиз ёлғиз бўлса? Наҳотки, Ватан озодлиги деб бонг урган биз каби неча-неча арбобу арбобчалар барча оғирликни йўлбошчига юклаб, масъулиятни ўзимиздан соқит қилиб, тайёр ошга баковул сингари ҳаёт кечирсак? Наҳотки Ватан деб, халқим деб айюҳаннос солсаг-у, зарур бўлганда ўша туйғулар учун бир сониялик уйқумиздан воз кеча олмасак?

Мен мустақил юртнинг бир шоири сифатида баралла айтаман: Ватан деб, халқим деб оҳ чекадиган ҳар бир фуқаро биринчи навбатда Президентимиздан ўрناق олсин. Ўзбекистон – кўҳна рўзғор! Унинг

нураган деворлари-ю, занглаган миҳлари кўп. Уларни янгилаш учун энди фақат ўзимиз ҳаракат қилмоғимиз шарт. Бу масалада осмонга ёки ерга термулиб ўтириш жоҳилликдир.

Дунёда бир тушунча бор: у ҳам бўлса Ватан. Ватан – масъум гўдак, Ватан – муштипар аёл, Ватан – чорасиз мўйсафид отамиз. Қўлида қуввати, белида кучи бор йигиту қизлар юқорида айтганларимизни зору нолон қилиб, муҳтожликда қўйиши ор эмасми? Ватанга хизмат қилишни мен худди шу маънода тушунаман. Аслида Алпомишу Авазхонлар, Тўмарису Ойбарчинлар ҳам ўз элим, юртим деб майдонга чиққанларида ўша туйғуларни қанот қилиб, муроду мақсад қилиб олмаганларми? Ўрни келди, бироз гинахонлик қилай. Ўзбегим деб дод-вой солган баъзи йигит-қизларимиз унинг дўпписини бунга, буникини унга кийгизиб, мансаб талашиб, нафси йўлида ўзини у ёқдан бу ёққа уриб, миллат шаънига, унинг не ҳасрат билан эришган истиқлоли шаънига доғ туширмаяптиларми? Бу хилдаги лўттибозлар илгари турли идоралардан кўрқишарди. Хўш, улар ҳозир кимдан кўрқадилар?

Назаримда истиқлол деб бақириб-чақириб юргандан кўра, оддийгина, лекин ҳаётимизни митадек емираётган иллатлар хусусида ўйлашимиз ниҳоятда зарур. Мен ўз ёшимни ифтихор билан яшаб келаётган оддий инсонман. Лекин солиқ қўмитасининг оддий навқари 3-4 қаватлик муҳташам иморат қуриб турганини кўрсам тавба дейман. Ахир у оддийгина киссавурлик йўли билан бу ишларни қиляпти-ку? Наҳотки талон-тарожлик, безбетлик, ўғирлик ҳам шу муборак истиқлол бўлса? Такрор айтаман, ёлғиз бир Президентнинг ўзига бу муаммоларни ечишни топшириб қўйсақ ва биз каби депутатлар келишув ва мураса йўлига тушиб олсақ, бу кечирилмас хатолик бўлмай!

– Сизнингча, шеърятнинг бош вазифаси нималардан иборат?

А.Орипов: – Ёвузликка қарши кураш, ҳамиша эзгуликни улуғлаш, ҳақиқат учун кураш – мана шу шеърятнинг ўзгармас қонунлари ва айнан шу кундаги вазифаларидир деб ҳисоблайман.

– Шеърятнинг бу муқаддас вазифаси ижодкор ёшлар томонидан қандай бажарилаяпти?

А.Орипов: – Ҳозирги ёшлар шеъриятида жиддий ютуқлар бор. Уларнинг изланишлари самара бериши керак. Шакл гўзаллигининг ичида шоирнинг ҳам қалби, дарди бўлсин. Дейлик, ҳар хил кийим-кечак сингари одамларда ҳар хил қалб, ҳар хил дард ҳам бўлади. Аслида тарихнинг бурилиш нуқталарида катта шоирлар юзага чиққан. Алишер Навоий ҳам дастлаб Алишер деган бола бўлган. Пушкин ҳам дастлаб Саша деган бола бўлган. Уларга ўз адабиётларини бир томонга йўналтириш тарих томонидан юкланди ва улар бу ишни муваффақият билан амалга оширдилар. Демак, биз ҳозир сезмай юрган ёшгина бола эртага улуғ шоир бўлиши мумкин. Шахсан Президентимиз ижодкор ёшларга алоҳида эътибор билан қарамоқда. Буни фахр билан қайд этгим келади.

– Сиз Ойбек, Миртемир каби устозларнинг назарига тушгансиз. Миртемир ҳақидаги хотираларингиздан сўзлаб берсангиз.

А.Орипов: – Ойбек, Миртемир домла каби устозларимиз ҳақида жуда кўп гапириш мумкин. Уларни кўриш, улар билан суҳбатлашиш бахтига муяссар бўлганимдан мамнунман.

Миртемир ака ҳақида гапирсак, у киши муғомбирлик, ҳасадни билмайдиган, шеърятнинг уста деҳқони эди. Бироқ ўзлари муғомбирлик, ҳасаддан кўп озор чеккан эдилар.

Домланинг озгина соддалиги бор эди. У киши

ижодда ҳамиша мукамалликка интилар эди. Мен нашриётда муҳаррир бўлиб ишлар эдим. Бир куни домла Ершовнинг “Букри тойчоқ” деган асарини таржима қилиб олиб келди ва менга буни яхшилаб ўқиб камчилигини кўрсатинг, аёвсиз чизиб, ўчираверинг, деди. Асарни ўқиб, чиққандан сўнг, домла яна келди. Бир-иккита сўзларни чизган эдим, кўриб чиқиб ҳафсаласи пир бўлди ва “яхши ўқимабсиз-да” деди.

Ана қаранг, қанчалар ўзига ва бошқаларга талабчан устоз...

– Абдулла ака, матбуотдаги хабарлардан маълумки, сизнинг “Ҳаким ва ажал” достонингизнинг яратилишида шахсан Шароф Рашидовнинг муайян таъсири бўлган. Ана шу достоннинг ёзилиш тарихи ҳақида сўзлаб берсангиз.

А.Орипов: – 1978 йил эди. Шароф Рашидов нафақат Ўзбекистон раҳбари, балки собиқ шўро империясининг устунларидан бири, яъни Сиёсий бюро таркибига кирган йиллар эди. Ўша чоғлардаги менинг даражаю мартабамни тасаввур қилиб кўринг. Мен юзлаб, балки минглаб ҳаваскор шоирларнинг бириман. Яъни, дангал айтганда, Рашидов қаёқда-ю, мен қаёқда. Орамизда чексиз даражада фарқ бўлишига қарамасдан, мени қабулларига чақирдилар ва икки йилдан кейин буюк бобокалонимиз Ибн Синонинг 1000 йиллик тўйи бўлажagini айтиб, бундай дедилар: “Ука, бобомиз ҳақида бир дoston ёзсангиз. Кеча туни билан ўйлай-ўйлай, шу асарни ёзиш сизнинг қўлингиздан келиши мумкин, деган хулосага келдим”.

Мен албатта бу фавқулодда таклифдан бир оз довдираб қолдим. Бу иш қўлимдан келармикин, деган андишани айтгандай бўлдим. Хуллас, Шароф Рашидов ўша дostonни ёзиш мажбуриятини ғоятда маданият ва лутф билан бўйнимга қўйдилар.

Сухбат давомида у киши қуйидаги гапларни менга алоҳида уқтирдилар: “Абдуллажон, иложи борича Ибн Синонинг миллатига қизиқиб юрманг. У зот гарчанд туркий – ўзбек фарзанди бўлсалар ҳам, барибир Ўрта Осиёдаги барча халқларнинг фахридир. Бироқ, дедилар Шароф ака, Ибн Синонинг ўзбекча ёзган шеърларини сизга топтириб бераман, дедилар. Шу пайтда соғлиғим унчалик яхши эмаслигини Шароф ака билар экан шекилли, мени ўша заҳотиёқ (ўз ҳисобидан) Чехословакиянинг Карло Вари санаторийсига жўнатиб юбордилар. У ердан дostonни битказиб қайтдим. “Ҳаким ва ажал”ни Ёзувчилар уюшмасининг раиси Комил Яшин домла орқали Шароф Рашидовга етказдим. Яшин домланинг менга айтганларига кўра, дostonни қўлга олган Шароф Рашидович ҳайрат ва қувончдан юзлари ёришиб кетибди. Бир оз кулимсираб бундай дебдилар: “Мен бу болани даволанишга жўнатсам, у дарров ёзиб қайтибди-да, жасоратига, иқтидорига балли”.

Орадан кўп ўтмай Шароф Рашидовичнинг махсус одамлари уйимга бир хат келтириб бердилар. Ажабки, ўша хат машинкада эмас, балки Шароф Рашидовнинг ўз қўллари билан оддий сиёҳда ёзилган экан. Бунинг ҳикматини ўзингиз ўйлаб топаверинг. Мана йиллар ўтди. Бир даражада улғайдик. Шароф Рашидович номини муомалага қўйишдан менда ҳеч қандай манфаат йўқ. Бироқ тарих варақларини атайлаб бекитиб юриш ҳам гуноҳ ҳисобланади.

– **Мустақиллигимиз шарофати билан динимиз, эътиқодимиз, миллий қадриятларимиз ўзимизга тўла қайтди. Ўзбек ижодкорлари орасида биринчи бўлиб Маккани зиёрат қилиб ҳожи бўлиб қайтдингиз. Айни пайтда дунёвий фикрлайдиган инсонсиз. Қолаверса, диний мавзуда қалам тебратаётган ижодкорсиз. Энг муҳими, сиз ҳаққоният шоирисиз! Шундай экан, сизнинг**

ҳар хил дунёқарашларга тез тушишингизга шахсан мен ишонмайман. Саволим қуйидагича. Нафақат ислом, балки умуман динга муносабатингизни очиқ-ойдин айта оласизми?

А.Орипов: – Алҳамдулиллоҳ, мусулмонман! Бу иймон менинг руҳимда, қонимдадир! Айни маҳалда, сизга қуйидагиларни баён қиламан: Ўзини билган одам учун дин аслида илмдир. Илмни талон-тарож этгувчилар ва этаётганлар қанчалик кўп бўлса, динни ҳам шу ҳолга солганлар кўп бўлган. Афсуски, ҳозир ҳам бор. Дин атамаси эътиқоднинг сўнги нуқтаси демакдир. Бирор разил кимса ҳақида, у қайси динга мансуб бўлмасин, ҳукм чиқариладиган бўлса, диндан қайтган, деб аталган. Бунинг мазмуни шуки, яъни ўша зот эътиқоддангина эмас, балки тўғри йўлдан, адолатдан тонган деб ҳисобланган. Дин ҳаммага баробар тушунча. У гўёки тил, Ватан, халқ сингари жаранглайди. Бироқ, ундан кимлар қай мақсадда фойдаланадилар, гап мана шу ҳақда. Бир мисол келтирай: мусулмон динининг асосчиси пайғамбаримиз ҳазрати Муҳаммад алайҳиссаломнинг ўчоқларида ҳар доим ҳам иссиқ овқат пиширилмаган. У зот ғоят фақирона кун кечирганлар. Бунинг устига ҳовли супурганлар, сигир соғанлар. Ҳожи сифатида мен битта гапни айтишим лозим. Жаҳондаги пиру эшонлар, пайғамбаримизнинг, наники у зотнинг, балки ҳазрати Баҳоуддин Нақшбанд, ҳазрати Хожа Аҳмад Яссавий Яссавий, ҳазрати Ҳаким Термизий каби авлиёларнинг турмуш тарзидан ибрат олаётирларми? Афсуски, йўқ. Дин ҳақидаги гапим бундоқ: уни илм сифатида ўрганиш, эътироф этиш бошқа-ю, диндан ўз манфати йўлида фойдаланиш бутунлай бошқа. Мана бунинг номини эса мутаассиблик дейдилар. Афсуски, ана шу иккинчи машъум жиҳат буюк иймон фалсафасининг мухташам обрўси соясида кун кўраяпти. Мен бир шеъ-

римда айтганман: ҳар учраган эшону, ҳар саллалик пир эмас.

Истардимки, муҳиблар, пайғамбаримизнинг асл умматлари юқоридаги мулоҳазаларимизни тўғри тушунсалар. Яна бир гап. Яқинда Ўзбекистонимизда яхши ниятда ташкил этилган Маънавият ва маърифат марказимизда бир гап айтишга тўғри келди. Яъники, етти юз мингдан иборат буюк ҳикматларни ўз ичига олган ҳадисларни, улардаги бебаҳо ҳикматларни наҳотки хурофот деб эълон қилсак?! Агар ўша ҳикматлардан бирортасини Демокрит ёки Гегель айтган десак, тарихий ўғитларга мувофиқ келади-ю, агар уни ҳазрати Пайғамбаримиз айтди, десак, гўёки у фанатизм бўладими?!. Биз шу қадар ноҳолис, ноилмий, шармандаларча аҳволга тушиб қолган эканмиз.

Даъвоим қуруқ бўлмаслиги учун бир-икки мисол келтирай. Ва бу мисол натижасида Муҳаммад алайҳиссалом – пайғамбаргина эмас, балки ўз асрининг буюк ҳакими эканлигига иймон келтирасиз. Қунлардан бир куни ҳазрати Пайғамбаримиз дарахт соясида ҳордиқ чиқарибдилар. Саҳобалар у зотга: “Ё Расулulloҳ, тақир ерда ётманг, ҳеч қурса, тагингизга пўстак тўшаб берайлик”, дебдилар. Пайғамбаримиз шундай жавоб қилибдилар: “Бу дунё дарахт соясидир. Мен бу соядан пиёда эмас, ҳаттоки от чоптириб ўтиб кетаётирман, шундоқ экан, ҳашам нечун?”

Ёки икки дўзахий ҳақида бундай ривоят бор: Икки мусулмон жанжаллашиб, бир-бирини ўлдирибдилар. Расулulloҳ алайҳиссаомдан сўрабдилар: “Аё, Пайғамбар, уларнинг қайси бири жаннатга тушадию қайси бири дўзахга тушади?”. Пайғамбаримиз алайҳиссалом жавоб қилибдилар: “Иккови ҳам дўзахга тушгайдир. “Нега?” – дейишибди. Пайғамбаримиз жавоб қилиб: “Иккаласи ҳам жанг майдонига тушганларида бир-бирига ўлим тиладилар.

Аллоҳ инъом этган шафқат ҳисси уларда йўқ эди”, – дебдилар. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Айтинг-чи, динни биз фақат маййит ҳақиғага тиловат қилиш ёки меҳробдаги тоат-ибодатдан иборат деб қарашимиз керакми ёхуд уни адаб илмининг ўзига хос бебаҳо хазинаси деб қарашимиз керакми?

Мен шоир, арбоб, ҳожи сифатида бу икки ҳислатни жамлаш нуқтаи назарда собит қоламан. Мен она халқимнинг ҳар доим муслим – мусулмон бўлиб қолиши тарафдориман. Бироқ у халқ мустабид фанатикларнинг қули бўлмасин. Умидворман, халқим – дини исломимизни Навоий, Бобур каби ҳаққоний ҳаёт дастури деб қабул қилгай!

– **Шарқ классик шеъриятининг бугунги адабиётимизга, қолаверса, ўзингизнинг ижодингизга таъсири ҳақида гапириб берсангиз?**

А.Орипов: – Бу ҳақда жуда кўп гапириш мумкин. Шарқ шеъриятининг ҳамма шоирларга ҳам таъсири кучлидир. Шарқона фикрлаш деган ибора бор. Бунинг асосида лутф, самимият ётади. Устоз шоирларимизнинг рубоийлари қандай гўзал. Шарқ шеъриятида кучли реализм бўлмаган дейдилар. “Калила ва Димна”, “Бўстон” ва “Гулистон” афсоналари, ривоятларни олинг. Лекин ўша афсона, ривоятлар заминдан узилиб қолмаган. Бугунги кунни аниқ кўрсатиб бера оладиган киши сифатида ижод қилиш керак, деб ўйлайман.

– **Ғазал ҳозирги воқеликни ёритишда ожизлик қилади деган фикрларга қандай қарайсиз?**

А.Орипов: – Ҳаёт барча тахминлардан баланд туради. Ҳеч ким ғазал жанрида ёзма деб айтмайди. Лекин фақат ғазал ёзиш керак деганлар ҳам, ғазал ёзиш керак эмас деганлар ҳам бир ёқлама фикрлайдилар деб ўйлайман. Бу шоирнинг руҳий эҳтиёжи билан боғлиқ. Энг муҳими, қай даражада ёза билишда. Арузни ўрганиш, тарғиб қилиш учун ҳара-

катни мактабдан бошлаш керак. Болаларга ғазал ёдлатиб ўргатилса, болалиқда ўргатилган нарса умрбод хотирада қолади.

– Сизнинг узоқ, ҳатто йиллаб тайёргарликдан сўнг ёзилган шеърларингиз ҳам борми?

А.Орипов: – Йиллаб тайёргарликдан сўнг ҳам шеърлар ёзганман. Масалан, “Ўзбекистон” рухий жиҳатдан узоқ тайёргарлик натижасида ёзилган. Бироқ шеър кўпроқ оний хусусиятга эга.

– Мусиқа билан шеъриятдаги уйғунлик масаласига қандай қарайсиз?

А.Орипов: – Мусиқа билан шеърият албатта уйғун. Лекин тўғри келган шеърни қўшиқ қилиш яхши эмас. Мусиқани мўлжаллаб шеър ёзиш ҳам унчалик маъқул деб билмайман. Албатта мусиқа билан шеърият бир-бирига қариндош. Иккиси ҳам инсон руҳиятига хосдир.

– Сиз тез-тез мурожаат қилиб турадиган наср асарлари қайсилар?

А.Орипов: – Мен қадимги юнон, француз, италиян файласуфларининг асарларини кўп мутолаа қиламан. Шунингдек, Қодирий асарлари ва Ойбекнинг “Навоий” романини қайта-қайта ўқийман.

– Хўш, у ҳолда асарни ўзбек тилига таржима қилишнинг оддий ва ибтидоий эҳтиёжи нимада?

А.Орипов: – Гап шундаки, аввало, жаҳон адабиётининг энг буюк асари билан халқимизни таништириш иштиёқи бу андиша ва ҳадикларни ўз-ўзидан бартараф этади. Қолаверса, халқимизнинг бугунги савияси фақатгина шарқ адабиёти тарихи билангина эмас, балки бутун жаҳон адабиёти, маданиятини билиш билан ҳам белгиланади. Замонамиз халқлар олдида катта уфқларни очиб берди. Бугунги кунда Ғарб китобхони жавонида Навоий ва Саъдий асарлари турган экан, Шарқ китобхонлари ҳам Данте ва Гётени ўз тилларида ўқишлари зарурий, эҳтиёжга

мувофиқ ҳолдир. Бизнинг устозларимиз жаҳон адабиёти намуналарини таржима қилиш соҳасида катта ишлар қилдилар. Таржима жараёни ҳақида гап кетганда шуни айтиш керакки, бу ниҳоятда оғир, ва айтиш пайтда, завқли ишдир. Буюк шоир ижодий олаmidан бир умр таълим олиш мумкин.

– Маълумки, “Илоҳий комедия” рус тилида ўтган асрнинг ўрталарида пайдо бўлган. Унинг таржимасининг бир неча вариантлари бор. Сиз рус тилидаги вариантларнинг қайси бирига сунгансиз?

А.Орипов: – Мен барча вариантлари билан танишиб чиққанман. Лекин менга Михаил Лозинскийнинг ўн йиллик баҳодирона меҳнати туфайли юзага келган ҳозирги нусхаси ҳар томонлама маъқул келган. Натижада, таржима учун унинг вариантини олганман.

– Бахши шоирлар ижодига қандай қарайсиз?

А.Орипов: – Халқ оғзаки ижоди бизнинг асосий сарчашмамиз, бадий ижоднинг онасидир. Ҳозирги бахшиларимизнинг ишлари жуда қувонарли. Улар қадимий оҳангларимизни, дostonларимиз, қўшиқларимизни сақлаб келмоқдалар. Лекин уларнинг ижодида сатира кам. Ана шу жиҳатни кенгайтириш керак.

– Ижодий режаларингиз?

А.Орипов: – Модомики, деҳқоннинг қўлида кетмони бўлса, биз шоирларнинг қаламимиз ҳам қўлимизда. Ҳаёт ижодкор шахсиятидан баланд ва кенг. Ҳаётни ижодкор ўзига бўйсундира олмайди. Кўп ёзгим, кўп ўқигим келади...

1995 йил

ХАЛҚ ДИЛИНИНГ ТАРЖИМОНИ

Ўзбекистон халқ шоири
Уйғун билан суҳбат

– Домла, суҳбатимизни анъанавий саволдан бошласак. Сизда бадиий ижодга бўлган ҳавас қачон бошланган?

Уйғун: – Бадиий ижодга бўлган ҳавас мени Жанубий Қозоғистоннинг узоқ Марки қишлоғидан Тошкентга етаклаб келди. Педагогика билим юртида ўқиб юрганимда менда шеърятга бўлган қизиқиш пайдо бўлди. Сўнг Самарқанддаги Педакадемиянинг тил ва адабиёт факультетига ўқишга кирдим. У ерда ҳам шеър машқ қилишни давом эттирдим. Ниҳоят 1925 йили “Ер юзи” журналида биринчи шеърим чоп этилди. Бу воқеа менинг ҳаётимда чуқур из қолдирди. Маълумки, шоир бўлиш учун ҳаракат, қизиқиш, орзунинг ўзи кифоя қилмайди. Тинмай ўқиб-ўрганиш, машаққатлардан қўрқмай, сабот билан меҳнат қилиш керак бўлади. Тўғрироғи, доим халқ билан бирга бўлиш, унинг барча қувончу ташвишлари, қайғу ва аламларига, орзу ва умидларига шерик бўлиш, уни юракдан ҳис қилиш зарур...

– Сизнинг авлодингиз: Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Ойбек, Абдулла Қаҳҳорлар ўзидан кейинги ёшларни ниҳоятда меҳрибонлик билан адабиёт даргоҳига олиб киришган. Сизнингча, ана шу анъана бугунги кунда қандай давом этапти?

Уйғун: – Бизлар адабиётга кириб келган йиллар билан бугунни таққослаганда ёш авлодга чин дилдан ҳавасим келади. Чунки бизнинг давримизда ҳозиргидек имкониятнинг ярми ҳам йўқ эди.

Ҳозирги ёшлар учун жаҳон адабиётининг барча калитлари очик. Ёшларнинг аксарияти рус тилини билишади, рус тили орқали жаҳон адабиётидаги янгиликлардан тўла хабардор. Бизнинг давримизда эса кўпчилигимиз рус тилини билмасдик. Ўзбек тилида эса бадий асарлар деярли йўқ эди.

Хуллас, бизнинг олдимизда шеърят, наср, драматургия яратишдан ташқари жуда кўп муаммолар турарди. Биз ўзимиз қийналиб адабиётга кириб келганимиз учун, биздан кейинги авлодга меҳрибонлик ҳисси кучли бўлган. Улар учун мураббийлик қилиш, устозлик анъанамиз шу кунларда бироз сустлашганидан ташвишдаман...

– **Чинакам ёзувчи халқ тилининг учида турган гапни айтиши керак. Сизнингча, ҳозирги адибларимиз бу вазифани қандай бажараяпти?**

Уйғун: – Жуда тўғри савол. Ҳақиқатан ҳам, халқ дилидагини ёзиш ижодкор учун, шубҳасиз, ҳақиқий, истеъдодли ижодкор учун қасамёд сингари мангу дилда турадиган бурчдир. Халқнинг тилидаги, дилидагини топиб айтиш учун, ёзувчи халқ орасида кўп бўлиши, улар билан руҳан бирга яшаб, унинг қувончи, дардини ўз дарди деб билиб, у билан қўшилиб қувониши ёки азобланиши лозим. Дилдан чиққан нарсаси, дилдан мангу жой олади. Шунга амал қилган ҳар бир ижодкор ҳеч қачон кам бўлмайди.

– **Сиз ёрқин истеъдод эгаси Усмон Носир билан адабиётга баробар кириб келгансиз. Унинг шеърияти ўқувчилар дилидан чуқур жой олган бўлса-да, ҳозиргача кўпчилик унинг шахсияти ҳақида жуда кам нарсаларни билади. У ҳақидаги хотираларингиздан сўзлаб берсангиз?**

Уйғун: – Усмон Носир ҳақиқий туғма истеъдод

эгаси эди. У адабиётимизга яшиндай чақнаб, ярқираб кириб келганди. Мен у билан бир неча йил яқин бўлиб яшаганман. У истеъдодли шоир бўлиш билан бирга, мохир таржимон ҳам эди. Унинг Пушкин ва Лермонтовдан қилган таржималари ҳозир ҳам (таржима билан шуғулланувчи) ёшлар учун маҳорат мактабидир. Мен Усмон Носир шеърияти ҳақидаги кузатишларимни унинг китобига ёзган сўзбошимда батафсил ёзганман. Қизиққанлар топиб ўқиши мумкин.

– Бебаҳо хазинамиз – халқ ижоди ҳақидаги фикрингиз билан ўртоқлашсангиз?

Уйғун: – Халқ ижоди чинакам мўъжиза. Ўзбек халқи азалдан халқ бахшилари, кўшиқчи, созандаларга бой бўлган. Халқимизни мардлик, ҳалоллик руҳида тарбиялашда, уларнинг адабиётга бўлган чанқоқлигини қондиришда ўтмишда халқ бахшиларининг хизмати жуда кучли бўлган. Улар биратўла ҳозирги театр, ойнаи жаҳон вазифасини бажарган. Ўтган йили Хоразмда ўтган бахши шоирлар кўригида 100 дан ортиқ бахшининг иштирок этиши, уларнинг келажақда ҳам халқимиз учун ардоқли бўлиб қолишидан далолат беради. Бой меросимизнинг бугунги давомчилари бўлган бахшиларни қўллаб-қувватлаш, уларга ижод учун зарур бўлган барча шароитларни яратиб бериш керак.

– Бундан ўн йил аввал ёзган бир шеърингизда сизни “Қариса ҳам севги ҳақида ёзади” деб айблаганларга қарата: “Севги ҳақида ҳали кўп ёзавераман, ҳамон кўнглим ёш”, дегандингиз. Айтинг-чи, ҳозир ҳам шу фикрдамисиз?

Уйғун: – Аввало, севги-муҳаббат деганда биз энг аввал эл-юртга, ҳаётга, оилага, дўстга, ота-онага бўлган меҳрни, садоқатни тушунамиз. Севги ҳаётимизнинг йўлдоши. Менимча, дунёда севгисиз, меҳрсиз нарсанинг ўзи йўқ. Инсон ҳаётни, меҳнатни, ўз касбини, фарзандларини севиши керак. Биз киши-

ларимизда севги-садоқатнинг олий фазилатларини – ватанни, давлатимизни, ўз халқимизни севиш, унга садоқатли бўлиш туйғуларини тарбиялашимиз лозим. Энди, бевосита, ишқ-муҳаббатга келсак, дилдан сева оладиган, садоқатли, вафодор бўлиш жамиятимиз учун энг ибратли фазилатлардан ҳисобланади. Соф севги кишида олижаноблик туйғусини тарбиялайди. Олижаноб кишилар жамиятнинг илғор кишилари бўлиб етишадилар. Улар оилада, турмушда, ишда катта муваффақиятларга эришадилар. Мен ўз шеърларимда доимо соф севгини, вафодорликни, ёрга садоқатни улуғлаб келаман. Биз ёшларимиз қалбида чин муҳаббат ва садоқат, гўзаллик ва олижаноблик туйғуларини тарбиялашимиз керак.

– Кўпгина баҳс-мунозараларда шеърят, насрга қараганда драматургиямизда қолақлик сезилмоқда, деган фикрлар тез-тез такрорланмоқда. Бу ҳақда сиз нима дейсиз?

Уйғун: – Ана шу фикрда жон бор. Ҳақиқатан ҳам, драматургиямиз шеърят ва насрга қараганда анча орқада. Бунинг маълум сабаблари бор. Драматургия – адабиётнинг энг қийин жанрларидан биридир. У ижодкорни биров чеклаб қўяди. Унинг қонун-қоидаларига амал қилмасанг бўлмайди. Шу сабабли бўлса керак, бизда яхши драмалар кам яратилиб, театрларимизда унга муҳтожлик сезилмоқда. Натижада, кўпроқ таржима асарларини сахналаштиришга мажбур бўлаяпмиз.

Драматургия жанрида ижод қилаётган ёшларда бу жанрнинг ўзига хос томонларини яхши билмаслик ҳамда ҳаётий тажрибанинг камлиги яққол сезилаяпти. Шунингдек, уларнинг режиссёрлар билан ҳамкорликлари ҳам унчалик яхши эмас. Шу ўринда кўпроқ театр санъати билан шуғулланувчи мутахассислар, театр раҳбарлари фаоллик кўрсатишлари зарур. Бунинг учун театр раҳбарияти, режиссёр ва муаллиф ҳамкорлигини янада мустаҳкамлашимиз

зарур. Тажрибадан шу нарса аниқки, барча бақувват драмалар режиссёр ва муаллифнинг ҳамкорлигида яратилган.

Драма халқ билан юзма-юз гаплашадиган санъат. Шунинг учун унинг киши қалбига, руҳига таъсири жуда кучлидир. Драманинг муваффақияти асосан режиссёрга боғлиқ. Афсуски, бизда истеъдодли, фидойи режиссёрлар бармоқ билан санарли...

Кейинги йилларда драматургия ва режиссура соҳасига бир гуруҳ истеъдодли ёшлар кириб келди. Баҳодир Йўлдошев, Машраб Бобоев, Шароф Бошбеков, Анвар Обиджонлардан умидимиз катта. Эҳтимол, шу ёшлар драматургиямиздаги қолоқликка барҳам берар...

– Сиз қўшиқ жанрининг ривожига ҳам муносиб ҳисса қўшган шоирсиз. Кейинги пайтларда негадир, умри боқий, ватанпарварлик руҳидаги қўшиқлар ҳам яратилияпти.

Уйғун: – Халқимиз санъатни яхши кўради. Санъатлар ичида қўшиқ халққа энг яқини. Ашулани ёмон кўрадиган киши бўлмаса керак. Ҳар бир кишининг ўзича ашула айтгиси келади. Ҳеч бўлмаса ёлғиз қолганда беихтиёр хиргойи қилади. Зеро, қўшиқ инсон қалбининг садоси, нидоси. Қўшиқ доим инсонга ҳамроҳ. Тўйда ҳам, уйда ҳам, кўчада ҳам қўшиқ айтилади.

Ҳақиқатан ҳам, қўшиқчиликни ривожлантириш борасида ҳали кўп ишлар қилишимиз керак. Ёшларимизни ватанпарварлик, юртга садоқат руҳида тарбияловчи яхши қўшиқларимиз кам. Ҳамон бачкана, саёз қўшиқлар радио ва ойнаи жаҳонда камаймаяпти.

Қўшиқ санъатини янада ривожлантириш, халқимиз дилидан чуқур жой оладиган яхши қўшиқлар яратиш учун шоир ва бастакорларнинг ижодий ҳамкорлигини кучайтиришимиз зарур.

– Сиз сўнги йилларда қатор тарихий драмалар яратдингиз. Тарихий драма ёзаётганда асосий диққат-эътиборни нимага қаратиш керак?

Уйғун: – Тарихий драмалар асосида қўйилган спектаклларни томошабинлар қизиқиб кўрадилар. Тарихий драма ёзганда биринчи галда фактларнинг аниқ бўлишига эътибор бериш лозим. Ҳар бир асарда тарихимизнинг муҳим нуқталарини акс эттиришимиз керак. Бунинг учун энг, аввало, тарихни яхши билишимиз, воқеалар моҳиятини теран тушунишимиз лозим. Тарихимиздаги энг яхши, характерли фазилатларни танлаб олишимиз ҳамда уларни замонга хизмат қилдиришимиз керак. Халқимиз ҳаётига оид ижобий фазилатлар, кишиларимизга хос умуминсоний хусусиятлар, илғор фикрлар, ватанпарварлик, қаҳрамонлик, мардлик, садоқат, вафодорлик, эл-юртга муҳаббат каби фазилатларни танлаб олиб, тарихий асарлар тўқимасига сингдириб юбориш даркор. Шундагина тарихий асар бугунги кунга хизмат қилиб, ёш авлодни тарбиялашга ҳисса қўша олади.

– Сизда Зебуннисо ҳақида асар ёзиш нияти қачон пайдо бўлган?

Уйғун: – Тарихда халқимизнинг буюк фарзандлари Нодира, Увайсий, Зебуннисо каби ажойиб шоираларимизнинг номлари ҳурмат билан тилга олинади. Улар фақатгина шоира бўлмасдан, балки адолат учун курашувчи фидойи аёллар бўлган. Шулардан бири Зебуннисодир. Зебуннисонинг ажойиб ғазалларини халқимиз севиб ўқийди. Унинг ҳар бир ғазалида адолатсизликдан зорланиш, халқнинг оғир аҳволига ҳамдардлик каби фазилатлар барқ уриб туради.

Жаҳолат ҳоким бўлган, адолатсизлик ҳукм сурган Зебуннисо замонда бундай шеърларни ёзишнинг ўзи ўша тузумга нисбатан исён эди. Ҳар гал Зебуннисо ғазалларини ўқиганимда у ҳақда бирор нарса

ёзиш иштиёқи барқ ураверади. Зебуннисо образини аниқ далилларга асосланиб тавсиф этганман. Ўзларида даврининг ҳукмрон синфи характерини ифодаловчи салбий қаҳрамонлар эса драматург фантазияси, хаёлот маҳсули деб билгаймиз.

– Энди “Беруний” драмасининг ёзилишига сабаб бўлган омиллар ҳақида сўзлаб берсангиз.

Уйғун: – “ЮНЕСКО”нинг қарори билан Берунийнинг 1000 йиллик юбилеи кенг нишонланди. Мен унгача ҳам бобомиз Беруний ҳақида бир асар ёзишни ният қилиб юрардим. Юбилей баҳона бу эзгу ниятим амалга ошди.

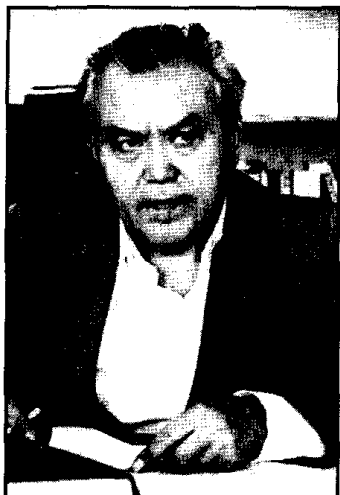
– Ёшлар халқимизнинг келажаги, орзу-умидлари. Ҳар бир халқ ўз келажaginiнг порлоқ бўлиши учун курашади. Демак, ёшларнинг истиқболи учун курашади. Устоз шоир, жонкуяр мураббий сифатида ёш ижодкорларга тилакларингиз?

Уйғун: – Истеъдод – бу халқнинг маънавий бойлиги. Халқнинг ўлмас анъаналари, урф-одатлари, таомили, дарди дунёси у бадий тарзда полотноларга мангу муҳрланиб қолишга қодир. Шу маънода истеъдодли ёшларнинг ўз вақтида бошини силаш, уларнинг ўз йўлини топиб кетишига кўмаклашиш биз учун ҳам қарз, ҳам фарз. Уларнинг келажақда халққа манзур бўладиган, китобхон қалбидан чуқур жой оладиган ёрқин ва салмоқли асарлар яратишига шак-шубҳам йўқ. Ёшларга бу йўлда чидам, сабот ва гаштли илҳом тилайман.

1990 йил

БОШ МАНБА – ҲАЁТ

Ўзбекистон халқ ёзувчиси
Одил Ёқубов билан суҳбат

– Сизнинг аксарият асарларингизда умуминсоний қадриятлар қаламга олиниб, ўқувчи қалбини виждон, ҳалоллик, диёнат каби эзгу туйғулар забт этади. Шу боис асарларингиз, яъни халқимизни ҳалолликка ундагани боис деярли барча асарларингиз ўқувчилар томонидан илиқ кутиб олиниб, адабий жамоатчиликнинг қизғин баҳс-мунозараларига сабаб бўлган.

Яхшиси, суҳбатимизда асарларингизнинг ютуқ ва нуқсонларини таҳлил қилишдан кўра, асосий эътиборни ижодий лабораториянгиз, асарларингизнинг ёзилиш тарихига қаратсак.

Одил Ёқубов: – Менга ҳам маъқул.

– Ҳар бир адиб ўзининг ижод йўли қачон бошланганини аниқ айта олмаса керак. Ёзувчининг ижодий йўли болалик йилларида ҳаётга, гуллаган боғларга, дарё бўйларида униб чиққан илк ялпизларга, кўкдан учиб ўтган биринчи турналарга мафтун бўлган пайтларидан бошланади. Эҳтимол, ижодкорнинг ўзи бунни сезмас?

О.Ёқубов: – Мен “Тенгдошлар” номли биринчи қиссамни Узоқ Шарқда, солдат бўлиб юрган чоғларимда ёзганман. Бу қисса бир неча йиллик турли газета ва журналлардаги саргардонликдан сўнг 1951 йили «Шарқ юлдузи» журналида чоп этилди. Демокриманки, расман менинг ижодим 40-йилларнинг охири, 50-йилларнинг бошига тўғри келса-да, асли-

ни олганда бу ижод болалик пайтларимда, ўша сиз эслатган чечакларга, гуллардан боғларга, бирга ўқиган ва ўша пайтдаги тасаввурларимга кўра оламда энг чиройли туюлган гўзалликларга шайдо бўлиб юрган пайтларимдан бошланган бўлса керак...

– Маълумки, “Муқаддас” қиссаси ижодингизда алоҳида босқич ҳисобланади. Шу асарингиз билан ёш китобхонларнинг севимли адибларидан бири бўлиб танилдингиз. “Муқаддас” гача ёзилган асарларингизга қандай қарайсиз?

О.Ёқубов: – Ҳар бир ижодкорнинг босиб ўтган йўлида муваффақиятлар ҳам, муваффақиятсизликлар ҳам бўлади. Шу маънода «Муқаддас» дан олдин ёзилган асарларим орасида яхши чиққанлари ҳам бор, ёмон чиққанлари ҳам. Бу ҳақда мени бир нарса дейишим одобдан бўлмас.

– Ҳар бир жиддий асарнинг ўз яратилиш тарихи бўлади ва бу тарих ҳеч қачон такрорланмайди. Баъзан йиллаб материал тўплайсиз-у, асарни бошлай олмайсиз, унинг ичига кириб кетолмайсиз. Баъзан, аксинча, арзимаган бир туртки сабаб бўлиб йиллаб ёзилмаган ишингиз юришиб кетади. Демокчиманки, адабий асарнинг туғилиши ва яратилиши жуда кўп омилларга боғлиқ ниҳоятда мураккаб жараён. Сизнинг ижодингизда айнан ҳаётдан олиниб бадийий тўқимасиз яратилган асарлар ҳам борми?

О.Ёқубов: – Адабиётда баъзан шундай зўр истеъдодлар бўладиким, улар учрашган ҳар бир одам, ҳар бир воқеанинг туб моҳиятини кўра олиб, чинакам типик характер, баркамол образ ярата олишади. Улар учун “қизиқ” бўлмаган майда одам, жўн воқеа бўлмайди. Менимча, сўнгги йилларда мана шундай зўр қобилиятга эга бўлган катта санъаткор сифатида Чингиз Айтматов ва Василий Шукшинни айтса бўлади.

Демоқчиманки, ҳар бир асарнинг туғилиши ва яратилишига минг бир нарса сабаб бўлади. Ўйлайманки, ҳеч бир ёзувчи бир воқеа ва ҳодисанинг қандай ривожланиб, қандай тугаганини тўла тасаввур этолмайди. Ҳарҳолда, мен бундай қилолмайман. Асарни ёзиш давомида бошда чизилган режалар кўп жиҳатдан ўзгариб кетади, баъзан батамом тескари бўлиб кетади. “Муқаддас” қиссасининг ёзилишига бир қизнинг ҳикояси, унинг бошидан ўтган воқеалар сабаб бўлган. Мен бу ҳикояда баъзи хурофий ташуунчалар, шу бугун ҳам кўпларни инсоний бахтдан маҳрум қилиб қўяётганини тасдиқловчи шафқатсиз бир ҳужжатга дуч келдим. Шу фикрни айтиш имконини бергувчи тайёр бир асар эди!..

– Ҳозир матбуотда идеал қаҳрамон муаммосига оид ҳар хил баҳолар бўлаяпти. Сизнингча, ҳар бир шахсда озми-кўпми камчиликлар бўлган муайян шароитда идеал қаҳрамон қандай намоён бўлиши мумкин?

О.Ёқубов: – Идеал қаҳрамон масаласига ижобий қарайман. Афсуски, бекорчи ва юзаки баҳслар тўфайли бу муҳим масала кейинги пайтда бироз сийқалашиб кетди. Ҳолбуки, ижобий қаҳрамон ҳақида Навоий ва Толстойдек одамлар бош қотиришган. Лекин Навоий, Толстой каби улуғ алломаларимиз идеал қаҳрамон масаласига биз ўйлаган тарзда оддий ёндашган эмас. Навоий, Толстой, Достоевский, Тургенев яратган идеал қаҳрамонлар ўша буюк адибларнинг буюк ўйлари, исёнкор туйғулари, орзу-умидлари, адолатсизликка қарши кураш лозимлиги ҳақидаги энг ўткир фикр-мулоҳазалари, истаклари ва хоҳишларини мужассам этганлар. Шунинг учун ҳам, улар яратган идеал қаҳрамонлар бизлар яратётгандек жўн эмас. Шунинг учун улуғ боболаримизнинг асарлари, уларнинг ўлмас қаҳрамонлари Фарҳод, Ширин, Мажнун бизни ҳануз ҳаёт ҳақида тегран ўйлашга, адолат учун курашга, турмушда фаол бўлишга ундовчи маёқ вазифасини ўтаб келмоқда.

– Шеърятга муносабатингиз қандай? Ҳозирги ёшлар шеърятининг парвози сизни қониқтирадими? Сизнингча, уларнинг изланишларида қандай фазилатлар кўзга яққол ташланмоқда?

О.Ёқубов: – Ўзим насрда қалам тебратсам-да, шеърни яхши кўраман. Кўп ўқийман, яхши шеър яхши куйга ўхшайди, у киши руҳини, маънавий оламини ниҳоятда бойитади. Гўзалликни тушунишга ўргатади.

Менинг фикримча, 50-йиллардаги шеърятимизнинг энг катта камчилиги дидактика, баландпарвозлик, дабдабабозлик бўлди. Айниқса, ёшларнинг изланишлари диққатга сазовор. Ҳозирги ёшлар шеърятдаги мени қувонтирадиган ибратли жиҳати самимият, туйғулар мусаффолиги. Мен бугунги ёшлар шеърятини мана шу фазилатлари учун яхши кўраман ва севиб ўқийман. Албатта, ёш шоирларимизда бизнинг улкан адибларимиз Ғафур Ғуллом, Ойбек, Ҳамид Олимжон, Миртемир, Шайхзода шеърятига хос бўлган айрим хислатлар, жўшқинлик, улкан фуқаролик пафоси, туйғулар эҳтироси етишмагандек туюлади. Бу сифатлар тажрибага боғлиқ нарсалар. Бугунги жиддий ўзгаришлар – поклик учун бораётган шафқатсиз кураш ёш шоирларимиз учун ҳам катта сабоқ бўлади, деган умиддаман.

– Маълумки, Абдулла Қодирий романлари пайдо бўлиши билан адабиётда “Ўзбек романчилиги мактаби”га асос солинган. Ҳозирги пайтда “Лотин Америкаси романчилик мактаби” ибораси кенг қўлланилмоқда. Бу хил тушунчаларга қандай қарайсиз?

О.Ёқубов: – Албатта, фақат улкан истеъдодларгина мактаб яратишга қодирлар. Шу маънода мен ҳар қандай “мактаб”га ҳурмат билан қарайман. Айниқса, сўнгги йилларда кўпчилик диққатини ўзига жалб этган “Лотин Америкаси мактаби” ҳаётга ёндашиши, образлар тизимининг янгилиги билан кўп-

чилик эътиборини жалб этмоқда. Бас, шундай экан, бу мактаб сабоқларини ўрганиш фойдадан холи эмас. Бизда ҳам айрим ёш ёзувчиларнинг изланишларида ана шу мактабнинг таъсири йўқ эмас.

Бизда том маънодаги новаторона асарлар кам. Бизнинг адабиётимиз ўта маънавий адабиёт. Шу жиҳатдан умумжаҳон адабиётида бўлаётган изланишларни кўпроқ ўргансак ёмон бўлмас эди.

– Ҳозирда жаҳон тараққийпарвар адабиётида миф ва афсоналар бадиий асар организмга тобора чуқурроқ сингиб бормоқда. Бу жараён ўзбек адабиётида қандай кечмоқда?

О.Ёқубов: – Афсона ва ривоятларнинг адабиётга чуқур кириб боришини табиий бир ҳол деб биламан. Чунки унда халқнинг бой ва ҳаётий тажрибалари ўз инъикосини топган.

Қардош ва жаҳон ёзувчилари томонидан кўп қўлланилаётган ривоят ва мифлар негадир бизнинг адабиётимизга унчалик чуқур кириб бораётгани йўқ. Фикримча, ёзувчи ўз асарига бундай ҳикоят ва ривоятларни шундагина киритиши керакки, улар халқ ҳаётининг ниҳоятда теран томонини акс эттиришга хизмат қилсин. Яъни, жуда юксак ижтимоий муаммолар ечимига хизмат қила олсин. Маркес, Булгаков, Айтматов каби истеъдодли ёзувчилар миф ва афсоналардан ана шу мақсадда фойдаланмоқдалар. Бизда эса миф, афсона ва ривоятлар гоҳо юқоридаги замонавий ёзувчилардан орқада қолмаслик учунгина киритилаётгандек туюлади. Бу эса адибга ҳеч қачон ижодий зафар келтирмайди. Шунинг учун биз бу янгиликдан чўчимасдан, балки халқимизда, унинг эртак ва дostonларида мавжуд бўлган ва теран мазмунга эга бўлган ҳикоят ва ривоятлардан унумли фойдаланиш йўллари қидирмоғимиз лозим. Шахсан мен “Кўхна дунё” романида халқимизнинг ривоят ва ҳикоятларидан баҳоли қудрат

фойдаландим. Бу усулнинг нечоғли муваффақиятли чиққан-чиқмаганлиги кўпроқ ўқувчиларга ҳавола.

– Бадиий асарнинг таъсир кучи ҳақида қандай фикрдасиз? Адабиёт инсоннинг руҳий олами, характерини яхши томонга ўзгартириб юборишига ишонасизми?

О.Ёқубов: – Албатта, бадиий асарнинг таъсири дарҳол, китобни ўқиган заҳоти намоён бўла олмайди. Бу нарса китобхоннинг маданий савиясига ҳам боғлиқ. Лекин бадиий асар инсон қалбида меҳр-шафқат, эзгулик, ёмонликка нафрат уйғотишга қодирким, шунинг ўзи унинг тарбиявий аҳамияти катта эканидан далолат беради.

– Сиз ўзингизнинг ижодий тажрибангизда тенгдош адиблардан ҳам таъсирланганмисиз?

О.Ёқубов: – Менинг тасаввуримда ижодкор ўзига тенгдош адиблардан таъсирланиши жуда қийин нарса. Албатта тенгдошлар орасида ҳам бир давр, бир замонда яшаб ижод қилган улкан адиблар, масалан, Чингиз Айтматовдек катта ижодкорлар бўлиши мумкин. Лекин бу камдан-кам бўладиган ҳодиса. Ҳар бир салоҳиятли ижодкор, аввало, ҳаётдан таъсирланиши керак. Ижодкорнинг бош манбаи ҳаёт, тирик одамлар ва бу одамларнинг дарду ҳасратлари, қувончлари, кўрган-кечирганлари бўлмоғи керак. Шундагина ёзувчи жиддий асар яратиши мумкин.

– Ижоддан чарчаган пайтингиздаги сеvimли машғулотингиз?

О.Ёқубов: – Ижоддан чарчаган пайтимдаги сеvimли машғулотим ўқиш. Афсуски, нафақат китобхонлар, балки кўплаб адиблар сўнги пайтда китобни кам ўқийдиган бўлиб қолишди. Улар кўпроқ “телевизор” деган “жонон”га мафтун бўлиб қолишган. Мен шуни ифтихор билан айтишим мумкинки, ҳозирча у “жонон” мени бутунлай ўзига мафтун қила олгани йўқ. Чунки ёзувчи учун биринчи навбатда классикларимизнинг санъат асари – бу теран, ҳа-

ётий, маънавий озуқа олиш манбаи бўлмоғи лозим. Ана шу маънавий озуқани ҳамма санъатлар ичида фақат бадиий адабиётгина бера олади.

– Шу кунларда “Оқ қушлар, оппоқ қушлар” романи ҳақида адабий жамоатчилик қизгин баҳс юритмоқда. Романнинг ёзилиш тарихига қисқача тўхталсангиз?

О.Ёқубов: – Роман ҳақида қизгин баҳс бўлаётганидан хурсандман. Зотан, бадиий асар ҳақида ҳар хил фикрлар айтилиши табиий бир ҳол. Асар ҳақида ҳеч ким ҳеч нарса демаса бу ёмон.

Албатта, ҳар бир асарнинг туғилишига сабаб бўладиган нарса биринчи навбатда ҳаёт ва унда содир бўлаётган жиддий ўзгаришлардир. Бу деган сўз мен асарга мана шу жиддий муаммони шундайлигича, оппа-осон олиб кирдим дегани эмас. Агар менинг кўп йиллик ҳаётий тажрибаларим, ўйларим, кўрган яхши-ёмон кишиларим, турмушда йўл қўйган хатоларим ва бу хатолардан ўзим учун чиқарган жиддий сабоқларим – бир сўз билан айтганда, бошимдан кечирган – яна такрорлайман, катта ҳаётий тажрибам бўлмаганда бу асар ҳам дунёга келмас эди. Мен романга болалиқда бирга ошиқ ўйнаб катта бўлишган, уруш йиллари ёш бўлишига қарамасдан фронт учун этик билан сув кечиб жанг қилган уч дўстни асосий қаҳрамон қилиб олганман. Уларнинг учаласи ҳам болалиқда ҳалол, покиза, диёнатли бўлишган. Лекин романда тасвирланганидек, йиллар ўтиши билан уларнинг ҳаётга қарашларида ҳар хиллик пайдо бўлади. Қишлоқда яшаган оддий деҳқон Шораҳим шоввозда болалиқдаги диёнат, инсоф, поклик бир умрлик ҳамроҳ бўлиб қолади. Музаффар Фармонов эса юксак лавозим, турли хил унвонлар сабаб ўз дўсти Шораҳимни, унинг ҳақ-ҳуқуқини поймол қилишгача борган шахсга айланади. Учинчи дўст профессор Расул Нуриддинов эса Шораҳимдек оддий, камтарона фазилатни ўзида бутунлай асраб

қололмаган бўлса-да, адолат йўлига хайрихоҳ бир олим сифатида кўз ўнгимизда гавдаланди. Мен бу хилдаги ўзим ҳаётда кўрган, билган қаҳрамонларим тимсолида турмушимизда бугун кечаётган кескин курашлар, адолат, ҳақиқат учун бўлаётган шиддатли жангларни акс эттиришга ҳаракат қилдим.

– Одатда, янги асарни қандай бошлайсиз? Бошлаганда унинг нима билан тугаши сизга аввалдан маълум бўладими?

Кўплаб ёзувчилар асар давомида қаҳрамонлар унинг хоҳишига бўйсунмай қўйиши ҳақида қизиқ фактларни ёзишган.

Шундай пайтларда қаҳрамонларингиз сизнинг ихтиёрингиз ва хоҳишингизга бўйсунмай қўйганини ҳис қилганмисиз? Бундай ҳолда энг тўғри ечимни қандай топгансиз?

О.Ёқубов: – Асарнинг туғилиши мураккаб жараён. Менимча, ҳеч бир ёзувчи асарни қандай бошлаб нима билан тугагини аниқ билмаса керак. Фақат ўз оқдларига тирик одамлар, жонли, ҳаётий воқеаларни акс эттиришни қўймаган, балки китоб ёзишга ўрганиб қолган айрим ёзувчиларгина қандай бошланиб, қандай тугагини олдиндан билдилар. Баъзан катта асарнинг туғилишига оддий ҳаётий ҳодиса туртки бўлиши мумкин. Бу туртки ўртача ёзувчи қалами остида ўртамиёна ҳикоя ёки қиссага айланиши ҳам мумкин. Буюк ёзувчининг истеъдоди эса бу оддий воқеа сабаб улуғ асарнинг яратилишига туртки бўлиши мумкин. Мисол тариқасида Лев Толстойнинг “Тирилиш” романини олайлик. Асар сюжетини унга бир таниш адвокат гапириб берган. Бу воқеа, яъни оддий бир деҳқон қизининг оқсуяк офицер томонидан йўлдан урилиб, фоҳишахонага тушиб қолиши воқеаси Толстой истеъдодининг кудрати билан буюк ижтимоий асарга айланган. Бундай фактларни ҳар бир жиддий ижодкорнинг

тажрибасидан кўплаб келтириш мумкин. Шахсан менда ҳам шу хилдаги кўплаб воқеалар кечган.

– Кейинги йилларда қатор тарихий шахслар образини яратдингиз. Бунинг боиси нимада?

О.Ёқубов: – Ўтмиш ҳақидаги реалистик асарлар халқимизнинг тарихини ҳаққоний тасвирлаш асосида ватанпарварлик, инсонпарварлик, дўстлик, ҳалоллик каби ҳаётбахш ғояларни илгари суради. Зеро, ўтмишни қанчалик яхши билсақ, ҳозирги замонда яратилаётган ишларнинг буюк аҳамиятини шунчалик тез, чуқур тушунамиз.

Мен мана шу фикрлардан келиб чиққан ҳолда ўтмиш ҳақида кўпроқ ёзсам дейман. Бинобарин, ўтмиш ҳақида ёзиш қанчалик қийин бўлса-да, бу иш менга руҳий завқ беради.

– Илм ва маърифат соҳасида Галилей, Коперник, Жордано Бруно каби ўлмас сиймолар қаторидан жой олган Мирзо Улуғбек инсоният тарихида ўчмас из қолдирган энг мураккаб шахслардан биридир. Атоқли қирғиз ёзувчиси Чингиз Айтматовнинг ибораси билан айтганда, “у ўз замонасидан беш юз йил илгарилаб кетган буюк ва фожиавий сиймодир”.

Бу улуг инсоннинг зиддиятларга тўла ҳаёти ҳақида асар ёзиш нияти қачон пайдо бўлган?

О.Ёқубов: – “Улуғбек хазинаси” романини ёзишимга “Правда Востока” газетасининг 70-йилларнинг бошида эълон қилинган оддий бир хабар сабаб бўлган. Бу хабарда Улуғбек кутубхонаси йўқолганми ёки борми деган муаммо ўртага ташланган эди. Мен аввал шу хабари асосида бир саргузашт қисса ёзишга аҳд қилдим. Лекин кейинчалик Улуғбек тарихи, унинг фожиаси ҳақида ёзилган Мирхонд, Хондамир, Бартольд каби олимларнинг асарларини ўқиганимдан кейин бу масаланинг нақадар теранлигини, газетадаги хабар баҳонасида давр драмасини акс этти-

ришга қодир жиддий, психологик асар ёзиш имконияти борлигини ҳис этдим.

Маълумки, Улуғбек бой илмий мерос яратган зукко олим, шу билан бирга ўнлаб истеъдодли шогирдлар етиштирган, ўз даври учун ноёб кутубхона йиққан, жаҳонда энг катта расадхона қурган мутафаккир инсондир.

Хўш, ўз ўғли Абдулатиф томонидан қатл этилгандан кейин у яратган бой илмий мерос, йиққан нодир кутубхона, қурдирган расадхонасининг тақдири нима бўлди? Улуғбек таълим берган ўнлаб шогирдлари у яратган бой илмий меросни асраб қолиш учун нима ишлар қилдилар?

Мен Мирзо Улуғбек ва унинг шогирдларига оид тарихий материалларни ўрганар эканман, бу ерда ёзувчи учун жуда катта имкониятлар борлигини сездим. Соддароқ қилиб айтганда, зиддиятларга тўла Улуғбек ва унинг шогирдлари ҳаётини тасвирлаш орқали бугун учун ҳам муҳим бўлган гапларни айтиш имконияти борлигини ҳис этдим.

– Дарҳақиқат, Мирзо Улуғбек ўлиmidан кейин унинг бой илмий мероси ва ноёб кутубхонасини асраб қолиш учун умрларининг охиригача курашган, яъни улуғ устоз гоёларига содиқ қолган Али Қушчи ва Мирам Чалабий каби вафодор шогирдлари олиб борган қахрамонона курашларнинг биз учун ибратли томонлари кўп. Ва аксинча, Улуғбек ҳаёт вақтида ундан кўп яхшиликлар кўриб, Улуғбек қатл қилиниши билан ундан юз ўгирган, яъни устоз гоёларига хиёнат қилган ва пировардида ақлдан озиб ўлган Мавлоно Муҳиддиннинг аянчли тақдири ҳам сабоқ бўлишга арзигуликдир?

О.Ёқубов: – “Улуғбек хазинаси”даги Мавлоно Муҳиддин ҳаётий тажрибам, тарихий ва турмушни мушоҳада қилишим оқибатида туғилган бир образдир.

Мен ўз умримда яхшиликка, покликка, эзгуликка, улуг ғояларга хиёнат қилиб барака топган бирор-бир одамни кўрмадим. Аксинча, яхшиликка, эзгуликка, улуг ғояларга содиқ бўлган кишилар, гарчи шу содиқлик эвазига баъзан кўп азият чексалар ҳам, охир-оқибат яхши ном олишининг гувоҳи бўлдим. Узок ўтмишда ҳам, яқин кечмишда ҳам шундай бўлган, ҳозир ҳам шундай. Ўз устозига, устозининг улуг гуманистик ғояларига содиқ қолган, бошига қилич келганда ҳам танлаган йўлидан қайтмаган, улуг олимга хиёнат қилмаган Али Қушчининг тарих саҳифаларида юзи ёруғ қолиши ва бошига дастлабки қийинчиликлар тушиши биланоқ суббутсизлик қилиб, хиёнат йўлига ўтган Мавлоно Муҳиддиннинг аянчли тақдири – бу фикримнинг исботидир.

Бундай воқеалар, Мавлоно Муҳиддинга ўхшаган беқарор ва суббутсиз шахслар, афсуски, шу бугун ҳам ҳаётда учраб туради. Шунинг учун ҳам, бу икки тақдир бугунги китобхонларга ҳам ибрат бўлади деб ўйлайман.

– “Улугбек хазинаси” романингиз нашр этилиши муносабати билан машҳур қирғиз адиби Чингиз Айтматовнинг сизга ёзган мактубини зиёли халқимиз яхши билишади. Чингиз Айтматовнинг мактуби ижодкорнинг ижодкорга нисбатан шунчаки ҳурматимиди?

О.Ёқубов: – Менимча, бу саволга Айтматовнинг ўзи жавоб бергани маъқул. Чингиз Айтматовнинг “Улугбек хазинаси” ҳақидаги фикри аввал “Литературная газета”да эълон қилинди. Кейин ёзувчи уни ўзининг адабий ўйларидан ташкил бўлган мақолалар китобига киритган. Демак ўйлайманки, у бу фикрни шунчаки ҳурмат маъносиде ёзмаган бўлса керак.

– “Диёнат”ни ёзишга сизни нима мажбур қилди? Отақўзига ўхшаган раисларнинг халққа,

хукуматга етказаётган зарарими ёки профессорга ўхшаган диёнатли одамларнинг тақдирими?

О.Ёқубов: – “Диёнат” романини ёзишга ҳаётнинг ўзи мажбур этди. Ёзувчи нима ҳақида ёзмасин, у ўз ҳаётий тажрибаларидан келиб чиқиб ёзади. У ҳаётдаги яхшилик билан ёмонлик ўртасидаги курашни кўрсатиб беради. Яхшиликдан қувонади, ёмонликдан нафратланади. Бу яхшилик ва ёмонликлар муайян тирик одамлар тимсолида намоён бўлади, албатта. Ва ёзувчи шу одамларни кўрсатишга ҳаракат қилади.

– Адабий танқидга муносабатингиз қандай? Танқидчилик ижодий ўсишингизга ёрдам берганми?

О.Ёқубов: – Дунёга келган ҳар бир янги асарнинг танқидчилик томонидан тўғри, ҳаққоний баҳоланиши нафақат шу асарни яратган ёзувчи, балки бутун адабиёт учун ҳам катта аҳамиятга эга.

Афсуски, амалда баъзан ўртачагина ва ҳатто ундан ҳам паст савиядаги асарларга ошириб баҳо бериш, асарнинг чинакам бадий ва ғоявий салмоғига нисбатан кўпроқ мақтаб юбориш ҳоллари тез-тез учраб туради. Айрим танқидчиларимизнинг дидсизлиги, эстетик қолоқлиги, баъзан эса бошқа мулоҳазалар билан берилаётган бу нообъектив баҳолар фақат ёзувчигамас, балки бутун адабий жараёнга салбий таъсир кўрсатади. Ҳарҳолда мен асарнинг чинакам бадий қийматига нисбатан берилган ортиқча мақтов бирорта ёзувчига фойда келтирганини билмайман. Аксинча, ўз меҳнати ва истеъдодига нисбатан турли сабаблар билан ортиқча мақтов эшитиб юрган ва бунга ўрганиб қолган адибларнинг асардан асарга орқага кетиш ҳолларини ҳам кўп кузатганман. Бундай бўлиши табиий ҳам. Чунки ортиқча мақтов ёзувчининг ўзига нисбатан талабчанлигини сусайтириб қўяди, уни... нима десам экан, хотиржамликка солиб қўяди. Ёзувчи эса ҳеч қачон

хотиржам, бамайлихотир бўлмаслиги, яратган асаридан ўзича мамнун бўлмаслиги лозим. Бу деган сўз, танқид ҳамиша шафқатсиз бўлиши, ёзувчи ўсиши учун, адолатсиз бўлса ҳам, танқидга учраб турмоғи керак деган сўз эмас, албатта. Бу билан мен ноҳақ танқид ҳам, ортиқча мақтовлар ҳам адиб учун, санъат учун баб-баробар зарарли деган ҳақиқатни яна бир эсга солмоқчиман, холос. Энди танқиднинг шахсан менинг ижодимга кўрсатган таъсирига келсак... Мен бу масалада машҳур рус адиби Николай Погодиннинг бир гапига амал қиламан.

Николай Погодин танқидчилик ҳақидаги бир гапда шундай деган эди: "...Мен умримда жуда кўп танқидга учраганман. Ноҳақ танқид еган пайтларим ҳам жуда кўп бўлган. Лекин мен бу танқидлардан ортиқча изтироб чекиб, танқидчилар билан олишиб ўтиришга фурсатим бўлган эмас. Чунки бир асарни, шу жумладан, танқидга учраган асарни тугатар-тугатмасданок, бутун фикру хаёлим янги асар билан банд бўларди. Бутун вужудим билан ана шу янги асарга шўнғиб кетардим". Бу билан Николай Погодин ёзувчи умуман танқидга эътибор бермаслиги керак, демоқчи эмас албатта. Ёзувчи ҳам тирик жон, ноҳақ гапдан изтироб чекмайдиган одам бўлмайди. У фақат ёзувчи ва санъаткор майда-чуйда гапларга кўп ўралашиб қолмаслиги, доимо катта гоё, улкан фикрлар билан банд бўлмоғи, у доим ёниб турмоғи керак демоқчики, улкан адибнинг бу гапига мен ҳам тўлиқ қўшиламан.

– Қундалиқ дафтар тутганмисиз?

О.Ёқубов: – Ҳа, тутганман. Лекин кузатишларимни муттасил ёзиб борган эмасман. Чамамда, бу шарт ҳам эмас. Мисол учун Чеховни олайлик. У ҳам кундалиқ тутган. Лекин ўз таассуротларини муттасил ёзиб борган эмас. Баъзан эътиборга лойиқ кузатишлар, халқ ибораларини кундалигига ёзиб қўйган, холос. Мен ҳам шунга амал қиламан.

– Бугунги қишлоқ ҳаётида жуда кўплаб маънавий-ахлоқий муаммолар бор. Сиз шулардан қайси бирини адабиётга олиб кириш керак деб ўйлайсиз?

О.Ёқубов: – Менимча, адабиёт айтиши керак бўлган жиддий гаплар ҳақида ўйлаганда шаҳар ёки қишлоққа ажратиш шарт эмас. Адабиёт биринчи навбатда инсон ҳақида, унинг олий мақсадлари, орзу-умидлари, кўрган-кечирганлари, хуллас, ҳаёт ва ўлим ҳақидаги ўй ва ташвишлар тўғрисида бўлмоғи лозим. Бу нарсаларнинг ҳаммаси инсонга, у қаерда яшашидан қатъий назар баб-баровар тааллуқли нарсалардир. Шунинг учун мен қишлоқда туғилиб ўсган бир адиб сифатида шаҳардаги ишчи тўғрисида яхши асар ўқисам, гўё ўзим ёзгандек қувонаман. Мен аминманки, шаҳарда яшаб, заводда ишлаётган киши ҳам биродари оддий деҳқон ҳақида ёзилган яхши асарни ўқиса шундай севинади. Лекин бир ҳақиқатни айтишни лозим деб ҳисоблайман. Сўнги пайтда биз адиблар билиб-билмай деҳқонни қадрламай қўйдик. Сўзда қадрлаймиз-у, амалда йўқ. Бу жуда муҳим масала.

– Маълумки, бадиий адабиётда “миллий рух”, “миллийлик” тушунчалари бор. Ўзбек насрий асарларида халқимиз руҳи тўла акс этаяпти деб ҳисоблайсизми?

О.Ёқубов: – Миллий рух муаммоси бугун ниҳоятда мураккаб тушунча. Адабиёт ҳар бир халқ характериинг ўзига хос томонларини акс эттириши лозим.

Мен миллий рух деганда ҳаётий ҳақиқатни тушунаман. Зеро, ҳаётий характер бўлган жойдагина катта ҳаётий ҳақиқатлар бўлади. Шу маънода чинакам ҳаётий асарда ҳақиқий миллий характер ҳам яратилади. Бу тушунчалар бир-бирига узвий боғлиқ тушунчалардир. Фақат сохта ва уйдирма асарлар-

дагина ҳақиқий миллий характерлар яққол кўзга ташланмайди. Дарҳақиқат, чинакам миллий характер бўлмаган жойда миллий ҳаёт картинасини яратиш мумкинми? Ва аксинча, чинакам миллий ҳаётини картинани том маънодаги миллий характерсиз тасаввур этиш қийин. Чинакам адабиёт ва санъат асарларидан бунга кўплаб мисол келтириш мумкин. Ўзбеккойим, Кумуш, Жамила, Гулнор каби ўлмас образларни рус ёки француз ҳаёти акс этган асарларда тасаввур этиш мумкинми? Албатта йўқ. Улар фақат ўзбек ҳаётидагина яратилиши мумкин бўлган қахрамонлардир. Мен ҳам “Оқ қушлар” даги Ойсулов, “Адолат манзили” даги Барчиной образини яратишда миллий руҳни сақлашга баҳоли қудрат амал қилганман.

– Сўнгги йилларда адабиётимизга ўнлаб ёш насрийлар кириб келди. Сизнингча, улар ўз ижодида нималарга жиддий эътибор беришлари лозим?

О.Ёқубов: – Менимча, ёшлардаги услубий изланишлар диққатга сазовор. Бу яхши, албатта. Лекин фақат шаклий ўзгаришлар билан улкан адабиёт яратиш бўлмайди. Улкан адабиёт улкан фикрлар айтилган тақдирдагина яратилади.

– Адабиётда новаторлик масаласига қандай қарайсиз? Ҳозирги ўзбек адабиётидаги қайси асарларни чинакамига новаторона битилган асарлар дея оласиз?

О.Ёқубов: – Бизда том маънода новаторлик асарлар кам. Бизнинг адабиётимиз ўта анъанавий адабиёт. Шу жиҳатдан жаҳон адабиётида бўлаётган изланишларни кўпроқ ўргансак ёмон бўлмас эди.

– “Адолат манзили” романингиз чоп этилиши биланоқ адабий жамоатчилик эътиборига тушди.. У ҳақда ҳар хил фикрлар билдирилмоқда?

О.Ёқубов: – Роман ҳақида ҳар хил фикр айти-

лаётганидан фақат хурсандман. Зотан, бадий асар ҳақида турли хил фикрлар айтилишига табиий бир хол деб қарамоқ керак. Асар чоп этилгач жимжитлик ёмон. Мен бу асаримда анъанавий йўлдан бормай, анча янгича услуб ва шакл қўллашга уриниб кўрдим. Бу изланишларим қанчалик самара берди, буни баҳолаш зукко ўқувчилар ҳукмига ҳавола.

– Ҳадемай ХХІ асрга қадам қўямиз. Бўлажак аср қаҳрамонлари бўлмиш ёшларга тилагингиз.

О.Ёқубов: – Сизлар ҳеч қачон яратувчилик ишидан хиёл бўлса-да четда қолманг. Ҳар бир дақиқангиз ҳисобли бўлсин. Бекор кетган вақтга ачиниш туйғуси қалбингизда доим ҳукмрон бўлсин!

1990 йил

ҲАР БИР ДАҚИҚА – МАНГУЛИК ЭЛЧИСИ

Ўзбекистон халқ ёзувчиси
Асқад Мухтор билан суҳбат

– Адабиёт халқ ҳаёти-нинг муҳим қисми. Унинг орзу ва ташвишларининг ифодачиси бўлиб келган. Лекин ҳозирги замон адабиётининг миллий бурчларидан ташқари, жаҳоний вазифалари ҳам йўқ эмас?

Асқад Мухтор: – Ўйлаб кўринг: бир замонлар бирор мамлакатда ёки қитъада тинчлик ҳукм суриши мумкин эди. Ҳозир ундай эмас.

Атом уруши кичкина бир жойда бошланса ҳам, бутун жаҳонга “татийди”. Яъни тинчлик ягона. Шундай бўлгач, инсон тақдири ҳам ягона. Одамларнинг бир-бирини тушунишларида адабиёт ҳамisha воситачи бўлиб келган ва шундай бўлиб қолажак. Ҳозир унинг вазифаси янаям ошди. Осиё ва Африка ёзувчиларининг Тошкентда ўтказилган бир анжуманида Нозим Ҳикмат шундай деган эди: “XX аср олимлари икки мўъжизани кашф этдилар: атом, космос. Биз учинчи мўъжизани очишимиз керак, бу инсоният иродасининг бирлигидир”.

– Шу боисдан ҳозир адабиётда фуқаролик руҳи кучаймоқда экан-да?

А.Мухтор: – Адабиёт жаҳоний вазифаси орган сайин унинг фуқаролик нафаси ҳам ортаберади. Некрасов айтганидек: шеър аввало фуқаро. У жаҳон халқлари тақдирига, жаҳондаги дарду ташвишларга лоқайд бўлолмайди. Албатта шеърда бу бегона дардлар шоирнинг ўз дардига айланиши керак.

Шеърятда гражданлик нафаси интим ҳисларнинг катта ижтимоий кучга, ижтимоий масалаларнинг шахсий туйғуга айланиши пайтида юзага келади.

“Марсельеза” – саркардадир”. Биласизми, буни ким айтган? Наполеон! Қўшиқнинг буюк ижтимоий кучини ҳатто Наполеон ҳам тан олган.

– Мақолаларингизнинг бирида, – шеър одамнинг яшаши учун курашиши зарур. У шоирлар томонидан ўйлаб чиқарилган нарса эмас. Ҳар бир ҳалол қалбнинг тубида ҳиссий бойлик бор. Шоир ана шу ҳислар туғенини уйғотади, холос. Қалб ғафлатда қолса, одам шеърятдан маҳрум бўлса – бу даҳшат. Ҳаётда шеърят нақадар мўл бўлса, унда фойдасиз бўшлиқ шунча кам бўлади, – деб ёзган эдингиз? Бу ўйлар ҳамон сизга йўлдошми?

А.Мухтор: – Мен қарийб 50 йил давомида шеър ҳақида ўйлайман. Унинг ифода шакллари, руҳи ҳақидаги фикрларим кўп ўзгарди.

Шеърят! Поэзия!

Дарвоқе, бу сўзларнинг қайси бири тўғри? Поэзия, менимча, кенгроқ маънода ишлатилади. Масалан, “Меҳнат шеъряти” деб бўлмайди, “Меҳнат поэзияси” деймиз.

Демак, “шеърят”ни ҳам, “поэзия”ни ҳам ҳар қайсисини ўз ўрнида ишлатаверсак тўғри бўлади.

Шеърят кишилиқ руҳини қамраган туганмас бир мўъжиза.

Расул Ҳамзатов поэзия ҳақидаги суҳбатларидан бирида шеърятни муҳаббатга ўхшатади. Ҳақиқатан ҳам, у муҳаббат каби олижаноб муҳаббат каби сирли, абадий ва ҳамиша навқирон. Чунки уни ҳар бир қалб ўзича талқин қилиб, ўзича янгилайди.

Лекин шеърият мавхум, самовий нарса эмас, у ердаги ҳаётимизнинг бир бўлаги, керак вақтда бизни қаноатлантиради, керак вақтда ўйлатади, сафарбар этади. У тупроқдан азиз, шунингдек, нондек зарур ва содда.

Илгари шоир ким эди? Пайғамбар, илоҳий инъом, эзгу аланга, илҳом...

Шунинг учун Расул Ҳамзатов поэзияни юксак юлдузларга ўхшатганида чиройли бўлса ҳам, менга унча маъқул бўлмаган эди. Ўшанда “поэзия” номли шеъримни ёзганман.

– Шеъриятда эҳтирос кўп бўлиши керакми ёки фикр?

А.Мухтор: – Одам деган тушунча фикр деган тушунчага боғлиқ. Кўлсиз, оёқсиз одамни кўз олдимизга келтира оламиз, аммо фикрсиз...

Одамнинг буюклиги – унинг фикрида. Шеър, албатта эҳтирослардан пайдо бўлади. Аммо, Паскаль айтганки, юракнинг ҳам ақли бўлиши керак. Яъни, шеърдаги эҳтирослар шунчаки эмас, балки инсоний эҳтирослар бўлиши шарт.

– Шахсан ўзингиз қандай шеърни яхши кўрасиз?

А.Мухтор: – Шеърлар бўладики, ўқиб чиққанингиздан кейин қойил қолиб ўйлайсиз: О, қандай теран! Қандай нафосат...

Баъзи шеърларни ўқиганингизда эса, ҳаёт ҳақида ўйлайсиз, ундаги зиддиятлар, яхши-ёмон жиҳатлар...

Мен мана шу кейинги хилини яхши кўраман.

– Асқад ака! Кечирасиз, шоирлар орасида бир-бирига ҳасад қилиш бўладими?

А.Мухтор: – Ҳасад хунук сўз. Буни янги, яхши асар пайдо бўлганда шоирларнинг унга муносаба-

ти ҳақидаги гапга айлантирайлик. Шунга ҳасад ҳам, ҳавас ҳам, ижодий мусобақа ҳам кириб кетади. Энг яхшиси, мусобақа, албатта. Бу аслида араб сўзи, “сабоқ” деган илдиздан олинган. Яъни бир-биридан ўрганиш, бир-биридан сабоқ олиш деган маънода.

Лекин гап янги яхши асарга кимнинг қандай муносабати бўлишида. Бу одамга боғлиқ. Агар яхши асарга яхши, истеъдодли шоир ҳавас қилса бу – фойдали, бундан янги яхши асар туғилиши мумкин. Борди-ю, истеъдодсиз шоир ҳавас қилса, буни сиз айтгандай, ҳасад ҳам дейиш мумкин, бундан зиёндан бошқа нарса чиқмайди. Истеъдодсиз ҳасадчи яхши асар яратолмайди, оёқдан чалиши, халақит бериши мумкин, холос...

– Сиз нафақат истеъдодли шоир, балки таниқли адибсиз. Ўнлаб роман ва қиссаларингиз ўқувчилар томонидан севиб ўқилмоқда. Ҳар бир йирик асарингизнинг ёзилишига қанча вақт сарфлайсиз?

А.Мухтор: – Мен айтишим мумкинки, одам ҳар бир фарзандига қанча вақт сарф қилса, ёзувчи ҳам ҳар бир китобига шунча вақт, яъни бутун умрини сарф қилади. Ҳар бир китоб ёзувчидан унинг бутун умрини талаб қилади – бу муболаға эмас.

Ёзиладиган китобга ёзувчининг бутун ҳаёт тажрибаси кириб кетади. Китобни ёзиш олдидан бир неча йил давомида уни пишитиш, материал тўплаш керак. Блокнотлар тўлиб кетади, ҳар бир ҳодиса, ҳар бир факт сизнинг бўлғуси китобингизга алоқадор бўлиб кўринади.

Катта китоб бўлса столда ёзишнинг ўзига 3-4 йил керак. Ёзиб бўлганингиздан кейин энг катта ташвиш бошланади – муҳокама, қайта ишлаш, таҳрир, корректура...

Китоб чиққандан кейин ҳам сизни қўйиб юбормайди. Хаяжонлар энди бошланади: у ҳақда ёзидилар, хатлар келади, инсценировка...

Китоб яхши бўлса у сизни йиллар давомида банд қилаверади. Қайта нашр қилинади – кўриб бериш керак. Таржима қилинади – кўриб бериш керак. Чет элларга чиқади – кўриб бериш керак. У ерда рецензия қилинади – кўриб бериш керак. Китобхон кўпайган сари фикр, хат, таклиф, иш ҳам кўпаяди.

Хуллас, нечта яхши китоб ёзсангиз шунча умр керак.

– “Чинор” романида оиласини ташлаб кетган аёл тақдири ҳақида ёзгансиз. Буни ҳаётда шундай ҳоллар учраб тургани учунгина тасвирлаганмисиз ёки бирор бошқа мақсадингиз борми?

А.Мухтор: – Ёзувчи бир воқеани ҳеч қачон фақат ҳаётда шундай ҳоллар учрагани учунгина тасвирламайди.

Аввал айтиш керакки, адабиётда сиз айтган ҳолатнинг (оилани ташлаб кетиш вазиятининг) кўпгина вариантлари бор. Ҳар бир ёзувчи ўз мақсади йўлида, яъни бир муҳим фикрни айтиш ниятида шу вазиятнинг маълум бир вариантини таҳлил қилиб кўради.

Мен баъзиларини эсингизга солай: “Евгений Онегин”да Татьяна ўзи ўсиб-улғайган оиласини ташлаб кетади. “Анна Каренина” романида Анна оиласини ташлаб кетади. Чингиз Айтматовнинг “Жамила” қиссасида ҳам шу ҳолатнинг бошқа бир шаклини кўрамиз. Татьяна оилавий ҳаётда умр йўлдошига, оилавий ахлоқ қоидаларига содиқ қолади.

Анна илгариги эри билан ҳам қолмайди, янги оиласига ҳам бормайди, у иккаласидан ҳам, ўз ҳаётидан ҳам воз кечади.

Жамила эса янги севгилиси билан кетади.

Бундай ҳолатларнинг ҳар бирига катта ахлоқий эстетик мақсад бор. Ҳар бир адибнинг китобхонга айтадиган ўз фикри бор.

Татьяна Дон Кихотга ўхшайди. Буларнинг иккаласининг ҳам юксак идеали бор: Бириники шамол тегирмони, иккинчисиники такаббур, ҳаёти маъносиз киши.

Пушкиннинг Татьянаси – ўз шахсий эҳтиросларини тизгинлай олган аёллар ҳурматига абадий ёдгорлик. Татьяна софлик рамзи.

Энди мен тасвирлаган вариантда Камола бундай софликка зидми? Мен ўз вариантимни таҳлил қиларканман, қандай мақсад кўзлаганман? Оила ёлғон асосига қурилмаслиги керак. Муҳаббатсиз оила – ёлғон, носамимийдир. Оиланинг инсонлик муносабатларини муҳаббат бошқариши керак. Йўқ севгини гўё бор деб, ёлғондан ўзини овутиб, бир-бирини алдаш, ўзини ҳам алдаб яшаш самимий, соф қалб учун муносиб эмас.

Бу фикрлар романнинг ўша эпизодларидан билинади, деб ўйлайман. Бу мавзуда кўп гапириш мумкин. Бу савол жуда қизиқ экан.

Албатта Камоланинг қилган иши осон иш эмас. Бу унинг ўзига ҳам, оилага ҳам огир. Лекин, биласиз, хато – одамга ҳамма вақт қимматга тушади. Айниқса бундай ҳаётий хато.

– “Чинор” романингизда асар персонажларидан бири Адбулаҳат қорининг Лев Толстой билан учрашуви эпизоди бор. Бу тарихий ҳақиқатми ёки...?

А.Мухтор: – Толстой уй-музейининг директори Наталья Азарова “Литературная газета” да ёзган мақоласида “Чинор” даги ўша тасвир ҳаёт ҳақиқати-

га хилоф эмаслигини таъкидлаб, буни Лев Толстойнинг 1910 йил 24 сентябрдаги кундалиқда қайд этган “Мулла Абдул Вахид Кари” деган бир жумласи орқали исбот этади. Бу ҳикоятда ўша Толстой кундалигида қайд этган бир жумладан бошқа реал факт йўқ. Шундан келиб чиқиб, мен Мулла Абдулвоҳид таржимаи ҳолини ўргандим. Асарда Абдулаҳад қори деб берилган. Унинг Тошкентда қариндошлари ҳам бор. Думага аъзо бўлган, подшога ёзган эҳтиётсиз мактуби учун Тула губерниясига сургун қилинган. Унинг ҳужжатларини, дунёқараши, даврни, Толстойни, унинг ижоди ва ўйларини, Ясная Поляни, тарихий воқеаларни билишим менга бадий тасаввур йўлидан боришга ёрдам берган.

– Асардаги бошқа образлар, чунончи Очил бобо тасвирида қандай йўл тутгансиз? Очил бобонинг ҳаётий замини қаерда, асл прототипи борми?

А.Мухтор: – Адабиётшунослиқда “прототип” деган сўз жуда шартли тушунча. Биттагина соф прототип ҳеч қачон бўлмайди. Яъни ўз қаҳрамонининг ички дунёси, таниш қиёфаси, ҳаёти ва барча саргузаштларини ҳеч қачон ҳаётдаги битта шахсдан кўчириб олмайди. Шундай экан, Очил бобо ҳам қўплаб Очил боболарнинг йиғмаси.

– Заргаров образини яратишга сизга нималар туртки берган?

А.Мухтор: – Мен болалигимни эслайман. Фарғонанинг “Янги сой” маҳалласида турардик. Қирқлардан ошган бир тоғам бор эди. Маҳаллада обрўли, серулфат одам эди. Биз нариги маҳалланинг болалари билан уришишда шу тоғамнинг оғзига қарардик, ур деса урардик, тўхта деса тўхтардик.

Қиш кунлари тоғам гап-гаштак билан банд бў-

либ йўқолиб кетарди. Ҳали унда халфана, ҳали мунда улфатчилик, бир-бирларидан ошириб зиёфат беришар, кечаларни-кечаларга улаб гап ейишар эди.

Мен буни нима учун гапиряпман? Маҳаллачилик, даҳапарастлик, гап-гаштак – мана шу кап-катта, обрўли одамнинг бутун бир дунёси эди-да! Унинг ўйлари, манфаатлари, ички руҳий дунёси шу билан чегараланган эди.

Бизнинг давримиз – катта кураш, катта ижтимоий мақсадлар даври – замондошларимиз қиёфасини жуда ўзгартириб юборди. Замондошларимизнинг ички дунёси – уларнинг орзу ва интилишлари, фаолияти ва манфаатлари бениҳоя кенг, бутун халқ, мамлакат манфаатлари билан боғлиқ.

Мен “Бўронларда бордек ҳаловат” да шундай бир замондошимнинг образини яратишга уриндим. Заргаров саҳрода катта объект қурилишининг бошлиғи. Қўлида ўнлаб жамоа, миллионлаб пуллар, унинг ўз самолёти, ўз темир йўллари, трестлари, заводлари бор. Зиммасида катта масъулият, оғир вазифа, шунга яраша ҳуқуқ ва имкониятлар...

Ҳозир бундай одамлар кўп. Уларнинг шахсий манфаатлари халқ манфаатлари билан қоришиб кетган. Уларнинг ҳаёти шиддатли, беҳаловат, лекин улар ўзгача яшай олмайдилар. Мана шу ҳаловатсизлик уларга оддий ҳаёт.

Мана шундай, шахснинг миқёслари ўзгариб кетган. Уларни энди менинг “Янги сой” даги тоғам билан солиштириб бўлмайди. Давр замондошларимизга ажойиб юксак фазилатлар ато этмоқда.

– **Иирик асарни қандай бошлайсиз? Қисса ёки роман ёзишдан аввал аниқ режа тузиб оласизми?**

А.Мухтор: – Баъзиларнинг назарида ижод фақат илҳом билан бўлади. Ўйлаш ҳам керак эмас,

меҳнат ҳам, режа ҳам керак эмас! Лекин бу унчалик тўғри эмас. Илҳом меҳнат иштиёқи деган сўз. Ҳар қандай меҳнатдагидай ижодий меҳнатда ҳам катта қийинчиликлар ҳам, режалаштириш ҳам бор. Лекин ижодий ишда режа қоғозга туширилган оддий режа эмас, мураккаброқ, батафсилроқ, ақлгагина эмас, кўнгилга ҳам сингишиб ўрнашган чигал бир дунёнинг тобора тиниқлашувидан иборат бўлади. Асарнинг қандай бошланиши ҳақида бир оғиз гап билан жавоб бериш қийин. Одатда, бир воқеа, лавҳа, эпизод туртки бўлиб, бош фикр туғилади. Сўнгра бу бош фикр, эт ура бошлайди. Бундай фикрлардан 4-5 таси барабар “илашиб” юради. Бунинг қай бири китоб бўлади – ҳали номаълум. Охири бориб бири шу даражада пишади ва қайнай бошлайди, уни ёзмасликнинг иложи бўлмай қолади.

– Вақтингизни қандай сарфлайсиз?

А.Мухтор: – Гёте айтган: “Ҳар бир дақиқа бениҳоя қиммат, чунки у мангуликнинг элчисидир”

Мана шунга риоя қилишга уринаман.

– Ёш ижодкорларга тилагингиз?

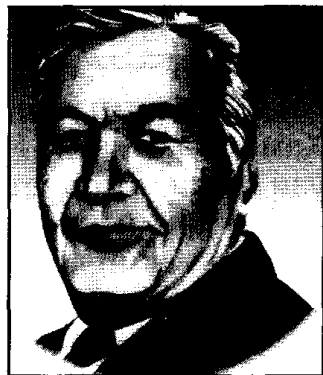
А.Мухтор: – Адабиёт муҳим тарихий масалаларни кўтара олсагина ҳукмрон таъсирга эга бўлади. Адабиёт катта йўлдан чиқиб қолмаслиги керак. Бунинг жавобгарлиги ҳозир ёшлар зиммасида. Ёшлар ижодида, айниқса, насрда қалам тебратаётган дўстларимда катта, салмоқли нарсалар камроқ кўринаяпти. Фикрни бўлавермасдан, бирорта катта муҳим асарга бутун диққатни жамлай билиш керак. Бундай нарса атрофида майда-чуйда алаф ўсмайди. Ўзинг ҳам икир-чикирдан четроқ чиқиб, тетик тортасан...

1989 йил

ШЕЪРИЯТ – ФАВҚУЛОДДА ҲОДИСА

Ўзбекистон халқ шоири
Жўлмирза Оймирзаев билан суҳбат

– Жўлмирза оға, сиз ҳассос шоиргина эмас, балки машҳур насрий, етук драматургсиз. Ҳар учала жанрда баравар қалам тебратишингизнинг боиси нимада?

Жўлмирза Оймирзаев: – Бир сўз билан айтсам, бу қалб тугёни, давр талабидир. Маълумки, асримиз бошигача қорақалпоқ адабиётида асосан шеърият жанрида ижод қилинарди. Лекин давр биз тенги ижодкорлардан бошқа жанрларни ҳам йўлга қўйиш ва ривожлантиришни талаб этарди. Қалб тугёни бизни шеър ёзишга ундаган бўлса, давр талаби наср ва драматургия жанрида ҳам қалам тебратишга, бу жанрларни ҳам адабиётимизга олиб киришга мажбур этди. Шу боис мен ҳам шеър, ҳам наср, ҳам драма ёздим. Чунки, янги қорақалпоқ адабиётига асос солмоқ даркор эди. Биз бу соҳада, аввало, ўзбек оғаларимизнинг ижодий тажрибасини ўзлаштирдик. Натижада бугунги кунга келиб ўнлаб бақувват қалам соҳибларига эга бўлган қорақалпоқ адабиёти қардош халқлар каби нуфузли адабиётга айланди.

– Қорақалпоқ драматургиясининг намуналарини ёзиш бахти кимларга насиб этди?

Ж.Оймирзаев: – Бу жуда ўринли савол. Боя айтганимдек, асримиз бошида бизда драматик асарлар деярли йўқ эди. Лекин бу жанрга чанқоқлик ҳар дақиқада сезиларли. 20-йилларда Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий Хўжайли туманига бориб у ерда мактаб-интернат очади. Унинг тарбиячилари ҳамда аълочи

ўқувчиларидан иборат драмтруппа ташкил этиб, уларга мос пьесалар ёзиб, уни ўзи сахнага қўяди. Бу биз учун чинакам янгилик эди.

Шунинг учун ҳам, Қорақалпоғистоннинг илк драматурглари бўлмиш К.Авезов ва С.Мажидовларнинг ижодида Ҳамза таъсири яққол сезилади.

– Қорақалпоғистондаги илк театрга кимлар асос солган?

Ж.Оймирзаев: – Театримиз тарихи ҳам бевосита Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий номи билан боғлиқ. Унинг ўзи очган интернет қошида ташкил этган драмтруппа театримизнинг ҳам илк пойдевори бўлиб хизмат қилган. Кейинчалик бу труппа “Тонг нури” қорақалпоқ гуруҳига айланди. Уша гуруҳ асосида ҳозирги Бердақ номидаги Қорақалпоқ музыкали драма театри юзага келди.

– “Бердақ” музыкали драмангиз учун сиз Қорақалпоғистон Республикаси Давлат мукофотига сазовор бўлгансиз. Шу асарингизнинг ёзилиш тарихи ҳақида гапириб берсангиз?

Ж.Оймирзаев: – Бу асарни ёзиш нияти менга узоқ йиллар тинчлик бермаган. Асарни ёзиш нияти дилимда қайнарди-ю, лекин сюжет масаласида бир қарорга келолмасдим. Қахрамон бор эди-ю, лекин қолип йўқ эди. Халқимнинг фаҳри Бердақ ўзининг оташнафас шеърлари билан қулоғим тагида ҳар куни шивирлаб турарди. Ана шундай кезларда (буни ижод дарди деб талқин этамиз) ўзбек оғаларимизникида меҳмон бўлишга тўғри келди. Комил Яшин ва Уйғун домла билан бу ҳақда қизгин ижодий суҳбатлашдим. Суҳбат давомида улар менга ҳақли бир эътироз билдириб қолишди. Улар нега қорақалпоқ адабиётида Ҳамзага ўхшаш ижодкор сиймоси яратилмаяпти, деб қолишди. Ана шу гап сабабчи бўлди-ю, Бердақ юрагимда баралла куйлай бошлади.

– Сўнги йилларда кўпроқ қайси жанрларда ижод қилаяпсиз?

Ж.Оймирзаев: – Наср жанрида. Негаки наср адабиётнинг бош, етакчи жанри. Шеърийят қанчалик юксак ва теран бўлмасин, унда кўп нарсаларни ифодалаб бўлмайди. Чунки шеърийят – нозик жанр. У ҳамма нарсани ўзига қабул қилавермайди. Унинг меъёри ва оҳангига футур етиши мумкин. Шунинг учун ҳам, кейинги йилларда наср жанрида кўпроқ ижод қиляпман. Драматургия ҳам эътиборимдан четда қолгани йўқ. Яқинда тарихий мавзуда “Манзиллар” трагедияси ҳамда замонавий мавзуда “Қоқбошлар” қиссасини ёзиб тугатдим.

Мен боя шеърийятни нозик жанр деб таърифладим. Бунга “гўзал” деган сўзни қўшган ҳолда шуни айтмоқчиманки, мен хоҳ насрда, хоҳ драматургияда ижод этмайин, шеърийятсиз туролмайман. Қанчалик банд бўлмайин, шеърий сатрлар ўз-ўзидан миямга қуйилиб келаверади. Қисқа фурсат ичида “Умр ўғитлари”, “Гулбарчин”, “Қўшхассали Қўшимбет” каби шеърий тўпламларим босилди. Эндиликда мен сўнгги йиллар ичида қайси жанрларда кўпроқ ижод этганим ҳақида ўзингиз бир хулосага келинг. Наср жанрида деб жавоб берган бўлсам-да, ўзим сезмаган ҳолда шеърийятда ҳам чакки ижод қилмабман.

– **Ўзбек шеърийятининг бугунги намояндалари ижоди ҳақида қандай фикрдасиз?**

Ж.Оймирзаев: – Ўзбек шеърийяти – улуғ мўъжиза! У орқали мен халқингизнинг дилини, кўнглини англайман! Шеърийят бор жойда муҳаббат бор, муҳаббат бор жойда шеърийят бор! Бу иккиси бир-биридан ажралмас оламдир. Қалбида муҳаббати борнинг дилида шеърийят яшайди! Шеърийят яшайдими, демак, эзгулик яшайди! Ўзбек шеърийятини ҳар гал варақлаганимда дарёдош оғаларнинг дилини англайман!

Ўзбек адабиёти сўнгги йиллар ичида Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов, Омон Матчон, Ҳалима Худойбердиева, Муҳаммад Юсуф каби забардаст истеъдод соҳиблари билан бойидики, бундан чин қалбдан

фахрланаман. Мен уларни кўп ўқийман, керак бўлса ёд оламан. Айниқса, Абдулланинг ҳар бир янги китоб ва туркум шеърларини зўр чанқоқлик билан кутаман. Унинг шеърларини ўқиган сайин ҳар гал ундан янгича маъно, янгича фикр топаман. Қайтарилмас тароват, ўзгача гўзалликни ҳис қиламан. Шу боис кўлимни кўксимга қўйиб унинг истеъдодига тан бераман. Чунки Абдулла ва унинг тенгдошлари адабиётга янгича шеърятни олиб кирди.

– **Халқ ижодиётининг гултожи бўлмиш бахшилар ижодига қандай қарайсиз?**

Ж.Оймирзаев: – Халқ оғзаки ижоди намояндларига меҳрим, муҳаббатим ғоятда юксак! Халқ сайлларида мен уларни мудом тинглайман. Уларни севмоқ, эъзозламоқ керак. Юксак истеъдод эгаларини чўққилар деб тасаввур этсак, заминидаги тоғларни бахшилар, яъни халқ оғзаки ижодининг вакиллари деб тушунмоқ лозим. Негаки, тоғ бўлмаса чўққи бўлмайди...

– **Эшитишимча, қорақалпоқ шоирларининг аксарияти ўз шеърларини кўшиқ қилиб ҳам куйлар экан. Айниқса, халқ сайлларида. Бу анъанани сиз ҳам давом эттирганмисиз?**

Ж.Оймирзаев: – Тўғри. Қорақалпоқ шоирларининг кекса авлоди ўз шеърларини кўшиққа солиб, халқ сайлларини гуллантишган. Бу ўзига хос бир анъана. Бу ҳол менга ҳам бегона эмас. Мен ҳам аксарият шеърларимни бемалол кўшиқ қилиб айта оламан.

– **Муҳаббат ҳақида ҳамон ёзаяписизми?**

Ж.Оймирзаев: – Муҳаббат ҳақида ёзмай бўладими? Чунки шеърятнинг ўзи муҳаббат-ку. Ахир шоир Абдулла Орипов шеърятни бекорга “қалб туйғуси” деб атамаган. Қалбида туйғуси бўлган ҳар бир инсоннинг юрагида муҳаббат абадий яшайди...

1992 йил

БОЛАЛИГИМИЗНИНГ ҚАНОТЛИ ҚУШЛАРИ..

Ўзбекистон халқ шоири Омон Матчон
билан суҳбат

– Омон Матчон ижодида 1979 йили босилиб чиққан “Ҳаққуш қўшиғи” тўплами алоҳида ажралиб туради. Шоир ўзига ўзи шундай савол беради. Нега табиат аввалига инсонларга фақат қирқ йилгина умр берган? Ойдаги доғчи? У қаердан пайдо бўлган? Алла гўдак ухлаши учунгина айтиладими? Рашк қандай туйғу? Нега севги ёшида йигит ёки қиз қалби гоҳи ғурур, гоҳи иккиланишлар таъсирида бўлади? Лойиқ бир ёр танлаш нега шунчалик қийин? Афсоналар туфайли ҳаётимиз, келажагимиз янада теран маъно, сеҳрли нур касб этади. Омон Матчоннинг ушбу китобига кирган “Ёр танлаш”, “Табиатнинг иккинчи сирини”, “Энг сўнгги хазина”, “Ҳаққуш қичқириғи” каби қирқта афсона кишига умри давомида албатта дуч келадиган қирқ ҳолат, қирқ саволга жавоб беради.

Омон ака, “Ҳаққуш қичқириғи” дан ўрин олган афсоналарнинг ҳар бири шакли ва мазмуни жиҳатидан бир-биридан фарқ қилади. Китобнинг ёзилиш тарихи ҳақида тўхталсангиз.

Омон Матчон: – “Ҳаққуш қичқириғи” га қирқта афсонани тўплاديم. Хўш, нега қирқ? “Қирқ” деган сўзда ноаниқ, мавҳум бир ҳикматни англаётгандирсиз?! Ҳа, эсингизда: “Қирқ қулоқли қозон”, “Қирқ кеча-кундуз йўл юрди”, “Қирқ газ чуқур кудук”, “Қирқ кечаю кундуз тўй берди...”. Мақоллар,

иборалар-чи? “Қирққа кириб қуюлмаган”, “Бир хотиннинг макри – қирқ эшакка юк...”

Зеро, афсоналар болалигимизнинг оқ қанотли қушлари. Улар бугун ҳам, яна яқингинамизда – нурли кўзлари билан кузатиб турганга ўхшайди бизни!

Бу – ҳаммага таниш туйғу. Лекин юртнинг – туғилган масканнинг афсоналари қаердан бошланади? Ким тўқиган уларни?!

Ватан, замон ва бахт каби тушунчаларни ҳар бир авлод янгилайди, ўз афсоналари билан бойитади. Афсоналари мўл юрт – энг бой юрт, энг умрбоқий юрт. Афсоналар – энг узун умр кўрадиган, яъни энг кўп маънавий хизмат қиладиган фахрий ватандошларимиз!

Академик Ғафур Ғулом “Хоразмнинг ҳар ғиштида боболарнинг ижоди бор, у бутун-бутун халқларнинг тарихига киради”, деб ёзган эди. Ҳар ғиштида шунча ҳикмат яширинган иморатни ким бунёд этган, қачон, қандай қилиб?!

– Ҳозир қалби уйғоқ ҳар ижодкор она табиятимиз тозалиғи, унинг софлиги учун қайғурмоқда. Сиз ҳам ана шу мавзуда бир қанча шеърлар эълон қилгансиз.

О.Матжон: – Шу кунларда айрим қишлоқларимизда бир қарич ҳам ўзлаштирилмаган ер қолмади. У ерда на кўллар, на боғлар, на яйловлар қолди. Менда бир ижодкор сифатида қишлоқларимизнинг қиёфаси бир хил бўлиб қолмасмикин деган хавотир бор. Қишлоқ болалари эмин-эркин, ёйилиб ўйнайдиган майдонлар, табиатнинг “ёввойи бурчаги” ҳозирнинг ўзида камёб бўлиб қолаётгани қалбимни бироз безовта қилади.

*Кайси йил кўкламда Жайхун бўйида,
Идрок этиб турсам атроф оламни.
Оқ булут ичидан чиқди вазминлаб,
Бир тўп ҳорғин турна кўзлаб воҳамни.*

Навбахорнинг содиқ бу элчилари,
Ойдин умид рамзи, қутлуғ бир тугён
Келарлар муқаддас бузилмас сафда,
Ўзгарган бўлса ҳам не даври даврон.

Балки аввал жаҳон олис замондан
Улар кўкка учган қувончли хабар.
Балки бултургилар, балки бошқаси
Хуллас, настладилар... жой излаб магар!

Лекин Хоразмда бугун ер танқис,
Йигирманчи аср, темир барона —
Яшил тўқайларнинг очган илдизин
Жайҳундан ҳам қолган фақат афсона.

Олимлар айтарки, бир гулни узсанг
Бошқалари эслаб қоларлар аниқ.
Лекин фош этолмас қотилни улар,
Тилсиз тўлганарлар ғазабдан ёниб.

Эмиш бир огочни кессанг ўринсиз,
Бир кўлни қуритсанг, кўмсанг бир жарни.
Тили йўқ бир нима демас ер-осмон,
Лекин эслаб қолар барча хабарни.

Олимлар айтарки, табиат ўзи
Наботат, махлуқот дунёсин гоят
Эркин бир меъёрда бору йўқ этар,
Четдан зугум этмак сўзсиз жиноят.

Бугун арра, карбид, аэро билан,
Не ишлар қилмаймиз, ерга озорлик?
Биз-ку оғринмаймиз, ер ҳам воҳ демас,
Лекин зил сукутда қолади борлиқ.

Оҳ, ёмон сукут бу?
Ҳазир бўл одам!
Дилни алланенинг босар воҳмаси.
Ҳимоятсиз кўриб хўрланганларнинг
Тилга кирмасайди бир кун ҳаммаси.

– Яқинда “Гаплашадиган вақтлар” достонингиз анча баҳс-мунозаралардан сўнг ниҳоят ўқувчилар қўлига тегди. Шу кунларда адабий жамоатчилик қизгин баҳслашмоқда. Ана шу асарингизнинг ёзилиш тарихи ҳақида қисқача тўхталиб ўтсангиз?

О.Матжон: – Мен табиатнинг бир саховатига хайрон қоламан. Ўзбекистон ер шарида кафтдек нуқта. Лекин бунда яна бир неча Менделеев жадвали тўладиган бойликлар, гўзал табиат, сахий ер, дарёлар мавжуд.

Бу кафтдек ернинг ташналигини қондириш учун шунча катта дарёлар минг-минг йилдан бери тинмай ҳайқириб ётибди. Лекин биз шу ерни, дарёларни қадрлаётгирмизми? У берган бир қултум сувни меҳрга, нурга, фаҳрга, ғурурга айлантира олдикми? Мен шунга ўхшаш кўнглимда кечган туйғуларимни “Гаплашадиган вақтлар” достоним руҳига сингдиришга ҳаракат қилганман.

– 60-йилларда ўзбек шеъриятига ёрқин юлдуз бўлиб бир неча ёшлар кириб келган эди. Сиз ҳам ана шу авлод вакилисиз. Ана шу ёшлар билан бугунги авлод орасида фарқ борми?

О.Матжон: – 60-йиллар шеъриятига кириб келган ёшларнинг болалик даври адабиётда конфликтсизлик ғоялари ҳукм сурган даврга тўғри келди. Бизнинг онгимизга дунёда яхши одам бор, ёмон одам бор, бошқа ҳеч нима йўқ. Олға юришимизга фақат шу халал беради деб сингдирилган эди. Шахсга сиғинишнинг танқид қилиниши эътиқодларнинг ҳам нисбий синишига олиб келди. Ҳамма нарса муваққат, нисбий, ўзгарувчан экани жуда оддий мисолларда кўриниб қолди.

Шунинг учун, айниқса, ёшлар ижодида абадий, мангу мезон ва ўлчовлар излашга мойиллик пайдо бўлди. Булар энди аллақандай умумий ватан, уму-

мий севги эмас – конкрет яхшилик, конкрет Ватан, конкрет севгини куйлашга киришди. Илк бор адабиётда комил инсон образи пайдо бўлди. Ҳозирги ёшлар шеърни яна ҳам нозиклаштирди, изланишлар тармоғини яна ҳам кенгайтиришди, дейиш мумкин. Фанлар ҳам жуда кўп тармоқларга бўлиниб кетганидек, инсон туйғуларини поэтик ўлчовларга солиш ҳам тобора кўп қирра касб этмоқда. Шақлнинг, аввалги ўлчовларнинг синиши ҳам шу сабабдан...

– Янглишмасам, шу пайтгача рус тилида китобингиз нашр қилинмаган. Бунинг сабаби нимада? Умуман, ҳозир рус тилига ўтирилган сизга тенгдош шоирлар шеърятининг савияси қандай?

О.Матжон: – Биласизми, қайси бир учрашувимизда машҳур рус шоири Евгений Евтушенко менга шундай деган эди: “Нимага ўзбек шеърятида янги номлар кам кўринаяпти? Тўтри, бизда ҳам улар бармоқ билан санарли” деб уч-тўрттагина исми санади. Булар ўз авлодига мансуб Роберт Рождественский, Соколов ва Белла Ахмадулиналар эди. Мен айтдимки, сизларга ўхшаш энг кучли таржимонлар Грузиядан бери келмаса, биз нима қилайлик? Ўзбекистонга келаётган “таржимонлар” нинг савияси ўрта даражадан ҳам паст дедим. У “грузинларга ўхшаб сизлар ҳам энг зўр таржимонларни жалб этишни ўрганишлар-да”, деди. Бу ҳазил аралаш гапда жон бор.

– Шу кунларда юз бераётган ўзгаришлар ижодингизга қандай таъсир этаяпти?

О.Матжон: – Бевосита! Бугун ижодкорлар, умуман, ҳар бир фуқаро дунёнинг у ёки бу ерида бўлаётган воқеалардан хабардоргина эмас, унга ўз муносабатини билдириши шарт. Бу ирқи ва миллатидан қатъий назар, бутун дунё одамлари ўртасида

яқинлик туйғулари пайдо бўлганини билдиради. Мана, Чарли Чаплиннинг ўлими! Сўнг жасадининг бирдан йўқолиб қолиши. Бу менга қаттиқ таъсир қилди. Мен уни болалиқдан яхши кўрардим. Катта мулкдорлар, пулдорлар давлатида кичкинагина бир одам ўз ҳаққи учун, ўзининг меҳр улуши учун тинмай курашди, уларни масхара қилди ва кўпинча ғолиб чиқди. У ўлмас образлар яратди. Оқибати эса...

– Шоирлар ижодида мавзу торлиги сезилиб қолаяпти. Ҳатто бир ёзувчи бир муаммони кўтариб янгилик қилиб чиқса, кетма-кет ўнлаб шундай ўхшаш, эгиз асарлар дунёга келаётир, сиз бунинг боисини қандай изоҳлайсиз?

О.Матжон: – Бу ҳолатни нафақат шеърятда, балки бошқа жанрларда ҳам кўриш мумкин. Мисол учун адабий танқидни олайлик. Бир яхши асар пайдо бўлса, баъзан танқидчилик йиллаб индамайди, бошқа бировнинг ўртамиёна ижод намунаси эълон қилинса, ўнлаб тақризлар чиқади. Маълум бир гуруҳ адабиётшунослар фақат маълум бир одамлар ҳақидагина ёзишга одатланган. Мавзу торайганлиги сабабига бир мисол келтирмоқчиман. Мен ҳар куни ишга катта бир элеватор олдидан ўтаман. Элеватор дарвозасининг пинжида исқирт, ялқов қушларни кўраман. Улар элеватордан навбатдаги ғалла ортган машина чиқишини пойлаб туриб, машина кўрингач, унга ёпириладилар. Уларнинг бутун умри шу ерда ўтиб кетаяпти. Биз ўлкамизнинг олис-олис бурчакларига, кенг далаларига сафар қилишимиз, ризқимизни ўша кенгликлардан излашимиз керак. Катта дарёларимиздан сув ичишимиз керак. Ана шунда парвозимиз баланд бўлади.

– Сизнинг ўнлаб шеър ва ғазалларингиз таниқли хонандалар томонидан куйланмоқда, бугунги миллий қўшиқчилигимизнинг аҳволига муносабатингиз?

О.Матжон: – Биз минг йиллик музика анъаналарига эга санъатсевар халқмиз. Хоразмда кичкинагина уй суҳбатлари ҳам ҳофизсиз ўтмайди. Мен яхши кўрадиган бир-иккита ўта замонавий ансамбллар бор. “Ялла” нинг тажрибалари ёмон эмас. Халқ кўшиқларига мурожаат қилиш ҳозирги шеърятимизда ҳам сезилаётир. Хоразм мақомлари жону дилим. Ҳожихон Болтаев, Комилжон Отаниёзов, Отажон Худойшукуров – уларнинг ҳар бири ўқилмаган китоб. Юз йилларда бир туғиладиган ноёб истеъдод эгалари. Фаттоҳхон ака, Очилхон акаларнинг ижодини ҳам жуда қадрлайман. Булар ўз мактабини ярата олган буюк санъаткорлардир. Лекин миллий мусиқамизнинг бугунги аҳволдан бироз хафаман.

– Рашк ижобий туйғуми ёки салбийми?

О.Матжон: – Ижобий! Уни шубҳа, гумон тушунчалари билан аралаштирмаслик керак! Рашк – севгингни авайлаш туйғуси, уни асраб-авайлаш туйғуси.

Мана бир шеър:

*Кўп кезма дарахтзор, боглар ичинда
Дарахтлар дил дўстинг бўлолмас сенинг.
Чорласанг келолмас, ёниб қучолмас,
Сен фақат менинг бўл,
меники, менинг!*

*Кўп қолма жаранг сув, булоқ бўйинда,
Булоқ ҳам дил дўстинг бўлолмас сенинг.
Қайнаши чашмадан теран жойдадир
Сен фақат менинг бўл,
меники, менинг!*

*Кўп титма муҳаббат китобларини,
Китоблар дил дўстинг бўлолмас сенинг.
Бу ишқнинг тарихи менинг қалбимда,
Сен фақат менинг бўл,
меники, менинг!*

– Шеърда қайси вазни афзал кўрасиз? – Арузми, сарбастми ёки бармоқ?

О.Матжон: – Мен шеърда у ёки бу шаклнинг афзаллиги ҳақида ҳеч мунозара қилмайман. Гап шаклда эмас, балки фикрда. Мана, ўтган аср шоири Мирийнинг аруздаги шеъридан бир-икки парча. Шаклнинг ўйноқилиги мазмунга, эҳтиросга, дардга, тушунишга ҳам енгил эканига эътибор қилинг!

Ўзбекнинг хулқи – хулқим-табиати – табиатим,

Шунинг ўзи менга баски, катта давлатим, –
деб хитоб қилган шоирнинг ижоди кенгроқ
тадқиқотга лойиқ. Парчани ўқийман:

*Соқий пиёла тутки, қилай рафъи дарди доғ,
Очилмади фалак ситамидан манга думоғ,
Етдим деган замоним чарх айлади йирос,
Ул дилнавоз бир кунким қилди сайри бог.
Мен зори нотовонни қилмоқ учун сўроғ,
Заҳробаи фироқ ила тутгач фалак аёғ
Мен мунда доғ бўлдим-у, ул анда қолди доғ.*

– Нега кейинги пайтда аруз вазнида кам ёзаяписиз?

О.Матжон: – Арузнинг мусиқаси, сўзларни чертиб ишлатгани учун яхши кўраман. Лекин ўзим бу жанрда жуда кам ёзганман. Тан олишим керак, аруз қоидаларини яхши билмайман. Арузни ҳозир кўпчилик ёшлар ҳам билмайди. Арузни яхши эгаллаш учун, менимча, эски ўзбек тили, ёзувини ҳам яхши билиш керак. Салкам минг ярим йиллик тарихимиз ёзилган алифбони бугун биз билмаслигимиз умуман уят, балки жиноятдир. Менимча, ҳамма мактабларга эски ўзбек тили дарсини киритиш керак.

– Омон ака, кейинги пайтларда қадим юрт Хоразм ҳақида кўп ёзаяписиз. Шеърда ҳам, драматургияда ҳам, публицистикада ҳам Хоразм мав-

зуи. Эҳтимол, ёш бир жойга боргач, одам туғилган юрт ҳақида кўп ўйлай бошлайдими?

О.Матжон: – Устозим Зулфия опанинг “Агар севги бўлмаса, одамзод уни бахт кашф қилгандай кашф этар”, деган сўзлари ҳеч ёдимдан чиқмайди. Агар Хоразм бўлмаганда ҳам уни ўзим учун кашф этган бўлар эдим...

1990 йил

АДАБИЁТИМИЗ ИЛДИЗИ

Ўзбекистон халқ шоири
Ҳалима Худойбердиева билан суҳбат

– Биринчи шеърингизни қачон, қандай сабаб билан ёзгансиз?

Ҳалима Худойбердиева: – Юрагимда барглар шивири. Демак, яратилажак безавол боғларимнинг илк ниҳоллари куртак ёзаяпти. Болалигим ёдга тушганда ҳануз отамнинг учқур, ранги тўқ кўк, пешонасида оппоқ қашқаси бор саман

отини йўрттириб юрганлари кўз олдидан ўтиб туради. Менинг биринчи шеърим шу “Кўк Саман” ҳақида эди. Бугун отам ҳам, кўк саман ҳам йўқ. Мен ҳануз отамнинг қайтарилмас умри, онамга кўрасан, бу қизинг бобосини изидан кетадиган кўринади, деб суюниб туришларини кўз олдидан кеткиза олмайман.

– Сиз асосан бармоқ вазнида ижод қиласиз. Бироқ сизнинг ижодингизда миллий мерос ва халқ ижодиётининг таъсири яққол сезилади. Бунинг боиси нимада?

Ҳ.Худойбердиева: – Халқ ижоди, классик мерос, – бугунги улкан адабиётимиз дарахтининг жон озиғи – теран илдизидир. Биз умуминсоний дардлар билан оғриган, инсон маънавиятини беқиёс юксакликларга кўтарган Навоий, Огаҳий, Паҳлавон Маҳмуд, Эргаш Жуманбулбул, Ислон шоир, Абдулла шоир каби зотларнинг ворисимиз. Паҳлавон Маҳмудда шундай сатрлар бор:

Ёмон билан улфат бўлма, юр йироқ,
Йўлингга дон сочиб қўяди тузоқ.
Ёйни эгри кўриб, тўғрилигидан –
Уқ ундан қанчалик қочганига боқ.

Бу сатрларни ўқимаган, уларнинг ижод мактабида саводи чиқмаган, уларнинг табаррук нафасларидан бахраманд бўлмаган одамнинг бутун адабиёт майдонида нафас олиши қийин.

– Бугунги шеъриятда қайси шоирлар халқона тасвир усуллари, фольклор меросимиздан унумли фойдаланаяпти?

Ҳ.Худойбердиева: – Мен бу ерда ёшлардан Усмон Азимов, Эшқобил Шукур, Сирожиддин Саид, Зулфия Мўминова, Йўлдош Эшбекларни алоҳида тилга олмоқчиман. Бу рўйхатни яна давом эттирса бўлади. Ёшлар катта, шижоатли тўлқин билан келиб келяпти адабиётга. Улардан умидимиз катта. Менинг назаримда кенжа авлод ўзининг айрим вакиллари ижоди билан бизни халққа яқинлаштираётгандай туюлади. Шеърият ҳар вақт маънавият байроғи бўлиб келганини бу ёш дўстларимиз чуқур ҳис этадилар. Турли авлодларимизнинг шавкатли шеърияти байроғи уларнинг бақувват қўлларида тагин ҳам юксалмоғига гумоним йўқ.

– Омад – бу йўқ нарса. Меҳнат эса бор ҳақиқат. Жон чекиб қилинган меҳнат бугун бўлмаса, эртага ўз натижасини беради. Шунинг учун ҳам, ўзини “омадли” санаб юрадиганлар ўз омадига кўпроқ ишониб қўймасликлари керак. Омад, ғалаба деган сўзлар ҳақидаги фикрингиз?

Ҳ. Худойбердиева: – Муҳими ғалаба эмас. Мен ундан олдинроққа ҳаракат сўзини қўйишни истардим. Узлуксиз, муҳим ҳаракат. Айтайлик, биз бир улуг мақсад йўлида ўнинчи марта ҳаракат қилиб, ғалабага эришолмадик. Ҳеч қийналмасдан, руҳан

тушмасдан ўн биринчи юришни бошлайверишимиз керак, деб ўйлайман. Бизда мана шундай буюк ҳаракат муҳим экан, ғалаба биздан қочиб қутулолмайди. Халқимизнинг Ҳамид Олимжон, Ғафур Ғулوم, Ойбек, Миртемир, Зулфия каби истеъдодли фарзандлари ўзларининг ўткир тафаккурлари билан ўз халқини бир поғона юксакка кўтариб кетдилар.

– Улуғ сафнинг давомчилари, шогирдларидан бири сифатида устоз Ойбек ҳақидаги қисқа бўлса ҳам фикрингизни билишни истардик...

Ҳ. Худойбердиева: – Қисқа деб тўғри айтдингиз, чунки Ойбек ижоди поёнсиздир. Унинг турли жанрларнинг ҳар бирида яратган кўплаб асарларининг ҳар бири устида соатлаб гапириш, таҳлил қилиш, сабоқ олиш мумкин. Даҳо фарзандлари ўзининг нимасинидир халққа юқтириб кетади. Халқимиздаги донишмандлик, раҳнамолик, оқилликни қайсидир маънода мен Ойбекнинг Навоийсидан, ундаги содалик, ўтлик, исёнкорликни унинг Йўлчисидан, душманга қаҳр, қасоскорликни унинг Бектемиридан, қизлардаги ҳаё, гўзаллик, сафарбарликни унинг Гулнори, Комилаларидан деб биламан. Ўз ёрқин тафаккур чироқлари билан халқининг йўлини ёритиб анча жойга олиб бориб қўядилар. Мана шу порлоқ тафаккурдан онги ёришган халқнинг бир зарраси сифатида миннатдорлик туйғуси билан мен устоз Ойбекка “Илтижо” сарлавҳали шеър бағишлаганман.

– Одамлар бир-бирларини чуқур тушунса, бир-бирининг юкига беминнат елка тутса, иш осон кечади, дейишади. Оилада ўзаро бир-бирини тушуниш, аҳиллик бўлмаган жойда ҳеч нарсага эришиб бўлмайди. Шундай эмасми?

Ҳ. Худойбердиева: – Аёл тафаккурининг тожи Индира Ганди аёлнинг мавқеи ҳақида шундай деган эди: “Мавқе учун кураш – эркак билан аёл ўртасидаги рақобатга айланмаслиги керак”. Биз бу йўлда ҳам энг аввало гўдақларимизнинг оталари – эркаклари-

мизнинг метин иродалари, кучли қўлларига суянамиз. Халқда доимо синиқиб, ранги чиқмай юрадиган аёлларни кўрганда “рўзғори беҳаловат бўлса керак” ёки аксинча очилиб-сочилиб юрадиган аёл ҳақида “чертсанг юзидан қон томади. Эри жонининг хузури, шекилли” деган гап бекорга айтилмайди.

Оилани меҳр-муҳаббат устунни кўтариб тургандай, аёлнинг суянадиган устунни, кўрғони, қалъаси ҳам шу. Бу мустаҳкам кўрғонни, қалъани яратиб олиш эса аёлнинг ўзига, дилига, тилига боғлиқ...

– Ҳозир адабиётимизга кириб келаётган ёшларнинг аксарияти шеър ёзади. Бироқ публицистика, наср, драматургия жанрида машқ қилаётганлар бармоқ билан санарли. Ёш шоирларнинг шу қадар кўпайиб кетаётгани қувонарли ҳолми?

Ҳ. Худойбердиева: – Жуда ўринли савол. Яқинда “Ёшлик” журналининг бир-икки йиллик сонларини ўқиб чиқдим. Унда юзга яқин ёш қаламкаш ижодидан намуналар берилган экан. Гапнинг очиғи шулардан ўзимга нари борса ўндан ортиқ муаллифнинг ёзганлари ёқди. Лекин биламанки, шу журнал ходимлари ана шу юзга яқин қаламкашни беш юз, балки ундан ҳам кўпроқ қаламкаш ичидан танлаб олганлар. Ўзини ижод майдонида синаб кўришни истаганлар чиндан ҳам жуда кўп. Негаки, адабиёт майдони кенг. Жой ҳаммага ҳам топилади. Фақат шоир бўлиш истагини шоирман деган даъвога айлантирмасалар бўлгани. Уларнинг шоир эканини ўзлари эмас, бошқалар тан олгани маъқул. Гапнинг очиғи, гоҳида кимнингдир “Мен шоирман”, дейшлари негадир менга “Мен яхши одамман” деяётгандай туюлади. Шоирлик касб эмас, балки тақдирдир.

– Мен ҳам ёшлар ижодини диққат билан кузатиб бораман. “Янги номлар”, “Нишона” нинг кўпчилигида қизлар. Бу қувонарли. Аксарияти кетма-кет “Оқ йўл” ҳам олишаяпти. Лекин ик-

ки-учта туркум, нари борса биринчи тўпладан сўнг уларни адабиётимиз чаманида деярли учратмаймиз. Сиз эҳтимол бунга оилавий ташвишлар сабабчи дерсиз?

Ҳ.Худойбердиева: – Ҳақли савол. Бир пайтлар Дилбар Ҳамзахўжаева, Баҳор Холбекова, Насиба Қулбекова шеърятга ёниб кириб келган эди. Рўйхатни истаганча давом эттириш мумкин. Улардан умидимиз катта эди. Лекин аксариятлари ижодда лов этиб ёнди-ю, деярли ўчди. Одатда, уларга кетма-кет оқ йўллар тиланди. Лекин шоира қандайдир сабабларга кўра бир-икки китобдан сўнг “тугайди-қолади”. Шу боис адабиётимизда аёллар овози бармоқ билан санарли. Шеърят ўткинчиликни хуш кўрмайди. У фидойиликни, қатъиятни севади. Лекин яна шуни-си ҳам борки, аёл ким бўлишидан қатъий назар, у ҳам рўзғор бекаси, ҳам она. Рўзғор ишларини-ку вақтинча кимнингдир зиммасига ўтказиш мумкин бўлар, аммо оналик вазифаси заҳматини... Фақат она бўлган одамнинг ўзигина ўташи керак. Шундай пайтлар, табиийки, ижодкор она истаса-истамаса, лоп этиб келган қанча-қанча фикр-мавзуларнинг баридан тутолмай, қанча-қанча шеърларни қоғозга туширолмай қолади...

– Сиз ижодкордаги қайси фазилатларни кўпроқ қадрлайсиз?

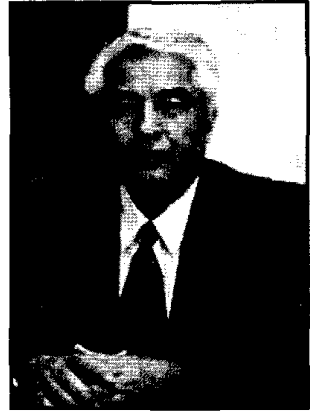
Ҳ.Худойбердиева: – Ижодкордаги истеъдодни, ҳалолликни қадрлайман. Ўзим ҳам ҳар гал шеърхонлар билан учрашганимда, мен – шеърман, яратувчан меҳнатим билан фақат ўзимники бўлган севгим билан, фақат ўзимники бўлган орзу-интилишларим, дарду қувончларим билан шеърман. Ҳали ёзилмаган шеърман. Уддасидан чиқсанг сен шуни ёз! Ўзимни-ўзимга кўрсат, ўзимни-ўзимга англа, деган бир нидони ўқийман. Сўнг қўлимга қалам оламан.

1992 йил

ҚЎШИҚ – ҲАЁТИМИЗ ДАСТХАТИ

Ўзбекистон халқ шоири
Нормурод Нарзуллаев билан суҳбат

– Ҳозиргача 25 га яқин шеър
рий тўплам чоп эттирдигиз.
Бу тўпламларда муҳаббат мав-
зуси етакчилик қилади. Кейин-
ги йилларда ёзган шеърларин-
гизда фалсафий оҳанг етакчи-
лик қилмоқда. Бунинг боиси
ниманда?

Нормурод Нарзуллаев: –
Ижодимдаги ўзгаришларни
яхши англабсиз. Лекин бунда ҳеч
қандай сир йўқ. Зеро, шу кунларда шеърятимизда-
ги ижтимоий ва фалсафий руҳ, нафақат мен, балки
ёшлар шеърятида ҳам етакчи ўрин эгаллаб тургани
бежиз эмас. Албатта лирика – ижоднинг гултожи.
Бироқ айрим ижтимоий гапларни интим лирика-
га сиғдириш бир оз мушкул. Фалсафий шеърларда
катта ижтимоий муаммоларни ўртага қўйиб, китоб-
хон билан бемалол мулоқотда бўлиш қийин. Шу бо-
исдан ҳам дунё ташвишу ўйлари, замон ва келажак
ҳақида фикр мулоҳазаларни образли ифода этишда
фалсафий лирика менга ҳам кўл келдики, шеърла-
римда буни қанчалик уддалай олганман, бу кўпроқ
ўқувчиларимга яхши маълум.

– Сизни халқимиз қўшиқчи шоир сифатида
яхши билади. Ойнаи жаҳон ва радио тўлқинла-
рида деярли ҳар куни бир-икки қўшиғингиз жа-
ранглаб туради. Қўшиқчилигимизнинг бугунги
аҳволдан мамнунмисиз?

Н.Нарзуллаев: – Қўшиқ бизнинг таржимаи ҳо-
лимиз. У умримиз, ҳаётимиз дастхатларидир. Ҳар

бир яхши кўшиқ эзгулик жарчиси, ошиқ кўнгилларнинг хабарчиси бўлмоғи лозим.

Кўшиқларимизда жанговорлик ва замонавийликни таъминлаган ҳолда уларда халқ донишмандлиги, самимийлик ҳамда мазмунан теранликни сақлаб қолсак, савоб ва хайрли иш қилган бўлар эдик. Бизда давра кўшиқлари нима учундир одатга айланмаяпти. Буни, айниқса, республикамиздан четга чиққанда, сафарда бўлганда ҳаммамиз яхши ҳис этамиз. Қанотсиз, мазмунсиз кўшиқлар, пала-партиш куйларга қарши кескин кураш олиб бормоғимиз лозим.

Кўшиқларим тилга тушган бўлса, бу бастакор, хонанда дўстларим билан ҳамкорликда олиб борилган ишларим самарасидир.

– Сиз кўп йиллардан буён шеърий таржима билан шуғулланасиз. Бу ижодингизга қандай таъсир қилади?

Н.Нарзуллаев: – Таржима – тиллар ва диллар ўртасидаги олтин кўприқдир. Шунинг учун Эркин Воҳидов, Арипов Орипов, Муҳаммад Али каби шоир дўстларимнинг бу соҳадаги фаолиятини юксак қадрлайман. Таржима билан жиддий шуғулланиш у ёки бу адабиётдаги янгиликлар билан таништиришдан ташқари, ижодкорнинг ўз маҳоратини оширишида, услуб ва жанрлар ранг-баранглигини ўзлаштиришида улкан восита ҳамдир.

– Негадир ёш шоирларимиздан Муҳаммад Юсуфни ҳисобга олмаганда бошқалар кўшиқ жанрига кам эътибор бераяпти. Сиз бунинг сабабини қандай изоҳлайсиз?

Н.Нарзуллаев: – Ҳақиқатан ҳам, кейинги йилларда ёш кўшиқчи шоирлар фаолияти деярли сезилмаяпти. Мен бунинг сабабини фақат бепарволик, лоқайдлик ва эътиборсизликдан қидираман. Ҳозир эл назарига тушган истеъдодли ёш шоир-

ларимиз кўп. Уларнинг ҳар йили китоблари нашр этилиб турибди. Фақат улар билан бастакорларнинг ижодий ҳамкорлиги йўқ. Уларни бир-бирига яқинлаштиришда уюшмалар бош-қош бўлиши даркор. Яна бир мулоҳаза, атоқли бастакорлар шоир оғалари ва укаларидан дастхат битилган китобларини кутиб ўтиришмай, китоб дўконларига ҳам гоҳ-гоҳ қадам ранжида қилиб туришса яхши бўларди. Мен бу ижодий ҳамкорликка омад тилайман.

– Сиз ҳаётда самимий, бағрикенг инсонсиз. Ўзингиз қайси одатларни ёқтирмайсиз?

Н.Нарзуллаев: – Мен айрим одамларда учрайдиган нопоклик, худбинлик, икки юзламачиликни кўрганда қоним қайнайди. Виждоним исён кўтаради, қалбим наъра тортади...

– Спортга муносабатингиз қандай? Хусусан “Пахтакор” футбол командасига бўлган мухлис-лигингиз ҳали сўнмаганми?

Н. Нарзуллаев: – Спорт менинг жону дилим. Миллий кураш, футбол, хоккейни завқ-шавқ билан томоша қиламан. Спортчиларимизнинг қўлга киритган ҳар қандай ютуқлари билан бир юртдош сифатида юракдан фахрланаман. 1994 йилги Японияда бўлиб ўтган Осиё ўйинларини ким ҳам мароқ билан томоша қилмади дейсиз? Айниқса, футболчиларимизнинг улкан ютуғи бошимни кўкка етказди.

“Пахтакор” командасига келганда шуни алоҳида таъкидлашим керакки, у бир пайтлар чет эллардаги “ман-ман” деган командалар билан беллаша оларди. Унинг ўз анъаналари, шуҳрати бор эди. Команда бошига тушган фожиадан ҳамон қалбим изтиробда, ларзада. Ўринбосарлар ўсар, мардона қадам босар дейдилар. “Пахтакор” нинг яқин йиллар ичида ўз қаддини ростлаб олишига, ишқибозларнинг ишончини оқлашига ишонаман. Яқинда мен кўпчилик футбол ишқибозларининг илтимосларига кўра

“Пахтакор” чилар кўшиғи” номли шеъримни ёзиб, бастакор дўстимга тутқаздим. У бир ҳафтада мусиқа басталади. Кўшиқдан сатрлар:

*Стадион – мардлар майдони,
Ҳалолликни ёқтирар футбол.
Меҳнат билан шуҳрати, шони,
Тонгдай кулар галаба, иқбол.*

*Она Ватан фарзандисан,
“Пахтакор-Пахтакор”.
Ўзбекистон дилбандисан,
“Пахтакор-Пахтакор”*

*Дунё бўйлаб доврўқ сол,
“Пахтакор-Пахтакор”
Ўз номингга содиқ қол”
“Пахтакор-Пахтакор”*

– Йил фасллариининг қайси бирини хуш кўрасиз?

Н.Нарзуллаев: – Кимга қайси фасл хуш келади, билмадим-у, лекин мен йил фасллариини бир-биридан ажратишни ёқтирмайман. Булар эт билан тирноққа ўхшайди. Буларни ажратиб бўладими? Бағрида фасллар яшовчи йилимиз, хосиятли, серфайз келишини жуда-жуда орзу қиламан.

– Айрим ёш шоирлар ва хонандаларимиз ўзларининг шеър, кўшиқларида севгини баралла куйлаб, йигитлар ҳам айта олмаган сўзларни ҳам бемалол тилга олмоқда. Шахсан сиз қиз боланинги биринчи бўлиб севги изҳор қилишига қандай қарайсиз?

Н.Нарзуллаев: – Ҳар ҳолда асрий анъаналаримиз, қон-қонимизга сингиб кетган урф-одатларимиз бузилмагани дуруст деб ўйлайман. Қадим-қадимдан қизлар гўзаллик тимсоли, одоб, ҳаё, ифбат-бо-

киралик тимсоли. Йигитлар эса мардлик, жасорат эгалари дея эътироф этилган. Муҳаббат изҳоридаги жасорат, ташаббус ҳам менимча йигитларда қолгани дуруст. Қизлар севимли бўлаверсин-у, йигитлар муҳаббат изҳор қилаверсин...

– Сизда ижод жараёни қандай кечади? Аввал мияда пишитиб, сўнг бир ўтиришда ёзиб ташлайсизми ёки бир неча кунда ёзасизми?

Н. Нарзуллаев: – Насрийлар учун вақтни олдиндан чўтга солиш, шунга қараб ижодий режаларни амалга ошириш мумкиндир. Ҳар ҳолда наср, менинг назаримда, узоққа учадиган қушга ўхшаса, шеърят баландга учадиган қуш мисолидир. Агар таъбир жоиз бўлса, наср майдалаб, ёзиб ёғадиган ёмғирга ўхшаса, шеърят тез келиб, тез ёғиб ўтадиган ёмғирга ўхшайди. Шу қисқа муддат ичида уни тутибми, кузатибми қолсангиз-қолдингиз, бўлмаса ўтади-ке-тади. Мен кўпчилик шеърларимни бир ўтиришда ёзиб тугатаман. Икки-уч кундан кейин қайта ишлашим мумкин.

– Илҳом деганлари шу бўлса керак-да?

Н. Нарзуллаев: – Зеро, сиз сокин оқаётган сувдай осойишта эдингиз. Кутилмаганда қалбингизга безовталик кириб келади. Энди сиз аввалги сиз эмассиз. Ҳислар кўксингизда туғён уради, ўзи учиб, сизни ҳам учиради, кулиб кулдиради, йиғлаб йиғлатади. Ана шу жараённи илҳом десалар керак.

1994 йил

ИНСОНИЯТ БЕШИГИ

Ўзбекистон халқ шоири Ойдин Ҳожиева
билан суҳбат

Навоий вилоятининг Қизилтепа туманида Бўстон деган қишлоқ бор. “Бўстон” нинг баҳорда хушбўй гулдайдиган жийдазорлари, хаёлчан толлари, беланчакларга дур меваларини тўкувчи тутлари, энг муҳими, меҳри ардоқли, саховатли халқи бор. 60-йилларда шу гўшадан патила сочли

бир қиз тупроқ йўллардан йўл юриб, йўл юрса-да, мўл юриб Тошкентдай азим шаҳарга етиб келди. Шеърятга бўлган ҳавас бошлаган эди уни бу йўлларга. Юраги Бўстон гулларидай покиза орзуларга тўла бу қиз Ойдин Ҳожиева эди. Тошкент Давлат университетида таҳсил олиб, дастлабки шеърый машқларини эълон қилди. Гоҳи содда, гоҳи ўйноқи, гоҳи оташин сатрлари билан шеърсевар кўнгилларга ҳамроҳ бўлди, элга танилди. “Шабнам”, “Тароват”, “Мен севган қўшиқ”, “Мушфиқ онажон”, “Ишонч юлдузлари”, “Тамал тоши” каби ўнлаб китоблари мухлислар қўлига тегди. Ана халқ шоири билан суҳбатимизни бошлаймиз.

– Ойдин опа, сизнинг ижодингиздаги энг ширин, энг ҳароратли сатрлар Онага бағишланган. Зеро, Она инсониятнинг ҳамма дунёлардан аввал таниган энг гўзал дунёсидир. Она – меҳр-муҳаббат, одамларга ишончининг қайнар булоғидир. Ҳақиқатан ҳам, ижодингиздаги энг сара шеърлар оналар ҳақида. Ҳатто бир китобингиз “Мушфиқ

онажон” деб номланади. Онангиз ҳақида қисқача сўзлаб берсангиз.

Ойдин Ҳожиева: – Онамнинг исмлари Тошбиби бўлган. Онам “Бўстон” қишлоғида элим, уйим-жойим, болам деб яшаб ўтди. Жойлари жаннатдан бўлсин, илоҳо. У ҳамма қишлоқ аёлларига ўхшаш оддийгина, камтар зот эди. Биз ота-онадан ўн олти фарзанд эканмиз. Ўн нафар акам гўдак ёшида чечак, қизамиқ, терлатма, безгак касалидан нобуд бўлган. Оғир замонлар фожиаси бу. Акам Неъмат эса урушга кетиб, қайтмаган. Онамнинг, қишлоғимиз аёллари Сарвар хола, Робия хола, Шарофат холаларнинг оғир уруш йилларида ҳар қандай шароитда ҳам иймон чегараларидан ўтмасдан ҳалол, пок яшаб ўтганларига гувоҳман. Ўшаларнинг дарду ҳасрат тўла қўшиқ, лапарлари мени шоир қилган.

Ҳозирги кунда ўз боласидан бемалол воз кечаётган баъзи оналарни учратаёпмиз. Улар гўёки бошқа бир юртда, меҳрсизлар юртида туғилиб ўсгандек гўё. Айтадиларки, ҳар бир ишнинг жавоби бўлади. Ундай оналар албатта Яратганнинг жазосини олади. Аммо яраланган қуш – гўдак бола бир умр маъюс ўсади. Етимнинг еган нонига кўз ёши томади, дейдилар.

– Ойдин опа, мустақиллик йилларида шеър, қасида, дostonлар қатори публицистик мақолаларингизда давримизнинг долзарб муаммоларини кўтариб чиқаяпмиз. Бу мақолалар ўзингиз бошқараётган “Саодат” журналида, “Оила ва жамият”, “Миллий тикланиш” газеталарида чоп этилди, чоп этилаяпти. Шахсан менга тил ҳақидаги “Руҳимизга ёнгин тушмасин” мақолангиз жуда маъқул бўлган эди. Ҳозирги вақтда публицистик руҳ барқ уриб турган шеърларингиз, замон талабига куюнчаклик билан “лаббай”, деб жавоб берадиган сатрларингиз ўқувчилар ёдига

мухрланиб қолмоқда. Бундай сатрларнинг қуйилиб келишига нималар асос бўлмоқда?

О. Ҳожиева: – Биз бир ярим аср зулмат, қизил империя исканжасида яшадик. Тилимиз чиққандан сочимиз оқаргунча тўтиқушдек сайрашни, бир хил гапни такрорлашни билдик, холос. Бу бизни ўзлигимиздан анча узоқлаштирди. Биз сув ичар булоқларимизнинг кўзини ёпди. Аёлларимизнинг қўли косов, сочи супурги бўлди. Гўдаклар турли касалликлар билан шифохоналарда нажот кутиб чинқирарди. Биз гўё тилсимланган мамлакатга айландик. Мана, мустақиллик шабадалари тилимизни “ечиб” юборди. “Дард” номли шеърлар туркумим дунёга келди. Унда “41-чи эшик” деган шеърим бор.

Афсоналарда, эртақларда қирқ бир эшик бўлади. Баҳодирларга доим шу охирги эшик сирли-синоатли кўринади. Ўша қирқ биринчи эшикда ё гўзал қиз, ё олтин қилич бўлади... Ўша 41-хонада “Озодлик” деган ҳур қиз бор эди. Шунини изладик. Мен марди майдон, ҳалол, жасур, пок укаларимиз билан фахрланиб юраман. Афғон саҳроларида беҳуда қурбон бўлган шаҳидларни эсласам дилим андуҳга тўлади...

– Доимо ёшлар шеъриятига юқори баҳо бериб, уларни авайлаб-асраб юрасиз. Шеърият боғида очилган гулдан беҳад қувонасиз. Умуман, улар ижодидаги қайси жиҳатлар сизни қувонтиради?

О. Ҳожиева: – Ёш шоирларга ҳавасим келади. Биз ижодимизни қофияни ўрганишдан, адабиётшунослик терминларини титкилашдан бошлаганмиз. Улар эса тайёр ҳолда, шиддат билан адабиётга кириб келди. Уларда фуқаролик туйғуси кучли. Уларнинг нозик қалбида катта исёнлар куртак отаётганидан хурсандман.

Тил муаммоси борми, Орол муаммоси борми,

Фарғона, Ўш, Ўзган фожиалари борми, ҳаммасида эркак адиблар қатори ёш шоир, шоираларимиз собит турдилар ва курашларда уларнинг ўз ўрни, ўз овози янграб турди. Келажақда элимга, тилимга, ўзлигимизга ҳурматим, ишончим каби уларни қадрлайман!

– Бебаҳо фольклор меросимиздан баҳра олмаган ижодкор бўлмаса керак. Чунки халқ ижоди туганмас хазина. Кимдир халқ йўлларида ижод қилади. Кимдир халқ қаҳрамонларига мурожаат қилиб, улар орқали ўз мақсадини айтишга интилади. Кимдир халқ оғзаки ижодидаги сюжетлар асосида янги асар ёзади. Умуман, бу таъсирнинг турлари кўп. Бу таъсир сизнинг ижодингизда қандай кечган?

О. Ҳожиева: – Мени кўпроқ халқ эртаклари, ҳикмат ва маталларидаги донолик ҳайратга солади. Болалигимдан эшитиб юрган мақол-маталларим, ажойиб эртаклар зеҳнимни чархлаган, улар ижодимга зийнат бағишлаган. Тилдан-тилга, авлоддан авлодга ўтиб келаётган халқ оғзаки ижоди – туганмас чашма. Ўзган сатрингдан ақалли биронтаси ҳикматга айланиб кетдими? Такрорлаб юришадими? Шуни ўйлайман.

– **Шеърда ҳис-туйғу етакчими ёки фикрми?**

О.Ҳожиева: – Гоҳида бир сатр устида соатлаб ўйлайсиз. Фикр ва туйғулар қалбингизни остин-устун қилади. Қалбингиздан қоғозга тушган туйғулар кўпчиликниқига айланади. Шеър танҳоликда ёзилади. Лекин чоп этилгач, ўқувчининг мулкига айланади. Дардингиз мухлисни изтиробга солади, қувончингиз шодлантиради. Ҳаёт тажрибаси, лирик қаҳрамон кечинмалари шеърни юракка яқин қилади. Фикр бўлмаган шеър – шеър эмас. Ҳис-туйғу ва фикр – шеърнинг икки қаноти.

– **Илҳом онларини қандай тасаввур этасиз?**

О. Ҳожиева: – Илҳом келиши – ноёб ҳодиса. У ўт-олов, тошқин сойга ўхшайди. Жонингизга чақмоқ тушади. Тошқин сой қўйиб берсангиз ҳамма ёқни вайрон қиламан, дейди. Агар уни яхши ўзанга солсангиз, далангизга, хирмонингизга қут-барака бўлади. Илҳом тулпори сизни осмону фалакка олиб учади. Илоҳий туйғулар бахш этади. Шеърятни шу олов, тошқинлик, шу беоромлик ҳеч қачон тарк этмасин. Расул Ҳамзатов айтганидек, болалар дардсиз-у шеър дард билан туғилсин.

– **Айрим ижодкорлар танқидга салбий муносабатда бўлишади. Шахсан сиз адабий танқидга қандай қарайсиз?**

О.Ҳожиева: – Бадиий асарга, ижодкор шахсига, ўз вазифасига ҳурмат билан қаровчи мунаққидларга ҳурмат билан қарайман. Тўғри сўз, адолатли, ҳалол олимлар кўпчилиқни ташкил этади. Лекин саёз асарларга мақтов сўзлар ёзаётганлар ҳам йўқ эмас...

– **Инсоният пайдо бўлгандан буён бахт ҳақидаги тушунча мавжуд. Бахт ҳақида, айниқса, ёшлар қизғин баҳслашади. Бу тушунчани сиз қандай изоҳлайсиз?**

О. Ҳожиева: – Бахт – бошқаларга кераклигинда. Сен шундай бўлгинки, бир кун ишга келмасанг, ўрнинг билинсин. Бир кун касал бўлсанг, яқинларинг ўзини қаерга қўйишни билмай қолишсин. Дўстларинг даврасида бир кун бўлмасанг, излаб, соғинишсин. Шундай яшайдиган инсон ўзини бахтли ҳисобласа арзийди.

– **Зулфия опа билан илк бор қачон, қаерда танишгансиз? У кишининг ижодкор ва инсон сифатида ўзига хос жиҳатлари нималардан иборат?**

О. Ҳожиева: – 1963 йил эди. “Саодат” журнали ходимлари ойнаи жаҳонда чиқадиган бўлишди. Ёш шоира сифатида мени ҳам чақирди. Шеър ўқидим. Шунда Зулфияхонимнинг меҳрлари тушиб,

учрашувларга таклиф этадиган бўлишди. Ўктам, зебо, шаҳдам, ғоят дилбар аёл эди. Қарашларидан нур ёғарди. Ёшларга меҳрибон. Талабчан. Тўғрисўз. Бениҳоя заҳматкаш муҳаррир эди Зулфияхоним. 1976 йилдан 1983 йилгача “Саодат” да бўлим мудирини бўлиб ишлаган йилларимда ижодкор ва инсон сифатида чиникдим, журналистика сирларини ўргандим. Ҳар бир шеъримни диққат билан ўқиб фикр айтарди. Мақтарди. Бўш шеърларимни ўқиб, бундай шеърларни эълон қилманг, дерди. “Болалик” дostonимни ўқиб, соатлаб телефонда фикр айтган. Мушоираларда қандай шеър ўқиш, қандай кийиниш, сахна маданияти, суҳбат одоби... Ҳаммасида азиз устозимнинг маслаҳатларига қулоқ тутардим.

Шон-шухрат чўққисида, олий мартабаларда ҳам камтар, самимий, онадай куюнчак эди. Ҳамид Олимжон ҳақида сўзлаганда навқирон ёшликка қайтар, муҳаббат фаслидаги Зулфияга айланарди. Қийин-қаттиқ кунларда устоз хузурига мадад сўраб борардим, улар куч-қувват, ирода, сабот-матонат каби фазилатларни бағрида олиб яшаётган қояга ўхшарди.

– Сиз илк китобингиз (“Шабнам”) биланоқ адабиётимизга ўзига хос шоира кириб келганини намоён этгансиз. Мана, орадан қирқ йил ўтди. Ҳамон яхши шоиралар сафида тилга олинасиз. Бироқ мана бу асари адабиётимиз учун воқеа бўлди, деган шов-шув кўзга яққол ташланмади. Танқид тиғига ҳам дуч келмадингиз. Бунга ўзингиз қандай қарайсиз? Ёки адабий танқидчилик ўзига хос услубингизни яхши англаб етмаяптими?

О. Ҳожиева: – Нега? “Келинчак” дostonим шов-шув бўлиб кетган. Ойбек, Миртемир, Ҳамид Ғулом, Асқад акалар мақташган. Баҳслар бўлган. Мен ойдин туйғулар, табиатнинг ўзидай мусаффо, майин,

ёрқин манзаралар куйчиси эдим. 1988-89 йилларда ўткир муаммоларни кўтариб чиққан мақолаларим ўша йиллари радио орқали такрор-такрор бериларди. Тил ҳақидаги мақолам чиққанда вилоятлардан гуррос-гуррос одамлар келиб, уюшмамизга ўз фикрини айтган. “Миллатнинг қайғуси нима?”, “Мени изтиробга солар бу ўйлар”, “Рухимизга ёнғин тушмасин”, “Оналар халқнинг хусну жамолидир” номли мақолаларим бунга мисол. Ўша пайтлар гўдаклар ўлими Ўзбекистонда юқори эди. Туғруқхоналарда янги туғилган чақалоқлар онасига берилмай, уч кунгача ҳар хил сут билан боқиларди. Телевидение ўша йиллари менга жуда катта минбар берган.

Она сути ҳақидаги суҳбатим “Гулхан” журналида ҳам чоп этилган. Соғлиқни сақлаш вазирлигидан расмий жавобим эълон қилинган. Гўдаклар туғилиши билан ўғиз сути эмишининг фойдаси тиббиётчилар томонидан маъқулланди ва ўша йиллари ҳар бир гўдак ўз онаси сути билан парваришлана бошлади. Танқид ўз ўрнида, фойдали бўлса яхши. Гўзал бир ёш шоирани бир мунаққид аёвсиз танқид қилиб, руҳини синдириб қўйди, ўша ижодкор ўз йўлини йўқотди. Мен шеърни гўдакдай беғубор хилқат деб биламан, унади, ўсади, тили чиқади, мукаммалашади. Шеърят ҳам шундай, тирноқ остидан кир излаб, ундай ёз, бундай ёз, деганларни хушламайман.

– Нега сизга тенгдош шоиралар шеър, баллада, қасида, дoston жанрида ижод қилиш билан чекланиб қолаяпти? Сизларга драма, қисса, роман ёзишга нима халақит бераяпти? Ҳаётгий тажриба етишмаяптими ёки қобилият? Афсуски, бу “анъана” сизлардан кейинги авлод шоираларида ҳам давом этаяпти.

О. Ҳожиева: – Драма, қисса, роман ёзаётган яхшигина ижодкорларимиз бор, шукр. Шаҳодат Иса

хонова, Саломат Вафо, Меҳринисо Қурбонова, Зулфия Қуролбой қизи бугун насрмизнинг бир қанотини кўтариб турибди. Фарида Усмонова деган кекса адибамиз 80 ёшдан ўтиб роман ёзди. Зулхумор Солиева Увайсий ҳақида драма ёзди, ёмон эмас!

– Ҳассос шоира Саида Зуннунова билан ижодий ва шахсий муносабатингиз қандай эди?

О. Ҳожиева: – Саида Зуннуновадай дилкаш инсон, назокатли шоира, жасоратли инсон билан суҳбатларим доим ёдимда. “Шарқ юлдузи” журналида ишлаган йилларим жуда қадрдон бўлиб кетганмиз. Уюшманинг мажлисларига келса, албатта, хонамга кирарди. Шеърларим чиқса, дарҳол қўнғироқ қилиб, табрикларди. Ҳассос шоиранинг 50 йиллик юбилейини ўтказиш комиссияси раиси ўринбосари эдим. Самарқанд, Бухоро сафарларида у кишининг қанотларида юрганман. Афсуски, бу инжа қалбли шоира, адиба, драматургнинг қутлуғ ёши совуққина ўтказилган, амалдор раҳбарлар эътибор беришмаган.

Шеърларимни хилватда, танҳоликда, бедорликда ўқиб, кимдир таскин-ҳаловат топса, бўлди, дерди Саидахоним. 1977 йили айни баҳорда барчамизни йиғлатиб кетди нозик хаёл шоирам. Зулфия опа ҳам эзилиб йиғлаган ўшанда. Унутилмас шоира, матонатли адибанинг 60, 70, 75, 80 йилликлари Тошкентда, Андижон, Фарғона, Наманганда катта байрам сифатида нишонланди. Унинг умр йўлдоши Ўзбекистон Қаҳрамони Саид Аҳмад Саидахоним ёдини бир лаҳза унутмади. Шоиранинг барча юбилей саналарида бош бўлиб хизмат қилганим менга таскин-тасалли беради. Бир пайтлар муниса Саидахоним “Ойдин бўлиб тунлар тўкарман илҳом” деб ёзган эди, у киши ҳақида қатор мақолалар ёздим, бир неча шеър бағишладим. Саидахоним ҳам, Зулфияхоним ҳам тушларимга кириб турадилар. Қабр-

ларига ҳар йили баҳорда, ҳайитларда гул элтаман “Саодат” даги қизларим билан. Улар икки дунёни тўлдириб юрадиган инсонлар эди.

– Қайта-қайта ўқиб турадиган (наسر, шеърят, мемуар жанрдаги) китобларингиз?

О.Ҳожиева: – Навоийни соғиниб ўқийман. Лутфий, Атойидан ёд ўқиб юраман. Эркин Воҳидов, Иброҳим Ғафуров китобларига кўп мурожаат қиламан. Аҳмад Яссавий, Шайх Саъдий, ҳадиси шарифлар, ҳикматларни ўқиб турмасам, юрагим бўм-бўш бўлиб қолади.

– Ўзингизга тенгдош ёки кейинги авлод вакиллари ижодидан ҳам таъсирланганмисиз?

О.Ҳожиева: – Албатта! Гулчеҳралар, Эътиборхон, Ҳалимахоннинг кўп сатрларини яхши кўриб ёдлаганман. Шарифахон, Қутлибека, Фарида Афрўз, Ҳалима Аҳмад, Гуландом Тоғаева, Хосият Рустамовалар ижодини севиб ўқийман. Энг янги ёш шоиранинг яхши сатрларини дарров ёдлаб оламан, давраларда айтиб, уларни алқаш менга ёқади.

– Ўнлаб шеърларингиз асосида қўшиқлар яратилган. Қўшиқчилигимизнинг бугунги аҳволдан мамнунмисиз?

О.Ҳожиева: – Қўшиқ бўлган шеърларим кам. Оз бўлса ҳам, уларни тинглаб, яйраб кетаман. Муножотхоним, Муяссархоним, Насиба Сатторовалар ашулаларини сел бўлиб тинглайман. Ҳосила Раҳимованинг қўшиқларини маза қилиб тинглайман. Улардаги миллий руҳ, халқ қўшиқларига хос жозоба, декорация, либос... Бу Сурхон қизларининг шўхчан рақслари – ҳаммаси чиройли, ўзига хос. Қанча меҳнат, изланиш, фидокорлик бор уларда.

Иккинчи боб

Сиймолар тавсифи...

КЎНГИЛЛАРГА КИРГАН “КАНГУЛ”

Шоир Икром Отамуродовнинг “Тағазул” тўплами мутолаасидан сўнг

*Ватан ҳақида гапирмоқ учун
Унга жонни тикмогинг керак.
Садқа бўлиб, ўзингдан кечиб —
Фидоликка айлансин юрак.*

Шоир Ватан ҳақида шунчаки гапириш ўрнига куйиниб ёзмоқда. Зеро, у ҳақда ёзиш нечоғлик маъсулиятли:

Ҳансираб офтоб тиғида
чанқаган майсага томчи сув бўлиб
чанқоғин босмасанг, беҳуда,
беҳуда, Ватан деганинг тўлиб.
Соя-салқин нелигини билмай
тер таёқдай қотирган белга —
ярамасанг худди малҳамдай,
учар қуруқ гапларинг елга.
Ёки оқар дарё мисоли
сингимасанг қадам-бақадам.
Ёлғон ўзинг минг тусга солиб,
севаман деб ҳайқирганинг ҳам...

Афсуски, ижод оламида “қўшиқчи шоир” ниқо-бида қалам тебратувчи айрим гуруҳ пайдо бўлди. Улар китоб ўқимайдиган хонандалар учун Ватан ҳақида буюртма асосида махсус қўшиқлар ёзиб бермоқда. Оқибатда Ватан, деб аталмиш муқаддас туйғу ва мавзунинг баҳоси бироз тушиб кетмоқда. Бу хилдаги қўшиқларни тинглаганда улар хаёлингта ота-онаси тириклигида етимхонага ташлаб кетган боланинг она меҳри ҳақидаги сўзларидек “сунъий” жаранглайди.

Сўнги йилларда ўз ҳисобидан чиқарилаётган шеъррий китобларни варақласангиз, уларнинг аксариятини бағишлов шеърлар ташкил этаётганининг гувоҳи бўласиз. Баъзан бор-йўғи 20 та шеърдан иборат мўъжазгина тўпламни кўздан кечирсангиз, уларнинг тенг ярми бағишловдан иборат. Икромжоннинг янги тўпламида бор-йўғи иккита бағишлов шеър бор. Бири бахшилар сардори Қодир Раҳим ўғли, иккинчиси дунёга машҳур Ўлжас Сулаймонов ҳақида.

Қодир бахши ҳар гал Тошкентга қадам ранжида қилса, тўғри уйимга келарди. Шубҳасиз, ҳар гал тонготар гурунглар Икромжонсиз ўтмасди. Бахшининг “Дунёсан” туркум термалари, айниқса, “Алпомиш” достонининг ўзига хос, ҳеч кимникига ўхшамаган талқинини қайта-қайта эшитардик. Алпомишнинг етти йиллик зиндондан чиқиб, Ултонтознинг Барчинга уйланиш тўйига етиб бориши, ўзини билдирмаслик учун Қултой чол қиёфасида Барчиннинг ўзига садоқатини синаб кўрадиган эпизодларини ўн марталаб қайта эшитардик. Ўша онларда тинглаган ўлмас қуйма сатрлар ҳамон ёдимда:

Қултой:

– Ултонсиз ҳам яхши ул, тияғайгин Барчиной,
Ўнг тузанга ўғил олиб
Суяғайгин Барчиной...

Ўзбекнинг кайвониси, вафодор аёл Барчиннинг жавоби кутилмаган даражада қисқа, лўнда ва образли:

“Бургут қўнган тўшимга қарғани қўндирмайман...”

Жавобни таҳлил қилишга қалам ожиз.

Ёки: Алпомиш ётган зиндонга дўсти Қоражон келиб тепадан мўралайди. Унинг соясини сезган Алпомиш мени излаб келган ким бўлди, деб биринкетин яқинларини ёдга олади:

“Отаммисан-онаммисан, элиммисан-тилиммисан, муштипар синглиммисан, ёриммисан ёки Худосини ўртага қўйиб тутинган дўстим Қоражонмисан?”.

Бу сўзларни эшитган дўсти Қоражон юраги эзилиб кетиб, шундай деди:

*Элингни айтдинг-а, хўб айтдинг,
Тилингни айтдинг-а, хўб айтдинг,
Отангни айтдинг-а, хўб айтдинг,
Онангни айтдинг-а, хўб айтдинг,*

*Ёрингдан мени сўнг айтдинг,
Энди қандай дўст бўламыз?..*

Бу сатрларни шунчаки эшитиб бўладими?

Орадан бир ой ҳам ўтмай, Деҳқонободдан шум хабар етиб келди...

Қодир бахши автомобил ҳалокатига учраб вафот этибди. Икромжон шу куннинг ўзида “Қодир бахшини ёдлаб” деган бағишлов шеърини битди:

*Барчиннинг сочлари тўзгиб, ёйилиб,
Бойчибор йиқилди мункиб, тойилиб,
Алпомиш зиндонда қолди лойилиб,
Водариг, дунё гам, водариг, дунё гам!*

*Туманлар қоплайди қирларнинг бошин,
Қаргалар талошар Бойчибор лошин,
Тиш қайраб гажийди тилдош тилдошин,
Водариг, дунё гам, водариг, дунё гам!*

Ўлжас Сулаймонов ҳақидаги шеърнинг ҳам ўзига хос тарихи бор. Икромжоннинг ижодхонасида 20 йилдан буён битта портрет осифлиғ туради. 1987 йили Икромжон Олма ота шахрига бориб, кўп йиллик орзусига эришди. Журнал айирбошлаш баҳонасида буюк шоир билан бир умрлик оғанини, устоз-шогирд тутинди. Портретдаги сиймо – Икромжонни гўё ҳар куни нималар ёзган, деб ижодига баҳо бераётгандек туюлади.

Икромжон Ўлжас Сулаймонов ижодига талабалик йиллариданоқ ихлос қўйган эди. Гоҳида пахта барақдаги мушоираларда шоир шеърларини ўз таржимасидан ўқиб ҳам қоларди. Ўлжаснинг “АЗИЯ” си босилиб чиққанда, у худди ўғил фарзанд кўргандек қувониб юрган онларига шахсан ўзим гувоҳман.

Кўпдан буён орзу қиламан: қанийди ҳар бир шоир (ҳеч бўлмаса) янги китоб чиқазганда шеъриятимизга икки-учта оҳори тўкилмаган халқона сўз ва иборалар олиб кирса...

Икромжон дастлабки китоблари биланоқ шеъриятимизга қўзигули, чучмома, найсон, ёбон, саксовулларни олиб кирган эди. Шу кунларда “кангул” – кўнгилга сингишиб, “довуш” кулоққа ёқимли эшитиладиган бўлиб қолди.

“Тагаззул” ни ўқиш жараёнида шеъриятимиз учун янги, бироқ қашқадарёликлар ўзаро муомалада кенг қўллайдиган дуркун, мункаяр, чуркаб, чўкиртақ каби ўнлаб оҳори тўкилмаган сўз ва ибораларга дуч келдим. Китоб баҳонасида яна бир воқеа эсимга тушди. 80-90 йилларда телевидениеда битта сермахсул журналист фаолият кўрсатарди. У халқ орасида анча таниқли, “машҳур” эди. Чунки, у дярли ҳар куни “Ахборот” да ўз шарҳи билан қатнашарди. Унинг бисотида бор-йўғи икки юзга яқин сўз бор эди. У ўз устида ишлашга вақт топа олмас, эрталаб шифохонадан лавҳа тайёрласа, пешиндан

кейин молхонадан лавҳа ёзиб келарди. У қишлоқ ҳаёти, чорвага оид ибораларни яхши билмагани боис, совлиқни она қўй, товуқни она товуқ, отарни бошқарувчи, бўйнига қўнғироқ тақилган серкани она эчки, деб айтишдан уялмасди.

Сўз масъулияти ҳақида ўйлаганимда беихтиёр ўзбек адабиётида ҳикоя жанрига асос солганлардан бири, марҳум Шукур Холмирзаев ёдимга тушаверади. У бир умр халқ орасида юриб, янги сўз ва характер излади. Уларни асарларида ўзига хос лаҳжада гапиртиришга эришди. Шукур ака билан суҳбатимиз қизиганда беихтиёр уч-тўртта шева сўзлар, фақат чироқчиликларга хос образли, қанотли иборалар оғзимдан чиқиб кетса, Шукур ака ёш боладай қувониб: “Вой тилингдан айланай, яна бир қайтар”, деб юборарди.

Шу ўринда Чироқчи элида ҳангомага айланиб кетган бир воқеани келтиришни лозим топдим. 70-йилларда туман ички ишлар бўлими бошлиғи бўлиб ишлаган майор Норқўзиев чекка “Шўрқудуқ” қишлоғида туғилиб ўсган. У меҳнат таътилини Ялтада ўтказиб, ота-она, қариндош-уруғларини кўргани қишлоғига борибди. Унинг келганини эшитиб бир нечта девор-дармиён қўшнилари йиғилишибди. Улар орасида “қишлоқ афандиси” номини олган Қулон бобо ҳам бор экан. У ҳамма билан қуюқ сўрашгач, Норқўзиевнинг юзига ҳайрат билан узоқ тикилиб қолибди. Бошлиқ Норқўзиев энди урфга айланаётган яшил рангли кўзойнак тақиб олган экан. У Қулон бобонинг тикилишидан бироз хижолат бўлиб, у ёқ-бу ёғини тузатгандек бўлибди. Қулон бобо эса гўё ҳеч нарса бўлмагандек ёнидаги ёстикни гоҳ у, гоҳ бу ёнбошига олиб, унга тикилиб, ҳар замонда: “Эй, аттанг, эй, аттанг”, деб қўярди.

Сўнг у бошлиқнинг кўзойнагини сўраб олиб бир тақиб кўргач, яна бир “аттанглаб”, сўнг: “Ялтага бо-

ришингни олдинроқ билганимда шундан ўн бештагина олиб келишингни илтимос қилган бўлардим...”, дейди.

– Қаллангиз жойидами ўзи, бунча кўзойнакни нима қиласиз. Бунинг ҳам уруғи “дефицит”.

– Болам, икки жилдан бери лалмида ҳосил битмаяпти. Бизлар учун арпа тугул, сариқ сомон ҳам сен айтгандай “дефицит” бўб қолди. Кунимиз уч жиллик чирик сомон ва соварага қолаяпти. Бобонгни ўн учта совлиғи, иккита сийири бор. Мен содда ўлгир молларимга яшил кўзойнақдан тақиб қўйсам, киши билан қорайиб кетган хашакни кўк беда, деб еб ётармиди, деб ўйловдим-да, – деган экан.

Мана сизга, ўқимаган қишлоқи одамнинг содда фалсафаси. Оҳори тўкилмаган, атайин ўйлаб топилмаган сўз ва иборалари...

Муסיқа – инсон руҳиятига энг кучли таъсир кўрсатувчи кўҳна санъат туридир. Қўшиқ – дил қувончи, қалб эҳтиёжи. Шу боис ҳар гал яхши қўшиқ эшитсак қалбимизга қувват бахш этгандек бўлади. Одатда, халқ дилидан чуқур жой олган ҳақиқий қўшиқ махсус ёзилмайди. У шоир қалбида ўз оҳанги билан туғилади. Ҳассос шоирларимиз Миртемир, Абдулла Орипов ҳеч қачон қўшиқ бўлсин, дея махсус шеър ёзмади. Лекин улар ижодининг аксарияти қўшиққа айланиб кетди. Шу ўринда Миртемир домланинг биргина “Мен сени инжитмайман”, “Бир гўзал бормиш”, Абдулла Ориповнинг “Сен, баҳорни соғинмадингми?”, “Биринчи муҳаббатим”, “Кетмоқдаман” асарларини эслаш кифоя.

Шу кунларда айрим шеърый тўпламларда қавс ичида “қўшиқ” деган ёзувга дуч келамиз. Бу менга “кўрга ҳасса керак”, дегандек эриш туюлади. Ҳозир кўп ёш хонандалар мумтоз шоирларимиз у ёқда турсин, балки замонавий ижодкорлар китобини ҳам ўқимамай қўйгани сабабли фақат буюртма билан

“ижод” қиладиган ўртачадан паст “қўшиқ тўқувчи” лар сони бемаза қовуннинг уруғидек кўпайиб кетди. Агар ҳаваскор хонадалар (афсуски, улар орасида унвон олганлари ҳам анча) китоб ўқишга вақт топганларида, буюртма шеър ўрнига Икромжон ва унинг тенгдошлари китобларидан ўрин олган мазмунан теран, ўз оҳанги билан туғилган ўнлаб шеърларни кўшиқ қилиб куйлаган бўлармиди? “Тағаззул”ни ўқиш жараёнида:

*Сен дилингни очдинг, мен дилим очдим,
Дилим баён этиб, диллар учрашди.*

Ёки:

*Ҳажринг дилимга ёр ўлди,
Догинг жонимга дор ўлди,
Нетай, васлинг хумор ўлди,
Нетай?...*
*Васлинг етмас, йўл узундир,
Ғам чўзиндир, ғам чўзиндир,
Харобат ўлган тузумдир,
Харобат...*

Ёки:

*Дунё ютар экан-а,
Меҳр йитар экан-а,
Меҳрга бағир очган
Ситам ютар экан-а.*

Ёки бўлмаса:

*Ёмғирдан сўнг ойнинг сочини
Эркалаб силайди насимлар,
Сумамбардай кетар очилиб,
Ёмғирдан сўнг осмон тарсиллаб.*

*Ёмгирдан сўнг юлдузлар чақнаб,
Нозланар, карашма, ишвали,
Ёмгирдан сўнг гулларни излаб,
Лабларингни сўрар нашвари!*

каби ўнлаб қўшиқбоп шеърларга дуч келдим. Яқинда бир баҳонада ўзбек шоирларининг сўнгги эллик йил ичида ёзган шеърини дostonларини варақлаб чиқишимга тўғри келди. Ана шу давр ичида икки юздан зиёд дostonлар чоп этилибди. Аксарияти сюжетли ёки бирор шахс ҳақида. Одатда, шеърини дostonлар бир-икки ўқилади-ю, кейин ташлаб қўйилади.

Қувонарли жиҳати шундаки, бармоқ билан санарли бўлса-да, йиллар синовидан ўтиб, қанча ғалвирлардан бутун чиққан, ҳозир ҳам қайта-қайта ўқиб туриладиган, ҳақиқий, ўлмас дostonларимиз бор экан: Ойбекнинг “Даврим жароҳати”, Мақсуд Шайхзоданинг “Тошкентнома”, Миртемирнинг “Суръат”, Асқад Мухторнинг “Дол қоя”, Абдулла Ориповнинг “Ранжком”, “Ҳаким ва ажал”, Эркин Воҳидовнинг “Руҳлар исёни”, Омон Матжоннинг “Таплашадиган вақтлар”, Усмон Азимнинг “Оқ шарпа” си фикримга асос бўла олади. Икром Отамуроднинг “Узоқлашаётган оғриқ”, “Ярадор умид отлари”, “Ёбондаги ёлғиз дарахт”, “Сопол синиқлари”ни доимий ўқиладиган дostonлар сирасига қўшиш мумкин.

Ушбу тўплам баҳонасида яна бир муаммо – таржима санъати ҳақида айрим мулоҳазаларимни баён этмоқчиман. Таржимон учун ўзга тилни мукамал билиш кифоями? Йўқ, асло. Таржимон, энг аввало, ўз она тилининг сўз бойлиги, унинг товланиши, ўзига хос жилоларини бошқа тилдан ўн баробар яхши билиши даркор. Аслида ҳақиқий таржимон кўп йиллар дилида тутиб юрган, лекин қоғозга тушира

олмаган туйғуларини ўзга ижодкордан (шоир ёки адибдан) топсагина бу ишга бел боғлагани маъқул. Шундагина ҳақиқий таржима асари яратилади. Бунинг акси бўлса, буюк шоир ва адибни нўноқ таржимон ўз даражасига тушириб қўяди.

Миртемирнинг “Манас” таржимаси, Мирзаклон Исмоилийнинг Толстой, Шолохов, Тўхтасин Жалоловнинг Робиндронат Тагор, Қодир Мирмухамедовнинг Ҳомер, Эркин Воҳидовнинг Гёте, Есенин, Абдулла Ориповнинг Данте, Иброҳим Ғофуровнинг Достоевский, Асил Рашидовнинг Чингиз Айтматов, Низом Комиловнинг Нодар Думбадзе ижодидан қилган таржималари, шубҳасиз, ўзбек тилида иккинчи ҳаёт бахш этилган умрбоқий таржималар сирасига киради. Икром Отамуроднинг Пабло Неруда, Ўлжас Сулаймонов, У.Уитмен, Маҳмуд Дарвиш каби устозлар шоирлар ижодидан қилган таржималари худди юқоридаги каби яхши ният йўлида қилинган ҳайрат мевалари, дея атагинг келади.

ЖУРНАЛИСТ ҚАҲРАМОННОМАСИ

Мустақиллик курашлар эвазига қўлга киритилди. Мустақиллик курашлар эвазига сақлаб қолинди. Бундай курашларнинг ўз қаҳрамонлари етишиб чиқадилар. Эл-юртга “қаҳрамон” сифатида танилган асл фарзандлар ҳақида ёзиш учун ҳам кам деганда журналистнинг қаҳрамони қўлига қалам тутди. Юсуф Бердиев мана шундай журналистлардан бири...

Кейинги йилларда катта-кичик давраларда журналистнинг соҳа бўйича ихтисослашуви хусусида кўп гапирилаяпти. Зеро, журналист бирор жанр ёки мавзу бўйича ихтисослашмас экан, унинг ёзганлари ўртамиёнадан нарига ўтмайди. Истеъдодли журналист Юсуф Бердиев талабалик йилларидаёқ бадиий очерк жанрида ижод қилишга ихтисослашган бармоқ билан санарли қаламкашлардан биридир. У кўпроқ ҳаётимизнинг нурли жиҳатларини қаламга олишни ёқтиради. Шу боис ўз кузатувларини ҳаққоний, бўяб-бежамасдан тасвирлашга ҳаракат қилади.

Ёзувчи ва публицист Юсуф Бердиев 1948 йили Яккабоғ туманидаги Галамулла қишлоғида, жамоа хўжалиги фаолларидан Овлақул Бердиев оиласида таваллуд топди. Отаси нафақага чиққунча хўжаликда мироб, бригадир, ферма мудирини вазифаларида ишлаган.

У киши олий маълумотли бўлмаса-да, қишлоқнинг кайвони оқсоқолларидан бири эди. Айниқса, китоб харид қилишни, уни фарзандларига совға қилишни хуш кўрарди. Отасининг Юсуфжонга меҳри бўлакча эди. Ўзи ҳам маҳаллий шоирлар Гулшаний, Шарофжон Орифийлар билан қадрдон эди.

“Менинг болаликдан адабиётга, ижодга қизиқишимга балки отамнинг ана шу хислатлари сабаб

бўлгандир. Ўрта мактабни битиргач, Тошкент давлат университети филология факультетининг журналистика бўлимига ҳужжат топшираман, деганимда отам раҳматли ёш боладай қувониб кетганди”, – деди Юсуф.

У кўп мураббий ва устозлардан сабоқ олди. Лекин улар орасидан Очил Тоғаев, Ғайбулла Саломовнинг хизматлари катта бўлганини кўп тилга олади. Зеро, раҳматли Очил ака ҳам, Ғайбулла ака ҳам назариётчи олим бўлиш баробарида моҳир амалиётчи, яъни чинакам ижодкор, ёзувчи ҳам эдилар...

У университетни битиргач, қарийб йигирма йил республиканинг энг етакчи газетаси – “Совет Ўзбекистони” (ҳозирги “Ўзбекистон овози”) да адабиёт ва санъат бўлимида кичик мухбир, катта мухбир, бўлим мудирини ўринбосари, бўлим мудирини лавозимларида фаолият кўрсатди. Бу давр Юсуф учун иккинчи дорулфунун бўлди. Чунки, худди шу даргоҳда ҳақиқий журналист, ижодкор сифатида шаклланди. Бу ерда Мақсуд Қориев, Жуманиёз Жабборов, Расул Раҳмонов, Самад Қодиров, Ўктам Усмонов, Ўткир Абдуазимов, Михли Сафаров каби амалиётчи устозлардан кўп нарсалар ўрганди. У бир неча йил “Голос Узбекистана” газетаси адабиёт бўлимини ҳам бошқарди. У 2005-2007 йилларда Республика Маданият ва спорт ишлари вазирлигида Матбуот хизмати раҳбари вазифаларида фаолият кўрсатди. 2007 йилдан буён “Мериус” нашриётида Бош муҳаррир лавозимида ишлаб келяпти.

Юсуф Бердиевнинг ҳозиргача ўндан ортиқ салмоқли китоблари нашр этилган. Унинг илк китоби, кўп ижодкорлар қатори шеърини бўлиб, “Жаҳонгир қўшиғи” – “Монолог саҳибкирана” (машҳур “Темир тузуқлари” асосида ёзилган тўртликлар) деб номланган эди. Тўпلام бир йўла икки тилда – ўзбек ва рус тилларида босилди. Унинг иккинчи китоби

“Қашқадарё қахрамонлари” деб номланиб, қашқадарёлик 43 нафар фидойий инсон тўғрисида ҳикоя қилинган.

Юсуф Бердиев ижодида “Ёниб яшаётган одамлар” алоҳида ажралиб туради. Унда Ўзбекистоннинг илк Қахрамонлари ҳақида ҳикоя қилувчи очерклар ўрин олган. У мазкур китоби учун Республикамининг нуфузли “Энг улуғ, энг азиз” кўрик-танловида биринчи ўринни эгаллади. “Шарқ” нашриётида чоп этилган “Ёниб яшаётган одамлар” тўпламидан ўрин олган 20 дан ортиқ очеркда истиқлол йилларида “Ўзбекистон Қахрамони” унвонига мушарраф бўлган давримизнинг ҳаққоний фидойилари ҳаёти ҳақида ҳикоя қилинади. Китоб завқ билан ўқилади. Зеро, муаллиф ҳар бир қахрамоннинг ҳаёт йўлига ўзи ҳам ҳавас ва ҳайрат билан назар ташлагани яққол сезилиб туради.

Китоб ёки мақола учун чиройли, ўқувчи эътиборини ўзига жалб этадиган сарлавҳа топиш ҳам катта санъат. Юсуф Бердиев очеркларининг номлари ҳам бир-биридан ажойиб: “Ўзингдан қўймасин, далам”, “Юнусобод юлдузи”, “Зар кўшиқ”, “Боғотда бор бир сардор”, “Чимбойнинг чин қизи”, “Қизилқум чинори” ... Муаллифнинг яна бир фазилати шундаки, у ҳар бир очеркни ўқувчи диққатини тезда жалб этадиган даражада, қутилмаган ҳолатда бошлайди.

Маҳоратли журналист биринчи жумладаёқ демоқчи бўлган мақсадининг тугуни ёки қахрамон қиёфасининг асосий белгисини кўрсата олади: “Одатда ҳоким ёки вазирнинг қабул кунлари ҳеч қачон шанба куни бўлмайди”.

Шоирлар шаҳри деб аталмиш Қўқоннинг “Дегрезлик” маҳалласида яшовчи оддий ишчи Абдуллажон аканинг оиласи адабиётдан, шеърятдан узоқ эмасди (қўқонлик муаллима М. Мадалиева). “Самарқанд етти иқлимга машҳур қадимий шаҳар

бўлгани учун бу ердан йил – ўн икки ой давомида дунёнинг турли бурчакларидан ташриф буюрадиган сайёҳларнинг қадами узилмайди (Уста Мирумар ота).

Муаллиф шу тариқа деярли барча очеркларини ўзига хос, қутилмаган тугун ёки деталь билан бошлайди ва фикрини босқичма-босқич ривожлантириб боради. Тўпلامдан ўрин олган очерк қаҳрамонлари турли касб эгалари: пахтакор, ғаллакор, педагог, уста, чилангар, врач, қурувчи, кончи, оператор... Бир сўз билан айтганда, ўз касбининг ҳақиқий фидойилари. Журналист ўз қаҳрамонларининг турли ёш, ҳар хил касб эгаси бўлиши билан бирга ўзига хос характерга эга инсонлар эканини ҳам сира ёддан чиқармайди.

Шу боис очерк қаҳрамонларининг ташқи қиёфасини чизишда, қалб кечинмаларини очишда ўзига хос бадиий услуб қўллайди. Баъзи очеркларда қаҳрамон қиёфасини чизиб беришда унинг ота-онаси, ҳамкасблари, устоз-шогирдлари таърифидан унумли фойдаланса, баъзан очеркни қаҳрамоннинг ўз ҳикояси асосида қуради. Китобдан ўрин олган аксарият очерклар муаллиф номидан ҳикоя қилинган бўлиб, муаллиф ўқувчини зериктириб қўймаслик учун кичик-кичик ички сарлавҳачалардан фойдаланади. Бу усул, шубҳасиз, очеркнинг ўқишли бўлишига ёрдам бериш билан бирга, қаҳрамоннинг серқирра фаолиятини кенгроқ тасвирлашда муаллифга қўл келади.

Ардоқли шоиримиз А.Орипов ҳақидаги очеркни ўқирканмиз, “Ориф отанинг орзуси”, “Халқ қалбининг таржиймони”, “Ватан куйчиси”, “Ишонч” каби ички сарлавҳаларга дуч келсак, жаззаҳлик пахтакор П.Зиёдов фаолиятдан ҳикоя қилувчи очеркда “Сенга ишонаман”, “Шер йигитнинг иши”, “Устоз нияти”, “Узр, райкум бува”, “Бу давр – бо-

шқача” сингари чиройли бобларга кўзимиз тушади. Ёки бўлмаса тошкентлик чилангар Эркин Алимухамедовга бағишланган очеркда “Шогирд шифоси”, “Мард йигитнинг иши бу”, “Сиз учун ёрдам берман”, “Лирик чекиниш қиламизми?” номли кичик сарлавҳачалар очеркнинг қизиқиш билан ўқилишига сабабчи бўлган.

Муаллифнинг яна бир ютуғи шундаки, у ўз қаҳрамонларининг тақрорланмас, ўзига хос ҳаёт йўли ҳақида мароқ билан ҳикоя қиларкан, қуруқ мақтов ва ортиқча лирик чекинишдан кўра ҳаётий воқеа ва деталларга суянади.

Сурхондарёлик машҳур пахтакор, донгдор раис ва таниқли жамоат арбоби Иброҳим Файзуллаев ҳақидаги очеркда унинг устози Қурбон Жўраевнинг ибратли ҳикоясини келтиради: “Раисликни топшираётганда ўрнимга бежизга Иброҳимжонни таклиф этмаган эдим. Унда туғма кайвонилик ва сардорликни сезганман. У одамлар билан ишлашни, аввало, одамларни англаш, имкониятларини юзага чиқариш ва қадрлаш деб билади. Истиқлол йилларида мамлакатимиз раислари орасида биринчи бўлиб унга “Ўзбекистон Қаҳрамони” унвони берилиши бунинг ёрқин далили эмасми?”.

Бу хилдаги самимий эътирофларни китоб саҳифаларидан жой олган ҳар бир қаҳрамон ҳаётидан келтириш мумкин. Очерклар тўпламини диққат билан ўқиб чиққан ҳар бир китобхон: “Ҳар бири ўз соҳасида мактаб яратган, ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотиб кўрган, ҳалол, пок одамлар экан, улар бекорга Президентимиз, халқимиз назарига тушиб “Ўзбекистон Қаҳрамони” бўлмаган экан”, – деган қатъий хулосага келади.

Юсуф Бердиев 2003-2008 йилларда айниқса баракали ижод қилди. У адабиётимизда устоз адиблар юксак намуналарини яратиб кетган (ҳозир бироз

унутилган) қисса жанрига иккинчи ҳаёт бағишлади. Зангиоталик моҳир деҳқон, эл сардори, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган қишлоқ хўжалик ходими Рашид Каримов, Зангиота туманининг ривожига ва раванқига улкан ҳисса қўшган, туманга узоқ йиллар етакчилик қилган ажойиб инсон ва жамоат арбоби Раҳматилла Қамбаров ҳақида биографик қиссалар, (“Чиғатой”, “Оқтепадаги чинор”, “Ҳикматли диёр”) ҳамда “Сиз ҳамиша мукаррамсиз” номли “Ўзбекистон Қаҳрамони” унвонига сазовор бўлган 8 нафар ўзбек аёли ҳақида ҳикоя қилувчи очерклари чоп этилди.

Публицист ижодида 2006 йилда нашр этилган “Ажаб саодат” асари – биографик қисса ҳам эътиборга лойиқ. Унда Қашқадарёнинг улуғ фарзанди, моҳир раҳбар, эл қалбининг бетакрор билимдони Соиб Усмонов ҳақида ҳикоя қилинган. 2007 йилда чоп этилган “Нурли из” Қашқадарёнинг яна бир бетакрор фарзанди, моҳир раҳбар, 25 йил давомида узлуксиз равишда Олий Мажлис депутати этиб сайланган жамоат арбоби Фармон Омонов ҳақида ҳикоя қилинади.

“Ўзингдан қўймасин, далам” бу ҳужжатли қиссада Қашқадарёнинг яна бир доврўкли деҳқони “Ўзбекистон Қаҳрамони” унвонига сазовор бўлган ажойиб замондошимиз – Касби туманидаги Хўжахайрон қишлоғилик дала дарғаси Ғайбулла Раҳмоновнинг ҳаёт йўли ҳақида ҳикоя қилинади. Ҳар учала қисса ягона умумий руҳ – “Элим деб, юртим деб ёниб яшаганлар” деган ном остида чоп этилган. Ҳар учала китобга муносабат билдирган тақризчилар, ҳамкасблар бу асарларни “Қашқадарёномага янги саҳифалар”, “Улуғ инсонларга муносиб ёдгорликлар”, “Қаҳрамонноманинг янги китоблари” дея юксак баҳо беришди.

Юсуф Бердиев истеъдодининг ўзига хос жиҳати

шундаки, у ўз қаҳрамонларининг таржимаи ҳолини эмас, балки ички маънавий оламини ёритишга ҳаракат қилади. Зеро, маънавий баркамол инсонгина жамиятни олға силжитишга хизмат қилади. Зотан, Юсуф Бердиев очерк ва ҳужжатли қиссаларида моддий омиллар билан маънавий омиллар бирлашиб кетади.

Ҳақиқатдан кўз юммаган ҳолда шуни алоҳида қайд этиш керакки, айрим очеркларда қаҳрамонлар эртаю кеч, қишу ёз ишлайди. Рақамлар, у олган мукофотлар саналади, бироқ ички дунёси очилмайди. Қаҳрамон ҳаётини муаммоларни осонгина енгиб ўтади. Юсуф Бердиевнинг юқорида номлари қайд этилган ҳужжатли қиссаларида ўқувчини мушоҳадага чорлаб, қисса қаҳрамонлари баҳонасида жиддий муаммоларни ўртага ташлайди. Чинакам очерк устаси ҳаёт уммонидаги далилларни, ҳаётини ҳолатларни, қаҳрамон тақдирига оид воқеаларни саралай олиш маҳоратига эга бўлиши керак. Ҳар бир муаллифнинг мавзу йўналишига қараб маҳорати ошиши оқибатида далил ва рақамларни қиёслаш маҳоратини эгаллаши лозим. Шу боис унинг очерклари табиий ифодаси, янги, теша тегмаган далилларга бойлиги билан ажралиб туради.

Ҳаётини воқеа-ҳодисаларни, қаҳрамон хатти-ҳаракатини инсон руҳиятидаги кечинмалар орқали тасвирлаш, таҳлил этиш Юсуф Бердиев услубининг етакчи белгиси саналади. Биз эндигина мустақилликнинг 19 йиллигини нишонладик. Ҳали бу қаҳрамонлар сафи ортади, уларнинг ибратли ҳаёти ва фаолиятини ҳикоя қилувчилар кўпаяди. Юсуф Бердиев эса ана шу мавзудаги ижодкорлар қалдирғочи бўлиб қолаверади.

МЕҲНАТ ИЛА ЧАРХЛАНГАН ИСТЕЪДОД

Салкам қирқ йиллик дўстим Хуршид Дўстмуҳаммад ҳақида ўйлаганимда машҳур ёзувчи Абдулла Қаҳҳорнинг "Ҳар қандай истеъдод фақат меҳнат билангина юзага чиқади", – деган доно фикрлари беихтиёр хаёлимиздан ўтади. Хуршид билан танишган дастлабки кун ҳеч ҳам ёдимдан чиқмайди. Ўшанда у бир неча курсдошларини "Талабалар шаҳарчаси" биқинида жойлашган кичик ҳовлиларига тақлиф этган эди.

Қишлоқда вояга етган ва яқиндагиша шаҳарга келганим боис саранжом-саришта, тартибли бу шаҳар ҳовли ҳавасимни келтирган эди. Дарвозадан ҳовлига киришимиз билан маҳси тикиб ўтирган, соч-соқолларига оқ оралаган, кичик жуссали бир нурунийга кўзимиз тушди. У кишига одоб билан салом бериб, кўлларини олдик.

– Бу киши дадам, – деди Хуршид чеҳраси кулиб, юзларидан нур ёғилиб турган қария билан бизни таништирар экан.

Ўшанда бизнинг ҳолатимиздан, ўзимизнинг тутишимиздан, хаёлимиздан кечган фикрларни илғаб олган экан чоғи, бироз суҳбатлашганимиздан кейин кўнглидаги фикрларини шундай ифода қилди: "Меҳнат ҳаёт чироғига ёғ қуйиб туради, дейишадди. Мен ҳам ана шу ақидага амал қилиб яшаб келаяпман. Қолаверса, косиблик қилиб маҳси тиксам, шу буюм кимгадир асқотишини, шу туфайли оиламга, одамларга нафим тегаётганидан ўзимни бахтиёр сезаман".

Орадан анча йиллар ўтган бўлишига қарамай, отахоннинг бу мулоҳазалари хаёлимдан кўтарилмайди.

Устозимиз, журналистика факультети домларидан бири Мухтор Худойкуловнинг бир яхши ода-ти бор эди. Ҳар йили биринчи босқич талабаларидан эркин мавзуда иншо ёздирарди. Уларга уч хил баҳо қўяди: "дуруст", "яхши", "қойил!". Икки соатдан зиёд вақт ажратилган синовда биров беш ва яна биров ўн саҳифа қоралайди. Бўйи-басти кичикроқ бўлишига қарамай, жуссаси пишиқ, гўё "қалайсизлар, энди" дегандек сизга бироз қувлик билан тикилиб турадиган, зийрак кўзларидан билимга чанқоқлигини англаш қийин бўлмаган Хуршид бори-йўғи бир ярим бет ижодий иш ёзган экан. "Қойил!" баҳосига икки-уч талабагина сазовор бўлган эди. Шулардан бири Хуршид эди. Мактаб ва маҳалла ҳаётидан кичик лавҳалар ёзиб юрган Хуршидга Мухтор ака "шу боладан келгусида бир нарсалар чиқади-ёв", деб қўшиб қўйганди.

Охирги курсларга ўтганимизда Хуршид вақтининг қадрини янада қадрлайдиган, кам ёзиб, кўп ўқийдиган бўлди. Ҳар хил ўтиришлар, айниқса, иккинчи даражали дарслардан "қуён" бўлиб қоларди. Баъзан қувониб келиб қоларди: "Филологларга қўшилиб Талъат Солиҳовнинг жаҳон адабиётидан берган сабоқларини тинглаб келаяпман. Ажойиб маъруза".

Хуршид меҳнат фаолиятини "Фан ва турмуш" журналида бошлади. Унинг журналист ва раҳбар бўлиб шаклланишида "Ёш куч" журнали бош муҳаррири ва жамоасининг ҳиссаси катта бўлди. Хуршид, айниқса, мустақиллик йилларида ўз истеъдодининг янги қирраларини намоён этди. "Хуррият" газетаси, "Ўзбекистон матбуоти" журнали унинг раҳбарлигида сеvimли нашрлардан бирига айланди.

Шу кунларда Хуршиднинг китобхонлар томонидан севиб ўқиладиган ўнлаб қисса ва роман-

лари бор. Бунинг боиси унинг вақтни қадрлаши, меҳнатсеварлиги, дадалари айтганидек, ўз хунарини чин дилдан севиши десак, янглишмаган бўламиз. Хуршиднинг ижодга бўлган чуқур ихлосини исбот этишнинг ўзи ортикча, деб ўйлаймиз. Айрим ижодкорлар ҳаётда амал курсисини эгаллагач, ижодни амал билан алмаштириб юборганининг гувоҳи бўлганмиз.

Хуршиднинг кейинги йилларда Олий Мажлис депутати ва раҳбарлик фаолиятида бунинг аксини кўриб унга ҳавасимиз келади. Зеро, унинг кейинги йилларда "Нигоҳ", "Ҳовли этагидаги уй", "Паноҳ", "Ором курси", "Соф ўзбекча қотиллик", "Жажман", "Ибн Мухонний", "Ёлғизим-сиз", "Маҳзуна" каби қатор ҳикоя, қисса ва "Бозор" романи, долзарб мавзуларда ёзилган мақолалари фикримизга асос бўла олади.

Унинг таржимон, адабиётшунос олим сифатидаги фаолияти ҳам Хуршиднинг нақадар сермаҳсул ижодкор, меҳнатсеварлигидан далолат беради. Меҳнатсеварлик ота мерос бўлган Хуршиднинг фақатгина журналистик фаолияти ҳақида қисқача тўхталадиган бўлсак, унинг мақолалари сермазмунлиги, қизиқиб ўқилиши, фикрий теранлиги, энг муҳими, қисқа ва равонлигидан ташқари, ҳали бошқалар ўйлаб етмаган мавзуларни кўтариб чиқиши билан ажралиб туради.

Яқинда "Халқ сўзи" газетасида унинг қўл телефонлари ҳақидаги ихчамгина мақоласини ўқиб қолдим. Қаранг, қўл телефонлари ҳақида шундай мақола ёзиш кимнинг, қайси журналистнинг ҳаёлига келибди, дейсиз... Қўл телефонининг ҳозирги ривожланиб бораётган даврда чексиз аҳамиятини кўрсатиш билан бирга турмушнинг айрим лаҳзаларида инсонлар учун зарарли жиҳатларини ҳам ишончли очиб берган. Албатта, ҳаётдаги бундай ҳолатларни илғаш,

уни сезиш ва бу ҳақида маромига келтириб ёзиш, ўз фикрини кенг газетхонларга манзур эта олиш журналистдан катта маҳорат талаб қилади.

Хуршид ҳақида гап кетганда, унинг яна бир ўзига хос жиҳати – ҳаётда доимо меъёрга амал қилиб яшаш фазилати ҳақида гапирмасдан иложим йўқ. Қалб ва жисм поклиги, унинг соғломлиги, доимий чиниқиб боришида спортнинг аҳамияти ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Хуршид ёшлигидан спортга меҳр қўйган эди. Айниқса, эркин кураш, шахмат ва футбол унинг доимий ҳамроҳи эди. Шу боис биз Хуршид жисмида бирон ўзгаришни сезмадик. У бундан қирқ йил аввалги вазнини деярли сақлаб қолди. Раҳбарлик лавозимлари унинг қалбига таъсир қилмаганидек, жисмига ҳам таъсир ўтказа олмади.

Эҳтимол, нафақат ҳаётий муносабатлар, балки нафсдаги меъерийлик, жисмни тоза ва соғлом тутишга бўлган ҳаракат унинг ҳаётда ўзини бир қолипда сақлаб юришига сабаб бўлган бўлса, ажаб эмас. Хуршид Дўстмуҳаммад ўз адабий фаолияти билан китобхонлар эътиборини ва ҳурматини қанчалик қозонган бўлса, дўстлари қалбини ҳам шунчалик забт этди. Зеро, халқимиз ўз фарзандларини доимо унинг истеъдоди, меҳнатсеварлиги ва камтарлик хусусиятларига қараб эътироф этади ва эъзолайди.

ХАЛҚ ИЖОДИ НАМОЯНДАЛАРИ

Ўзбекистон халқ бахшиси

Шоберди Болтаев

Бахши ўзида халқ фазилатларини му- жассамлаштириб, туйғулари, орзу-ис- таклари ҳамда тур- мушини дoston ва термаларда бадий таъсирчан жонлан- тириб, яна халқнинг ўзига қайтарувчи но- дир санъат эгаларидан биридир. Уларни табиат ва халқнинг ўзи тарбиялаб етиштиради. Ўлкамизнинг қаерига борманг, гўзал табиат манзаралари, ихтиро ва янгиликлар, ижод кишиларини учратасиз.

Юртимизнинг ана шундай мафтункор жойла- ридан бири Сайробни кўпчилик яхши билади. Унга кираверишда ёши минг йиллар билан ўлчангулик чинор тарвақайлаб ўсиб турибди. Гўё халқимизнинг нуроний чолларига ўхшайди... Соясида ҳар куни бир қишлоқ одам чойлашиб қайтади. Гоҳо улар гу- рунгига шу қишлоқ бахшиси файз киритади.

Чойхонада қариялар дарёдай жўшиб ўтган машҳур Шерна, Умир, Мардонакул, Холиёр, Қодир каби дostonчилар, уларнинг шогирдлари тўғрисида гурунглашади. Дарвоқе, уларнинг бундай гурунгла- ри ҳам бахшисиз ўтмайди. Шу қишлоқдан чиққан бахши кўпинча улар ҳузурида тез-тез ҳозир бўлади. У терма бошлайди:

*Дилларда сақлаймиз ҳар бир сўзингни,
Ватан, деб биламиз гулдек ҳуснингни,
Меҳнатда оқлаймиз сенинг тузингни,
Халқимизга тузи ҳалол Ўзбекистон!*

Кейин у “Охувон” термасини бошлайди. Чоллар бош чайқаб тебранади, пиёлада оҳиста кўк чой айланади. Чинорлар шовуллайди. Бир чети чорпоя тагида чайқалиб турган ҳовузда балиқлар билтанглайди. Бахши бирда тебраниб, бирда қаҳрамон ҳаракатини ва ифодасида ва куй оҳангида акс эттириб, ёниб куйлайди.

“Меҳнат билан чарчамаган, сақич чайнаб куви пишган, эрга тегиб кетар бўлса, йигитларни олти ой касал қилган, ўнг юзидаги холи сулув қилиб кўрсатган, оқ бадани терлар бўлса, ҳайқириб оққан сойга тенглагулик, жамоли ўн беш кунлик ойга менгзагулик “Охувон” ни таърифлаганда ҳам ҳоримайди. Овози чўққиларга урилиб қайтади. Товуши очилгандан очилиб боради. Асли шундай: қадим-қадимдан бахшилар то тонггача дoston айтган, айтгани сайин тагин жўшаверган.

Бу бахши, қишлоқларигагина эмас, балки мамлакатимизга ҳам машҳур Ўзбекистон халқ бахшиси Шоберди Болтаевдир. Шоберди ҳамқишлоқларига терма айтиб бериб, сўнг “Алпомиш” га ўтди. Чолларга жон кирди. Улар хаёлида ўтилган донғил йўл, Сайроб қишлоғи йилномаси тасвирлари жонланади. Ёшлик жўшқинлари жонланади. Ёшлик жўшқинлиги қайтиб келгандай бўлади...

Ёшини манов чолларнинг боболари ҳам билмаган улкан чинорлар шовуллайди. Унга уйқаш, унингдек тоғбардош, балки замондош қариялар дўмбира ҳамда бахши оҳангига ҳамоҳанг тебранадилар...

Бир пайтлар мана шу Сайроб (Сари об) да не-не бахшилар ўтмади. Ҳозир эса Ўрол бахши Раҳимов, Холли бахши Бозоров, Шотўра бахши, Далли бахши устоз йўлини тутган. Мулла бахши Эрқаев, Бобо Усмои, Болта ота Пирматов, Шамамат Ҳамроев, Али бобо, Жаббор Алимардонов, Абдулла Мансуров, Қурбонмурод Дўстов каби 80-90 дан ошган қариялар

кексалик гаштини суриб, замонавий бахшилар даврасида тебраниб, замонани алқаб туришибди.

Шоберди бахши дўмбирасининг куйи ўзгаради. У куй оҳангини ўзгартириб от мақтовига ўтади. Дарбанд дарёси, шу атрофдаги Тилла кампир, Бешқайрағоч, Хўжабўлгон, Дайнатижаҳон, Мунчоқ каби қишлоқлар, Розия опа, Қурбоной, Сора Эсонова, Убайдулла Боқижонов сингари фаоллар... Эҳ-ҳе, у пайтлар Сайробда бор-йўғи уч юз хонадон бор эди. Бахшилар жон-дили эди ўшанда ҳам халқнинг. Энди-чи энди мингта яқин хонадон. Фазилатларини алқаб тугатиб бўлармиди энди Сайробнинг! Алпомишу Барчинларнинг тоғни талқон қилгулик авлодлари яшайди бу элда. Мўл-кўлчилик, пиру-бадавлатлик, саранжом-саришталик, тўкин-сочин турмуши, порлоқ эрта ташвиши. Замон бор бўлсин-да, иймондан айирмасин...

Ҳа-я, биргина сел бўлиб дoston айтаётган мана шу Шоберди бахши оиласи мисолида ҳам Сайроб хонадонларининг файзини кўриш мумкин. Унинг отаси Сайробнинг ардоқли оқсоқолларидан бири эди. Онаси, Шойимардон, Шайдулло сингари ака-укалари, фарзандлари, ҳаммасининг фазилатлари дoston бўлгулик. Шобердининг ўзи бўлса Сайроб номини оламга ёйиб турибди.

Кенжа бобони Шоберди бахшининг дostonи тугагунга қадар хаёл тарк этмайди. Чоллар бош ирғаб бахшини тинглайди. Ҳар қайсиси айни чоқда ўз ўйлари билан олишади. Дoston эса фикрларида чарх уради.

...Бахши дўмбираси куйини узади. Чоллар бир сўлиш олишади-да, бахшини алқашади. Чўққилар бошига қуёш илиниб қолади. Оқшом туша бошлаган Сайробда яна ўзгача бир файз кашф этади. Чойхона яна гавжумланади. Дўмбира ва бахши овози яна уфқлар оша ёйилиб кетади...

Ёшлигидан дўмбира билан жўра тутинган Шоберди бахши тезда элга танилди. Халқнинг йиғинларида, меҳнат байрамларида унинг номи қайта-қайта эсланадиган бўлди...

Шоберди бахши Болтаев 1944 йил Сурхондарё вилояти Бойсун туманидаги Хўжабўлган қишлоғида туғилган. Отаси Али ва онаси Бибидонадан яхши тарбия топган Шоберди ака-укалари орасида бир оз эрка, бир сўзли ва ҳар нарсага қизиқувчан бўлиб улғайди. Ўрта мактабни тугатиб, ҳарбий хизматда бўлиб қайтди. Сўнгра бошланғич синфларга дарс берди. Термиз давлат педагогика институтини тугатгач, Нодира номидаги 37-ўрта мактабга ўқитувчи бўлиб ишга кирди. У ўқитувчилик қилиш билан бирга халқ дostonчиси сифатида ўз устида тинимсиз излашиб, дўмбира куйларини, дoston айтиш усулларини такомиллаштириб борди. Таниқли бахши-шоирлар даврасидан айрилмади. Унга дастлаб устозлик қилган бахшилардан бири Хушбоқ Мардонқуловдир. У илк бор Шобердини дostonчилик сир-асрорларидан огоҳ этди. Кейин Шоберди марҳум Қодир шоир Раҳим ўғлига дўсту шогирд бўлиб, дoston айтиш маҳоратини янада такомиллаштирди.

Ҳозир унинг репертуаридан “Алпомиш”, “Сулувхон”, “Маалла савдогар”, “Олтин қобоқ” сингари ўнлаб дostonлар, кўплаб замонавий термалар ўрин олган. Мана йигирма йилдирки, Шобердининг ўзи ҳам истеъдодли бахши-шоирлар қаторидан ўрин олди. Бахши-шоирларнинг республика конкурсларида бир неча бор ғолиб бўлиб, халқ сайилларида кўпнинг кўнглини олиб келяпти. У илк бор бахши-шоирларнинг Шаҳрисабзда ўтган республика танловида қатнашиб, учинчи ўринни олди. Ўзбекистон телевидениеси ва Ёзувчилар уюшмаси ҳамкорлигида ўтказилган республика бахши-шоирлар кўригида ғолиблардан бири бўлди.

Аввало шуни мамнуният билан таъкидлаш лозимки, халқимизнинг бой мероси, ана шу меросни бизгача етказиб келган атоқли халқ достончилари ижоди, бугунги кунда эса ҳам меҳнатда, ҳам ижодда ўзгаларга ибрат бўлаётган бахши-шоирларнинг ижоди тарғиб этилмоқда. Ўзбекистон телевидениеси бахши-шоирлар ва халқ созаңдаларининг телевизион кўриги эса сурхондарёлик Шоберди Болтаевнинг чиқиши билан бошланганди. Бунинг боиси шундаки, мусиқали кўрсатувлар редакцияси кейинги йилларда телетомошабинлардан “Халқ оғзаки ижоди” кўрсатувиغا икки мингга яқин хат олди. Хатларнинг географияси жуда кенг. Вилоятларимиздан ташқари қардош тожикистонлик, туркменистон лива қирғизистонлик мухлислардан ҳам миннатдорлик сатрлари битилган мактублар келди. Ана шу хатларнинг икки юздан ортиғида Шоберди Болтаев ижросида достон ва термалар эшитиш истағи билдирилган.

Сурхондарё вилоятидан Ўрол Хуррамов шундай ёзади: “Шеробод достончилик мактабининг кенжа вакилларида Шобердининг телеконкурсида айтган терма достонларини мароқ билан эшитдик. Овози дўмбира оҳангига мос тушиши, жарангдор ва таъсирчанлиги, ҳар қайси ҳолатнинг ўзига хос ва бир-бирининг такрори бўлмаган куйлар чертиши бизга жуда маъқул бўлди. Гоҳ қулдириб, гоҳ йиғлатиб, яна янги ишларга отлантирувчи оҳангда куйлади. Бундай кўрсатувлар шубҳасиз халқимизнинг достонхонликка бўлган муҳаббатини янада оширади”.

Шобердини тинглаб ўтириб, беихтиёр ана шу воқеа эсимга тушиб кетди. Ота-боболаримиздан қолган бу мерос, бу бебаҳо санъат тури йўқолиб кетмаганидан, аввалгидай кайфиятимизга кайфият қўша бошлаганидан, унинг мусиқий сеҳри яна миллион-миллион телетомошабинларни қувонтирганидан бошимиз осмонда.

“Ҳа, Шоберди дўмбирасини ҳар бир даврага мос қилиб, овозу куйнинг жўрлигини рост қилиб чертади. Шу тариқа кўнгилларга теран кира боради. Овозу дўмбира куйини ўзи қатнашаётган даврага мослаб, кейин дoston ё термаларга ўтиши дostonчилигимизда қадимги анъана”, – деб ёзади чироқчилик Нормўмин Маматқулов.

У Ўзбекистонда бўлиб ўтган Тожикистон адабиёти ва санъати декадасида меҳмонларга бағишлаб тўқиган термасида: “Ой тўлгандай бутун тўлайлик, шундай кунда ўйнаб кулайлик. Бу кунларни доим эслаб юрайлик” каби байтлар айтиб фахрланса, деҳқонлар меҳнатини улуғловчи термасида: “Йўлдан кишилар икки ёққа қаради, кундан-кунга чўлларинг обод бўп боради. Тотиб кўрсак деҳқоннинг тарвуз-қовунин, ҳам тилингни, ҳам лабингни ёради...”

Денов тумани меҳнаткашлари номидан йўланган бир хатда шундай дейилади: “Биз халқ бахши-шоирларининг телевидение орқали элга таништирилаётганлигидан, бу ишга бош-қош бўлаётган ижодкорлардан миннатдормиз. Демак, халқ анъаналари йўқолмайди”.

Қамашилиқ Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси Холмирза Боқиев редакциямизга йўллаган хатида шундай дейди: “Шоберди Шаҳрисабзда ўтган республика бахши-шоирларнинг конкурсида мени ўзига жалб этган эди. Шундан буён унинг ширали овозининг мафтуниман. Унинг республика телевидениесидаги ҳар бир чиқишини бутун қишлоқ қариялари йиғилишиб, чойхонада жам бўлиб кўрамиз. Барака топсин!”. Албатта, бунинг сабаби бор. Чунки у меҳнат ва уруш қатнашчиларини ҳам, кексаю ёшнинг ҳам кўнглини топиб айтади. Ҳар бир касб, ҳар бир мавзу ҳақида терма яратишга шошилади. У фақат жарангдор овози-ла турли куй чала билиш билан ёки дostonларни ярим-ёрти билиш билан

ҳақиқий шоир бўлиш мумкин эмаслигини англаган ҳолда, ўз устида қаттиқ ишляпти.

Она шунчаки йиғламайди. Йиғласа, ҳаммани йиғлатади. Зотан, Шоберди “Она йиғиси” терма-сида она йиғлар бўлса – унга қўшилиб тоғу тошлар ҳам, осмондаги ою куюш ҳам, кекса-ёш ҳам, кўпу оз ҳам бўзлашини табиий усулда баён этади. Терма шундай тугайди:

*Она додини эшитиб,
Очилиб-ёпилиб эшик йиғлади.
Айрилиб қолдим деб уйда
Тебраниб-тебраниб бешик йиғлади.*

*Она йиғлади, ёмон йиғлади,
Йиғисини эшитиб замон йиғлади.
Она йиғиси ёмон экан-да,
Ер билан битта бўб осмон йиғлади!
Она йиғламасин экан-да...*

“Шобердининг достон ва термаларини тез-тез тинглаб туришни истаймиз, – дейди бойсунликлар. Чунки у куйлаганда Бойсун ва Мичат тоғларига баҳор келгандай бўлади”.

Қисқаси, Ўзбекистон бахшилари куйлайверсин! Ватанимизда, ўлкамизда мангу баҳор фазилатлари ўз мадҳини бахшилар хонишида ҳам кўриб қувона-версин!

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ БАХШИСИ АБДУҚАҲҲОР РАҲИМОВ

Шеробод бахшичилик мактабининг энг таниқли вакилларида бири, шубҳасиз, Абдуқаҳҳор Раҳимовдир. У отаси – Қодир Раҳим ўғли изидан бориб, унинг дўмбирасини қўлига олиб, овози ва созандалик анъанасини давом эттирибгина қолмасдан, халқ хазинасини ўзи яратган янги-янги терма ва дostonлар билан бойитмоқда.

Абдуқаҳҳор бахши бу соҳага жуда барвақт ихлос қўйди. У ёшлигидан сўзга чечанлиги, хотираси кучлилиги ва халқ услубида термалар яратиш салоҳияти билан кўпчилик эътиборини ўзига қаратди. Ҳозир қай касбдаги, қай ёшдаги, қайси қишлоқдаги кишилар орасида бўлманг, бахши, дostonчилик, дарёдай жўшиб ўтган дostonчилар хусусида, буюк бахши – шоирларнинг умри боқий ишларининг давомчилари ҳақида ширин хотиралар эшитасиз. Кўнглингиз кўтарилиб, ғурурингиз улғайиб кетгандай бўлади. Бундай пайтда беихтиёр Абдуқаҳҳор Раҳим ўғлининг қуйидаги мисралари хаёлда жонланади:

*Саррин эсан шамолинг яхши,
Дала-қирим жамолинг яхши.
Хур Ватаним иқболинг яхши,
Айланайин бог-роғларингдан.*

*Мафтун бўлиб яйлов кезайин,
Бўй-бастингни шеърда чизайин.
Гул майсангдан бахтим излайин.
Илҳом олдим чўл-боғларингдан.*

*Яшил бўпти яйлов, қирмизи,
Яшнаб кетди она еримиз.
Осойишта, тинчдир элимиз,
Минг ўргилай баҳорларингдан!*

Абдуқаҳҳор Раҳим ўғли бахшилар сафига ўн етти ёшида (1985 йили) қўшилди. У республика бахши шоирлари конкурсининг сўнгги учтасида иштирок этиб, ҳар гал ғолиблар сафидан ўрин олиб келди.

1987 – 1988 йили ўтказилган бахши-шоирлар ва халқ созандаларининг телевизион кўригида иштирок этган Абдуқаҳҳор ўзи яратган “Туркистон” достони учун телекўрик ғолибларидан бири бўлди. 1990 йили Ўрта Осиё ва Кавказ орти республикалари ёш бахшиларининг Бутуниттифоқ кўригида республикамиз шарафини ҳимоя қилган Абдуқаҳҳор у ерда ғолиблар шохсупасидан жой олиб қайтди.

*Баланд тоғнинг бошлари
Бўктар-бўктар қор бўлар.
Чўлда карвон йўл юрса
Йўл бошлаган нор бўлар.*

*Доно қилса ишини
Йўқ нарсдан бор бўлар.
Йигит бўлса билармон
Севгани сулув ёр бўлар.*

*Сайлаб минсанг бедовни
Савлатинг ҳам зўр бўлар.
Қиз хулқига ярашган
Номус билан ор бўлар.*

*Ёмонга йўлдош бўлсанг
Кенг дунё ҳам тор бўлар.
Маишатга берилсанг
Юрган йўлинг жар бўлар.*

*Ўғри билан дўст бўлма,
Ундай одам хор бўлар.
Кимлар қилса, нонни хор
Сўнгра шунга зор бўлар.*

*Ким ранжитса падарин
Икки кўзи кўр бўлар.
Яхшига, Қаҳҳор бахши,
Ҳамма баробар бўлар.*

– Бир неча йил аввал бир гуруҳ санъаткорлар сафида Америкада бўлиб қайтдингиз. Америкаликлар ўзбекнинг қадимий, миллий санъати – бахшичилигини, ўзбек халқ дoston ва термаларини қандай кутиб олишди?

Бахши: – Мен 1991 йил октябрь-ноябрь ойларида Ўзбекистон халқ артистлари Муножот Йўлчиева, Дилафрўз Жабборова, буюк созанда Турғун Алиматов ҳамда санъатшунос Отаназар Матёқубов билан Америка Қўшма Штатлари бўйлаб ижодий сафарда бўлдик. Концерт дастурларимиз барча халқ вакиллари ким мафтун этди. Нью-Йорк шаҳрида беш кун концерт бердик. Шинавандалар кундан-кунга ортиб борди. Ҳар бир чиқишимизни самимий қабул қилиб, ундан сўнг ҳаммамизни олқишлади. Бизни бир нарса қаттиқ ҳаяжонлантди. Бу ҳам шуки, катта-катта залларда микрофон йўқлиги. Лекин, овозимиз сахнанинг ҳар бурчагига бир хилда етиб боргани ва кийим-бошимизга, қўшиғимиз оҳангига мос ёруғ ранг бериб турилгани бизни ҳайратга солди. Залга кирган ҳар бир киши ўта маданият билан қўшиқ ва терма тинглаб роҳатланиши бизларни руҳлантирди.

Ҳар бир чиқишимиздан олдин ва сўнг устоз санъаткор Турғун Алиматов бизга далда бериб, табриклар, ҳар чиқишимиз олдидан Отаназар Матёқубовнинг руҳлантиришлари бизга катта суянч бўлиб турди. Вашингтон, Индиана, Монецалист, Чикаго ва Сан-Франциско каби бир қанча катта-катта шаҳарларида бир ой давомида концерт бердик. Уммон ортидаги мухлислар бизнинг бу концертимиздан

жуда мамнун бўдилар. Менинг бу сафарим келгуси ижодий ишларимда, айниқса, янги-янги дoston-термалар яратишимга туртки бўлди.

– Сиз бугун куйламоқчи бўлаётган “Гулнор пари” дostonи қайси туркумга мансуб?

Бахши: – Одатда ушбу дostonни кўпроқ Шеробод мактабига мансуб бахши-шоирлар куйлашади. Маълумки, “Гўрўғли” туркумида қирқдан зиёд дoston мавжуд. “Гулнор пари” ҳам шулардан биридир.

– Мазкур дostonни илк бор кимдан ўргангансиз? Қачондан буён уни мустақил куйлаб келасиз?

Бахши: – Мен “Гулнор пари” ни илк бор отам, устозим Қодир бахшидан эшитган эдим. У кишининг ҳаёт пайтларида журъат қилиб айтмаганман. 1989 йили илк бор халқ олдида куйлаганман.

... Чамбил салтанатига Гўрўғли бек эди. Унинг миллати туркман бўлиб, у элда тақа туркман, ёвмит туркман деган икки тоифали халқ бор эди. Бу халқлар Гўрўғли султоннинг давлатини ҳимоя қилар эди. Кўп эл-элатларнинг тўйини еб, кўрнинг бошида ўтирган эди. Лекин, халққа тўй бериб қарзини узмагани. Бир куни ўзича ўйлаб, кел, Авазхоннинг ўгли Нуралига тўй бериб, элдан қарзимни узайин деб, Авазхонни тахтга чақирди. Ўртага маслаҳатни ташлади. Авазхон бу фикрни эшитиб, отасининг райидан ўтолмасдан рози бўлди. Авазхон уйига бориб, ёри Жузумкўз парига айтганда, ёри норози бўлди. Бу воқеани кузатиб турган Нурали онасига келиб, Гўрўғлининг бефарзанд эканлигини, агар кўнмасак султон икки дунёда ҳам рози бўлмаслигини айтиб, отасини хижолатдан чиқариб, онасини кўндирди.

Эртасига Авазхон отаси Гўрўғлига ҳамма рози эканлигини айтиб, тўйни бошлаб юборишга киришди. Гўрўғли кенгаш чақириб, 86 мамлакатга чопар, айтувчи юборди. Тўйни қирқ кунга белгилади.

Ўн кун кўпқари чопиладиган бўлди. Султонлар тўйга тайёрланиб ётаберсинлар, гапни Ширвон мамлакатидан эшитинг. Бу мамлакатга чақирувчи бўлиб Шодмон мерган борган эди. Бу элнинг подшосини Шохдархон дер эди. Унинг бир қизи бор эди. Отини Гулнор деб айтар эди. Гулнор сиртдан Авазхоннинг доврўғини эшитиб, унга ошиқ эди. Лекин, дарагини тополмай сарсон эди. Бу тўй Гулнорга баҳона бўлиб отасини кўндириб, эркак либосини кийиб, Авазхон билан кўпқарида бир тортишай, енгсам Ширвонга олиб келайин, енгилсам Чамбилда қолайин, деб Чамбил элига жўнади. Гўрўғли ҳам ҳамма синовларни ўтказиб, навбат кўпқарига келганда Орпалининг даштига отларини чиқариб, кўпқарига элнинг сардори деб Аҳмад қорини баковул қилиб чоптираётганда Гулнор ҳам бўз тулпорни миниб, Асқар товдан ошиб келиб қолди. У секин кўпқарига оралаб Авазхонни кузатиб юра берди. Кўпқарига беш кун қолганда Гўрўғли тоғаси Аҳмад сардордан рухсат сўраб, “тўй эгаси” деган зотни ўзи баён қилди. Қирқ туя, саксон бия, беш сурув қўй, Чамбилнинг ярмини зотга тайлади. Кўпқарига тойлоқ сўйиб, ўртага қўйди. Ҳамма ҳар томондан тортиб кўрди. Ҳеч ким ололмади. Қирқ йигит ҳам бир қадам судраб тортолмади. Шунда Гўрўғлининг жаҳли чиқиб, қирқ йигитни олдига чақириб, нима бўлди сенларга, агар ололмасанглар берган тузларим ҳаром деб қаҳрланди.

Шунда Авазхон отасидан Довғиротни сўраб олди ва қўрага ташлади. Тойлоқни ердан олиб эгарга босганда Гулнор ҳам келиб ушлашди. Шунда иккови қўштоқим бўлиб тортишиб кетди. Бу олишувда ғирот совимаганлигига бориб, орқада қола бошлади.

Охир илож бўлмагандан кейин Авазхон ўртага Нуралини қўйиб, Тойлоқни полвондан сўради. Авазхон полвоннинг қиз бола эканлигини сира билмаган эди. Худони ўртага қўйгандан кейин, полвон

йигит бир шарт қўйди. Агар гапинг чин бўлса, мен сенга қай маҳал юртимга юр десам, борасан, розим-мисан деди.

Авазхон рози бўлди. Ҳамма хурсанд. Кўпқари тутагач, Авазхон полвон йигитга қарамай кетди.

Авазхон кетганидан кейин полвон йигит меҳмон эмасми, элни билмайди, ярим йўлда қолиб кетди. Бу меҳмонга Аҳмад сардор эгалик қилди, бунинг қиз бола эканлигини билиб, уйига олиб борди. Ёмон фикрларни ўйлади. Лекин, ниятига етолмади. Гулнор пари пухталиқ қилиб, Аҳмад қарини бир-икки тепиб, Авазхоннинг ҳовлисини топиб бориб, отдан тушмай аччиқланиб, Авазни уйғотиб олиб, қизлигини билдириб, кокилини ҳар томонга ёйиб, бошидан телпакни олиб, Авазга қараб “Йигит бўлиб бир қиз болага кучинг етмади, мардона эмас, замора экансан, эркак эмас, мендан бадтар хотин экансан, деб отина қамчи босиб, Чамбилдан чиқиб қочиб кетди. Аччиғи тез Авазхон Ғиротни миниб унинг изидан қувлади. Тажанг дарёга борганда изидан қувиб етди. Гулнор пари жодугарлик қилиб ердан тупроқ олиб Авазнинг кўзига отди. Кўзи кўр бўлиб, дарёнинг бўйида қолиб кетди.

Гулнор Ширвонга етиб келгач, ҳамма воқеани отасига айтди. Аваз билан Ғиротни ушлаб келиш учун ўн минг полвон юборди. Полвонлар Ғиротни тоғда ушлаб олиб, Авазни тополмай изларига қайтиб кетдилар. Қирқ кундан кейин Авазхоннинг кўзи очилиб, изидан пиёда Ширвонга боради. Оти ҳеч кимни ёнига бордирмай ётган экан. Авазхон ўзини танитмай ўз отига ўзи харидор бўлиб олти ой боқди. Олти ой совутди. Гулнор қирқ қиз билан баланд кўшқида ётар эди. Бир кечаси Аваз отни шу кўшқида равона қилиб, учинчи сакрашда қизни олиб, Ширвондан қочиб, изимдан душман келади деб Асқар товда кутиб ётди.

Шоҳдархон қўшин тортиб изидан борди. Катта жанг бўлди. Авазхон бир ой солишиб, душманларни енгди. Ширвонга қайтиб бориб, Гулнорнинг хурматига отасини ўлдирмай жойига подшоҳ қилиб, қирқ туяга зар, тилла, қимматбаҳо буюмлар ортиб, қошига яна қирқта санам қизлардан олиб, қирқ отга миниб Чамбилга қайтиб жўнади.

Гулнорни олиб келиб қирқ йигитга косагул қилди. Гўрўғли ўғли Авазхондан хурсанд бўлиб, яна қирқ кечаю кундуз тўй бериб, Чамбилнинг беқлигини Авазхонга топшириб, мурод-мақсадига етди.

Оққан дарё оқмасдан қолмас, деганларидек Абдуқаҳҳор мана ўттиз йилдирки, қишлоғидаги Бобур номли мактабда тил-адабиётдан дарс бериш билан бирга, ўнлаб қашқадарё ва сурхондарёлик ёш бахшиларга устозлик қилмоқда. Шулардан бири, туғишган укаси, Қодир бахшининг кенжа фарзанди Абдумурод Раҳим ўғли 2009 йили Президентимиз фармони билан “Ўзбекистон халқ бахшиси” юксак унвони билан тақдирланди...

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ БАХШИСИ ҚАЛАНДАР НОРМАТОВ

Атоқли дostonчилар ўн-лаб дostonларни ёд айтиб, дўмбира чертиб, халққа мадад берибгина қолмадилар. Балки улар истеъдодли шогирдлар тайёрладилар. Кўплари фарзандларига ўз санъатларини мерос қолдирдилар. Энди ўша шогирдлар, уларнинг ўғил-қизлари ёш шогирдларига, ўғил-қизларига бахшичилик сирларини ўргатаяптилар.

Саккиз яшардан саксон яшаргача аъзоси бўлган “Авазхон” фольклор дастаси бахшилар, лапарчилар, қизиқчилар, ўйинчилар, халқ хонандалари ва созандаларидан ташкил топди ва қисқа вақт ичида халқ ҳаётига сингиб кетди. Айни пайтда бу ансамбль аъзоларининг бири врач, бири тракторчи, бири ўқувчи эди.

Фольклоршунос Сафарбой Рўзимбоев ўзининг “Фан” нашриётида 1985 йили чоп этилган “Хоразм дostonлари” номли монографиясида “Хоразмда ёйилган дostonлар ҳалигача тўлиқ равишда ёзиб олигани йўқ. Ҳозирги вақтда бизнинг кўлимизда оғзаки ва ёзма тарқалган дostonлар мавжуд. Аммо ҳали булардан ташқари, номи маълум бўлиб, ёзиб олинмаган дostonлар сони ҳам йигирмадан ошди”, – деб жуда ўринли қайд этади. “Ошиқ Маҳмуд”, “Сайёд ва Ҳамро”, “Ошиқ Ойдин”, “Ошиқ Ғариб ва Шоҳсанам”, “Ошиқ Албанд”, “Асли ва Карам”, “Юсуф ва Аҳмад”, “Махтумқули”, “Қирқ минглар”, “Авазхон”, “Бозирғони”, “Хирмондали”, “Тўрўғли”, “Қумри

билан Тўти”, “Лайли ва Мажнун”, “Нажаб ўғлон”, “Кунтуғмиш” сингари дostonлар бунга мисолдир. Худди шу дostonларни куйлаб келган атоқли дostonчиларнинг шогирдлари бугунги кунда устозлари анъаналарини давом эттираяпти.

Халқимизда интиланганга толе ёр деган ҳикмат бор. Халқ оғзаки ижоди бебаҳо бойлик. Уни ўрганиб халққа етказиш олижаноб иш. Мен шу йўлдан боришим керак – қатъий қарорга келди Қаландар Норматов. Қаландар бахши Норматов мактабда ўқиб юрган йилларида Шовот туман бадийий ҳаваскорлик тўгарагининг концертини бориб кўради. Концертдан таъсирланган Қаландар кўлига дотор олиб ёшлигида ўрганган бир кўшигини хиргойи қила бошлади. Кўшиқ ўзига ҳам, тенгқур дўстларига ҳам маъқул бўлади. Ундан яна битта кўшиқ айтиб беришни илтимос қилишади. Бўлғуси бахши бу кўшиқни ҳам мароқ билан ижро этади.

Шундан кейин у ўзида санъатга бўлган интилиш борлигини сезади. Аввал уйда чолғу асбоблари билан якка шуғулланади. Кейин воҳа булбули Комилжон Отаниёзовга шогирд тушиб, кўшиқ куйлаш сирларини ўрганади. “Феруз” ашула ва рақс ансамблининг фаол иштирокчисига айланади. У ёшлигидан турли бахшилар талқинида ижро этиланган “Ошиқ Маҳмуд”, “Тўрўғли”, “Бозирғони”, “Авазхон” қаҳрамонлик дostonларини кунт билан ўрганди. Кўҳна Хоразм воҳаси бахшиларнинг устози Бола бахши Абдуллаев билан бўлган қисқа суҳбат ёш бахшининг ўзига бўлган ишончини янада оширди. Унинг тавсияси билан “Ошиқ Маҳмуд” дostonини ўзи мустақил ижро эта бошлади.

1975 йили Хоразм телевидениеси ўтказган ёш бахшилар кўрик-танлови Қаландар Норматовга катта муваффақият келтирди. У ижро этган “Ошиқ Маҳмуд” дostonи ўзгача куй, жўшқин овоз билан ян-

граб минглаб санъатга ташна кўнгилларга ором берди. Шу-шу Қаландар Норматов эл орасида Қаландар бахши номи билан танилди. Умидли ёш бахши 1983 йили Қашқадарё вилояти Шаҳрисабз шаҳрида ўтказилган V анъанавий республика бахшилар кўрик-танловида иштирок этиб республика Маданият вазирлигининг фахрий ёрлиғи ва диплом билан тақдирланди. 1985 йили Шовот шаҳрида Республика бахши-шоирларининг навбатдаги кўрик-танлови бўлиб ўтди. Конкурс шартларига кўра анъанавий халқ дostonларидан парча айтиб берган Қаландар, танловнинг иккинчи шартига биноан замонавий терма ижро этди:

*Қардошлари омон гўзал диёрим,
Бу манинг чиройли Хоразм ўлкам.
Ҳамиша навқирон машъал диёрим,
Бу манинг чиройли Хоразм ўлкам.*

*Амуни жиловлаб тўсди диёрим,
Гулзорга буркади саҳро, бўронни.
Хива овозаси тутди дунёни,
Бу манинг чиройли Хоразм ўлкам.*

Терма тингловчиларда ҳам, ҳайъат аъзоларида ҳам яхши таассурот қолдирди. Натижада икки йил аввал вилоятда иккинчи ўринни олган Қаландар бахши Норматов бу гал республика кўригида иккинчи ўринни эгаллашга муяссар бўлди.

Бахши дунёга омонлик тилайди, инсоф ва адолат тилайди. Инсонларга омад, халқига фаровонлик ва жасорат тилаб, душманларга нафрат ёғдиради. Унинг тилаги эзгу, боқий, умумбашарий ва оддий. Оддий ҳақиқатга амал қила билиш эса ташвишта-лаб, Қаландар бахши одамларни ана шу ташвишдан қочмасликка чорлайди!

“Халқ оғзаки ижоди” туркумидаги кўрсатувлардан беҳад хурсандмиз, – деб ёзишибди Деҳқонобод туманидаги ўрта мактабнинг бир гуруҳ ўқувчилари. Айниқса, янги номлар – ёш бахшилар ижро этаётган дostonлардан айтилган парчалар қалбимиздан чуқур жой олмоқда. Хусусан, хоразмлик Қаландар Норматов ижро этган дoston қўшиқлар, унинг сўзларни дона-дона қилиб айтиши мени завқлантиради”.

“Ошиқ Маҳмуд” дostonида айтилишича, Қорабоғ вилоятида Ганжабой деган подшоҳ бўлган. Подшоҳнинг ёши олтмишдан ошиб кетса ҳам на ўғли ва на қиз фарзанди бўлмаган. У “Менга энди подшоҳликнинг нима кераги бор”, деб мамлакатни бошқариш ишларини вазирга топшириб, юртдан чиқиб кетади.

Ганжабой подшо бир неча кун йўл юриб, қирқинчи кечаси бир туш кўрди. Тушида нуроний бир чол уч коса шароб ичирди, сўнг бир дона қизил олма бериб:

Эй, Ганжабой подшоҳ, шу олмани уйингга олиб бориб хотининг билан бўлишиб есанг, шу кунлардан ҳисобланиб офати жаҳон, ҳусни равшан бир ўғлинг бўлади. Отини Маҳмуджон қўйиб, қирқ кеча, қирқ кундуз тўй бергайсан. Беш ёшида мактабга элтиб бер, ўн икки ёшида қўлингдан оламан, деб ғойиб бўлди.

Ганжабой подшоҳ севиниб, уйига қайтиб, олманинг ярмини хотинига бериб, ярмини ўзи еди. Шу кундан бошлаб ҳисоб бўлиб, тўққиз ой, тўққиз кун, тўққиз соат, тўққиз дақиқадан сўнг ҳусни офтобдай равшан ўғил туғилди. Отини Маҳмуджон қўйиб, қирқ кеча-қирқ кундуз тўй бера бошлади. Ойдан ой, кундан кун ўтиб Маҳмуджон беш ёшга кирди. Бир ён кокилига олтидан, бир ён кокилига кумушдан кулпек тақтириб мактабга бердилар. Маҳмуджон ўн

икки ёшгача мактабда ўқиб, бурро саводхон бўлиб етишди. Ўғлидан кўнгил тўлиб, унинг ҳаракатидан хурсанд бўлган подшоҳ: “Подшолигимнинг салтанати, белимнинг қуввати, кўзимнинг равшани, эй ўғлим, вазирлар билан саҳрони сайр этиб, кўнглингни очиб, юрак ҳовурингни босиб, ов овлашни машқ қилиб келсанг қандай бўлар экан?”, – деди.

Маҳмуджон отасининг бу гапидан қувониб: “Ажаб бўлгай” деб отини эгарлаб, юганлаб, жуп айлини маҳкам боғлашга буюрди. Ов тайёргарлиги битгач вазирлар, чавандоз ва сарбозлар билан чўлга равона бўлди. Саҳрога чиқиб, баҳор шамоли кўкрагига теккач, Маҳмуджоннинг от устида уйқуси келаверди. Сўнг у аста-секин вазирларидан ажралиб кейинда қолиб, бир пастқам жойга тушиб, отнинг жилловини билакка боғлаб уйқуга кетди...

Ҳа, бахши овози, дутор товуши ҳамиша халқ қалбига жўр бўлаверади. Атоқли дostonчилар сулоласи, шогирдларининг ижодий фаолияти давомийдир. Шу кунларда Қаландарнинг ўғли, бахши-шоирлик соҳаси бўйича “Ниҳол” мукофоти совриндори Ферузбек Норматов ота йўлини давом эттириб, у билан ёнма-ён терма ва дostonлар куйламоқда. Бахши овози, дўмбира жаранги боқийдир!

Учинчи боб

Устоз ва касбдошлар эътирофи

КАМОЛОТНИНГ МАШАҚҚАТЛИ ЙЎЛИ

Мен Ўрол Ўтаевни талабалик йилларидан яхши биламан. У ҳар бир масалага ўз нуқтаи назарига эга бўлган ёшлардан бири эди. Ўрол вақтли матбуотда 1970 йилдан буён тақриз, мақола ва адабий эсселари билан фаол қатнашиб келади. У илк мақолалари биланоқ ўзининг билимдон, дадил ва одил танқидчи эканлигини намоён этди. Ўзбек танқидчилигидаги янги йўл – мунаққидларнинг услубий изланишларини ўрганишга киришди. Шу тариқа “Танқид ва услуб” китоби дунёга келди. Бу асар адабий жамоатчилик томонидан муносиб баҳоланди.

Ўрол Ўзбекистон телевидениесига самарали хизмат қилмоқда. У маънавий қадриятларимизни тиклаш, хусусан, адабиётимизнинг энг яхши намуналарини экранлаштириш, уларни “олтин фонд” дан муносиб жой олиши борасида ҳам кўп ишларни амалга оширди. Шу билан бирга синчков теле-тадқиқотчи сифатида “Теледраматургия уфқлари”, “Телевидение ва тарбия” китобларини чоп эттирди.

Ушбу тадқиқотлари шу кунларда Ўзбекистон миллий университетининг журналистика факультети талабаларига қўлланма вазифасини ўтамоқда.

У кейинги йилларда халқимизнинг бой қадриятлари бўлмиш фольклор муаммоларига оид изланишлар олиб бормоқда. Унинг “Дунёга тенгдош хазина” китоби бевосита ана шу масалаларга бағишланган. Китобдан ўрин олган адабий портрет ва эсселарда бахши-шоирлар, халфалар ва халқ созандаларининг ижоди таҳлил этилган.

Фольклор тадқиқотининг долзарблигини инобатга олсак, мазкур китобнинг маърифий-тарбия-

вий аҳамияти қай даражада экани маълум бўлади. Шу фазилатлари учун ушбу асар адабий жамоатчилик томонидан эътироф этилиб, муаллиф Халқаро Маҳмуд Қошғарий мукофоти билан тақдирланди.

Ўрол Ўтаев камолот пиллапоясида дадил одимламоқда. Унинг машаққатли ва шарафли йўлда ўз дунёсини кашф этишига ишонаман. Ўролга хос нозик таъб, чуқур илмий тафаккур тобора чуқурлашмоқда. Замонавий бахши-шоирларнинг етакчиси, марҳум Қодир Раҳим ўғли ижодига бағишланган мазкур илмий ва холис тадқиқот ҳам сизларни бефарқ қолдирмайди деган умидданаман.

Матёқуб ҚЎШЖОНОВ,
ЎзФА академиги.

СИНЧКОВ ТАДҚИҚОТЧИ

Одатда элнинг суйган инсонлари эли учун жонини фидо қилиб яшайди. Ана шундай инсонлардан бири Қодир бахши Раҳимов эди. Ҳад-худудсиз кенгликлардай бағрикент бахши, созчи, овози булбулни доғда қолдирувчи куйчи эди у. Ошуфта қалбларни ўзига бир нафасда ром қилғувчи овоз соҳиби, қуввайи ҳофизаси теран бахши-шоир Қодир Раҳим ўғли ана шундай беназир инсон эди.

Ана шундай назаркарда ижодкорнинг ҳамфиқр ва ҳамнафас юртдоши бўлган Ўрол Ўтаевнинг “Бахшилар сардори” китобни айна пайтда ёзилган ҳамда сидқидилдан қилинган ижодий меҳнат деб қабул қилиш керак. Негаки, муаллиф Қодир бахши билан бирга бир заминда улғайган, бир хил ўйлаш, куйлаш, фикрлаш ва бақамти ижод қилиш бахтига мушарраф бўлган. Шу боис бахши билан ушбу асар муаллифининг фикри ҳамоҳанг жаранглайди.

Ўрол Ўтаев синчков тадқиқотчи. У Қодир Раҳим ўғлининг ҳаётлик пайтидаёқ гоҳ радио, гоҳ телевидениеда чиқишларига мададкор бўлганди.

Мана бугунги кунга келиб Қодир бахши ёдини шод қилиш юки ҳам заҳматкаш қаламкаш Ўрол Ўтаевни чуқур ўйга толдиради.

“Қодир бахши сиймосида нодир бир истеъдодни, у орқали олтмишдан ортиқ анъанавий дostonлар, юзлаб термаю эртаклар, ривоятлару афсоналарни авлодлардан мерос сифатида олиб қолиш тақдирнинг тухфаси экан-у, афсус, ғафлатда қолибмиз! Бошқача айтганда, ўрганиб қолган бефарқлигимиз, лоқайдлигимиз сабаб “Махтумқули”, “Бева Барчин”, “Нуралининг тирилиши”, “Жаҳонгир” (Амир Темур ҳақида) каби дostonлар буюк бахши билан абадийликка юз тутди...”

Тўра МИРЗАЕВ,

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби,
профессор

ИЗЛАНУВЧАН ИЖОДКОР

Мен Ўролни ўттиз етти йилдан буён яхши биланман. У 1973 йили Тошкент давлат университетининг журналистика факультетини тамомлаб, адабий-драматик кўрсатувлар тахририятига ишга келган эди. 1973-1981 йилларда муҳаррир, катта муҳаррир бўлиб ишлади. 1981 йили Бош муҳаррир лавозимида кўтарилиди.

1990-1992 йилларда Бадиий кўрсатувлар ижодий бирлашмасига директор, 1992-1995 йилларда телевидениега Бош директорлик қилди.

Ўрол Ўтаев Ўзбекистон телевидениесида видеофильм жанрининг шаклланишига муносиб ҳисса қўшган ижодкор ва ташаббускор раҳбардир. Миллий телевидениемизнинг довуғини таратган, халқ олқиши ва эътирофига сазовор бўлган «Улуғбек хазинаси», «Диёнат», «Гирдоб», «Навоий», «Қутлуқ қон», «Абадият қонуни», «Қадимда бўлган эди», «Бобур», «Ичқуёв», «Лайли ва Мажнун», «Кеча ва кундуз» каби видеофильмларга бевосита унинг ўзи бош-қош бўлди. У ёзувчилар билан ниҳоятда яқин ва қалин эди. Ўрол нафақат ўзбек, балки жаҳон адабиёти намуналарини топиб, уларнинг иккинчи ҳаётлари ҳақида ўйларди. Кўпинча у машҳур асарлардаги образни мана бу актёр кутилган даражада талқин қилиб бериши мумкин, деган таклифларни ҳам дид айта оларди. Унга аксарият муҳаррирларда кузатиладиган «иш усули», яъни, режиссёрга ёқдими, менга ҳам маъқул, деган қараш мутлақо бегона эди. Мен Ўрол Ўтаевни нафақат изланувчан ижодкор, ҳалол, покиза, талабчан раҳбар сифатида яхши биланман, ҳурмат қиламан.

Мақсуд Юнусов,

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби,
Давлат мукофоти соҳиби

ЖОНКУЯР

Мен Ўрол акани 1975 йилдан бери яхши танийман. У табиатан тўғри сўз, ташаббускор, ҳалол инсон. Ўзбекистон телевидениесидаги ўттиз беш йиллик фаолияти давомида ўзини ўзбек адабиёти ва санъати, маънавий қадриятларимизнинг чинакам жонкуярларидан бири сифатида намоён этди.

Ўрол Ўтаев кўп йиллар Адабий-драматик кўрсатувлар таҳририяти ҳамда Ўзбекистон телевидениеси Бош дирекциясини бошқарди. Шу йилларда ўзбек адабларининг энг сара асарларини экранлаштириш ташаббуси билан чиқди. Ана шу саъй-ҳаракатлар туфайли ўттиздан ортиқ кўп қисмли видеофильмлар яратилиб, телевидение “Олтин фонди” дан ўрин олди. Халқимиз донолигининг рамзи бўлмиш бахшилар ижоди ва бой миллий қадриятларимизни телевидение ва радио тўлқинлари орқали тарғиб этишда ҳам Ўрол аканинг хизматлари каттадир.

Ўрол Ўтаев Телевидениедаги кўп йиллик фаолиятида нафақат амалиётчи тележурналист, балки назарийётчи олим эканини ҳам кўрсатди. Унинг қаламига мансуб “Теледраматургия уфқлари”, “Телевидение ва тарбия” китоблари шу кунларда Ўзбекистон Миллий университети журналистика факультети талабаларига қўлланма вазифасини ўтамоқда. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси Ўрол Ўтаев сўнги йилларда бой фольклор меросимизни тарғиб этувчи “Дунёга тенгдош ҳазина”, “Бахшилар сардори” китобларини ўқувчилар ҳукмига ҳавола этди.

Хуршид ДАВРОН,
Ўзбекистон халқ шоири

АДАБИЁТШУНОС ВА ЖУРНАЛИСТ

Одамзод комиллик ва эзгуликка тўғрилик ва ҳалоллик, энг муҳими, тинимсиз машаққатли меҳнат билан эришади. Бундай инсонлар юртимиз бойлиги, жамият ва миллатнинг фахри, ифтихоридир. Бугунги қаҳрамонимиз – истеъдодли адабиётшунос олим, моҳир журналист, Халқаро Маҳмуд Қошғарий мукофоти совриндори Ўрол Ўтаев ҳам ана шундайлардан бирidir.

Кечагидек эсимда, 1973 йил. Қаранг, ана-мана дегунча шунча йиллар ўтиб кетибди. Вақт учқур от, умр эса оқар сув, деганлари шу бўлса керак-да. Ўша вақтда республика телевидениесида адабий-драматик кўрсатувлар таҳририятини бошқарардим. Ўша йили Ўрол Ўтаев бизнинг таҳририятга муҳаррирлик вазифасига тайинланиб, зўр ихлос ва қизиқиш билан ишга киришиб кетди. У бу вазифада чинакамига самарали хизмат қилди.

Оддий муҳаррирликдан иш бошлаган ёш қаламкаш аввал катта муҳаррир, сўнгра адабий-драматик таҳририятнинг Бош муҳаррири, кейинча бадий кўрсатувлар ижодий бирлашмасига директор, орадан кўп ўтмай Ўзбекистон телевидениесининг Бош директори сифатида фаолият кўрсатди. Кўп йиллар маҳаллий кўрсатувлар ва радиоэшиттиришлар бошқармасигт бошқарди.

Ўрол Ўтаев телевидениеда чорак асрлик фаолияти давомида ўзини адабиётимиз ва санъатимизнинг чинакам билимдони, жонкуяри сифатида тўла намён этди. Унинг саъй-ҳаракатлари туфайли “Навий”, “Юлдузли тунлар”, “Лайли ва Мажнун”, “Кеча ва Кундуз”, “Гирдоб”, “Диёнат”, “Қадимда бўлган эди” каби ўнлаб кўп қисмли видеофильмлар яратилди. Шахсан ўзининг сценарийси асосида ўзбек

адабиёти ва санъатининг етук намояндалари, бой фольклор меросимиз фидойилари ҳақида ўттиздан зиёд видеофильмлар вужудга келиб, телевидение “Олтин фонди” дан ўрин олди.

Ўролбек ижодий фаолиятини катта ташкилотчилик ишлари билан бирга қўшиб олиб борди. У 1990-1995 йилларда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашига депутат этиб сайланди. Шу йилларда Республика Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат мукофотлари қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Ошкоралик қўмитаси аъзоси, Ёзувчилар уюшмаси телерадио ва кино Кенгашининг раиси сифатида ҳам фаолият кўрсатди. У Ўзбекистон Журналистлар уюшмаси (1991) ҳамда “Энг улуғ, энг азиз” танловининг 1998 йилги ғолибидир.

Ўролбек сўнгги йилларда халқимизнинг маданий кадриятлари, фольклор меросимиз ҳақида чуқур илмий изланишлар олиб бормоқда. Айниқса, муаллифнинг “Дунёга тенгдош хазина” монографияси алоҳида эътиборга лойиқдир. Ўролбек ҳозир айни камолот ёшида. Севикли фарзандлар, жажжи неваралар қуршовида, дўстлар даврасида ҳамиша ардоқда.

Мели НОРМАТОВ,
филология фанлари номзоди

ЮРТ ФАРЗАНДИ

Чироқчи деганда бепоён даштлар, қир-адирлар, олтин буғдойзорлар, сурув-сурув қўй-қўзилар ўтлайдиган яйловлар кўз ўнгимдан ўтади. Чироқчи деганда халқ удумларини тўла асраб қолган ғала-ғовур, Пайшанба бозори кўз ўнгимдан ўтади.

Чироқчи деганда Алпомишнинг Бойчибори, Гўрўғлининг Ғиркўки невар-эваралари саналмиш сағриси кенг, пешонаси дўнг арғумоқ отлар ва улар устидаги эгарлар, узанги-жуганлар, жабдуқлар, хуржунлар, жаҳон қандолатчилигининг олий нави саналган парвардалар, бир тишлами оғзингизга тегса, тами юз йил кетмайдиган яхналар, ранги-рўйи камалакдек товланадиган гиламлар, поёндозлар кўз ўнгимдан ўтади. Чироқчи деганда қўноқли, “Мирзақурли” тўйлар, “кураш-олиш” давралари, кўпқари, сайиллар каби сон-саноксиз анъаналари, ўз қавми орияти учун етти яшаридан етмиш яшаригача етти кун ётиб ёқалашадиган, соқол-мўйлови буралган полвонкелбат одамлар кўз ўнгимдан ўтади. Бу юртнинг полвонлари, чавондозлари, ҳокимлари, олиму фозиллари, бахшилари эл донғини бошқа элларга ёйган, эл орияти учун талашиб-тортишган...

Ўрол ҳам ана шу юртда – Чироқчида туғилиб вояга етди. Ўролни Тошкент дорилфунунида талабалик йилларидан бери биламан. Устозларнинг дарс ўтиш сифати, адабиёт, санъат, журналистика ҳақидаги тонготар баҳсларда, дилтортар суҳбатларда бирга бўлганмиз. У 1973 йил ўқишни битириб, Ўзбекистон телевидениесига муҳаррир бўлиб ишлаб бошлади. 1981 йилдан адабий драматик, 1988 йилдан мусиқали кўрсатувлар редакциясида Бош муҳаррир бўлиб ишлаб келмоқда.

Ўрол кўп қиррали ижодкор. Аввало, у устоз танқидчилар изидан қадамма-қадам бориб, адабий жамоатчиликнинг ишончини оқлади, адабиётимизнинг умумий муаммолари, айниқса, адабий танқидчилик тараққиётининг йўналишлари ҳақида қатор мақолалар ёзди. У адабий жараёнга фаол аралашиб, катта-катта баҳсларда ўз фикрини дадиллик билан асослай оладиган танқидчи эканини кўрсатди. Унинг чиқишларида билимдон ва одил танқидчи шахси шаклланаётгани намоён бўлди.

У ўзбек танқидчилигида янги йўл, янги бўлганда ҳам ниҳоятда мураккаб ва машаққатли йўл – танқидчиликнинг услубий изланишларига баҳо беришни танлади. Шу тариқа “Танқид ва услуб” китоби майдонга келди. Ўрол бу тадқиқотида “Пашшадан фил ясамайдиган, филдан пашша ясашни эса хаёлга ҳам келтирмайдиган” (Р.Ҳамзатов) одил танқидчи шахсини намоён этди.

Ўрол Ўтаев телевидение амалиётчиси ва назарётчиси сифатида истеъдодини тўла намоён этаётган ижодкорлардан бири.

Халқ ижоди дунёга тенгдош санъатдир. Халқ яратган ижод намуналари ўша халқнинг тарихи, тақдирини, истиқбол сари интилишларини акс эттирувчи ёрқин кўзгудир. Зеро, қадим-қадимдан халқимизнинг қувончига ҳам, қайғусига ҳам халқ ижодининг сарчашмалари шерик, мададкор бўлиб келган.

1981 йил Ўрол Ўтаев болалигида ва қалбидан мангу ўрин олган сирли туйғулар, қолаверса, халқ маънавий мероси олдидаги бурч ва масъулият ҳисси туфайли Ўзбекистон телевидениесида “Халқ оғзаки ижоди” кўрсатувини ташкил этишга киришди. Халқ бу кўрсатувни қандай кутиб олганини таърифлаш шарт эмас. Тан олиб айтганда, кўрсатув халқимизга

олам-олам қувонч, завқ бағишлади. Кейинги йилларда “Халқ ижоди” саҳифасида саксондан зиёд янги номлар – умидли бахшилар, ўнлаб халқ созандалари кашф этилди.

У бош муҳаррир сифатида мусиқали кўрсатувлар таҳририяти жамоасининг жипслиги, ижодий изланиши, руҳий кайфиятни яхшилаш учун тинмай тер тўкди. Таҳририят қошида нуфузли Бадий кенгаш фаолияти туфайли мусиқа тарғиботи янги йўналиш олди. Кўрсатувлар сифати ва халқчиллиги ошди.

Яна бир янги гап шуки, элдошлари унга катта ишонч билдириб, 231-Чироқчи сайлов округидан Ўзбекистон халқ депутатлигига унинг номзодини кўрсатдилар... Саккиз полвон орасидан “товоқ” олиб, “Олиш-кураш” даврасида Ўрол Ўтаев ҳам белбоғини маҳкам боғлаб, қора терга тушиб астойдил беллашмоқчи.

Чироқчиликлар адолатпарвар эл сифатида ўз ҳақ-ҳуқуқларини қаттиқ туриб ҳимоя қилувчи, лекин кўп бор ноҳақ енгилган, жабр кўрган, оғзидагини олдириб қўйган халқ сифатида ҳам ном қозонган. Мен ўйлайманки, чироқчиликлар бу гал ўз оғзидигиларни олдириб қўймайдилар...

ҒУЛОМ ҒАҒУРОВ,
филология фанлари номзоди, доцент.

ЧАВАНДОЗНИНГ ЎҒЛИ

Ўрол Ўтаев Қашқадарёнинг Чироқчи туманида, қадим бозори, яхна гўштлири довруғи етти иқлимга кетган нилий кенгликларда туғилган. Отаси Ўта бобо машҳур чавандозлардан эди, чор-атроф қишлоқлардаги кўпқари мусобақалари Ўта бобосиз ўтмас, машҳур чавандозлар зотдор отлари билан майдонга тушиб, улоққа қўлларининг учи ҳам тегмай қайтишса, Ўта бува ихчам саман отини гижинглатиб, ҳар гал энг катта зот-совринларни юлиб кетарди. Бобо айтганидан қайтмайдиган, шиддатли, ушлаган жойини узадиган одам эди.

Шу чавандознинг ўгли Ўролбой Тошкентга келиб, журналистика факультетида таҳсил олди. Таҳсил йилларида бошқалардан кўра тикроқ қадди-басти, кескир сўзи ва абжирлиги билан ажралиб турди. Ўқишни тугатгач, узоқ йиллар телевидениеда фаолият юритиб, худди отаси каби не-не улоқларни олиб кетди. Эринмаган киши телевидениенинг “Олтин фонди” га бир назар ташласин, у ерда Ўролбойнинг узоқ йиллик самарали меҳнатлари видео тасмаларда ўз аксини топганин кўради. “Алишер Навоий”, “Бобур” каби ўнлаб видеофильмларни мириқиб томоша қилганимизда, ижодкорлар сафида ҳамкасбимиз Ўрол Ўтаев ҳам борлигидан фахрланиб юрамиз.

Ўрол журналистикамиз тараққиётига муносиб ҳисса қўшиб келаётган ижодкорлардан. Давраларда, то қизимагунча камсўз бўлиб ўтиради, аммо шу кунгача анча иш қилиб қўйган. Унинг зерикмай ўқиладиган еттита китоби чоп этилган.

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ,
адиб ва журналист

ДЎСТИМ ҲАҚИДА

Дўстим Ўрол Ўтаев ҳақида ўйлаганимда 60-70 йилларда кечган воқеалар кўз олдидан бирма-бир ўта бошлайди. Талабалик йиллари ёдимга тушади. Талабаликнинг биринчи кунлариданоқ асли Қашқадарё вилоятининг Чирокчи туманидан бўлган Ўролжон билан ўртамизда қандайдир яқинлик, илиқлик, муносабатларда, фикрларда ҳамоҳанглик пайдо бўлди. Бу кейинчалик ҳақиқий дўстликка айланиб кетди.

Ўрол ўзига хос соддалиги, тортинчоқлиги, шу билан бирга ҳаракатчанлиги, энг муҳими, билимга чанқоқлиги билан ажралиб турарди. Талабалик давримизда курсдошларимиздан бирортасининг республика ёки вилоят нашрларида хабар ёки мақоласи чиқиб қолса, барчамиз унга ҳавас билан қарар, ўзимиз ҳам шундай бўлишга интилардик. Ўрол эса талабалик йиллариданоқ ўзининг мақола ва тақризларини ўзига хос услубда ёзишни эгаллаган эди. Таниқли адабиётшунос Анқабой Қўлжонов Ўролни ўзига шогирдликка олиб, Матёкуб Қўшжоновнинг танқидчилик маҳорати мавзuidaги диплом ишига раҳбар бўлгани ҳам бежиз эмас.

Ўрол билан орамизда бўлиб ўтган жуда кўп хотираларни қаламга олар эканман, беихтиёр унинг уйланиш тўйи билан боғлиқ воқеалар ёдимга келаверади. Ўшанда мен курсдошлар номидан вакил бўлиб қатнашган эдим. Ўрол туғилиб ўсган мўъжазгина қишлоқ атиги йигирма-ўттиз хонадондан иборат эди. Қишлоқда на электр, на газ, на сув бор эди. Қурилган уйлар ҳам ўзига яраша, лекин бу ерда киши эътиборини бир нарса – ҳовлидаги қудуқ ва унинг

атрофида ўсган қатор дарахтлар дарров тортарди. Шу ердаги аксарият хонадонлар сув ичадиган бу қудуқ жуда чуқур бўлиб (янглишмасам чуқурлиги 30 метрдан кам эмас), ундан сув тахминан 20 литрли мешда эшак ёрдамида тортиб олинарди. Ўшанда тўй ҳам жуда қизиқ ўтган эди. Келинни олиб келгани унинг уйига куёвнавкарлар, куёвнинг янгалари, яна бир неча кишилар билан бирга битта юк автомашинасида жўнаб кетдик.

Келиннинг уйида бўладиган барча расм-русумлар ўтиб бўлгач, кечаси тахминан ўн-ўн бирларда келин ва у томонидан келиши керак бўлган хотин-халажлар билан бирга барчамиз яна ўша ўзимиз борган юк автомашинасида 50 километр йўл босиб, куёвнинг уйига қайтиб келдик. Келинни махсус тайёрлаб қўйилган хонага олиб кириб кетишгач, биз Ўролнинг дўстлари билан уйга кириб анча пайтгача меҳмондорчилик қилдик. Эрталаб келган меҳмонларга ош тортилди. Ўролнинг тўйи мана шу тахлитда соддагина бўлиб ўтган эди.

Мен Ўролнинг тўйи баҳонасида у туғилиб ўсган қишлоқ, у ердаги шароитни кўриб, олдинига шундай қишлоқдан Ўрол сингари илмга чанқоқ инсон етишиб чиққанига ишонмасдим. Кейинчалик Ўрол характерида мужассам бўлган ўта меҳнатсеварлик, ҳаракатчанлик, энг муҳими, танлаган мақсад сари интилиш қобилиятлари мендаги бу ишончсизликни енгиб кетганди. Бу билан мен халқимиз орасидаги “интилганга толе ёр” нақли қанчалик тўғри эканлигига яна бир бор амин бўлдим.

Юқорида келин деб атаганимиз Гулбаҳор мана ўттиз беш йилдан ошибдики, ҳаётнинг, оиланинг аччиқ-чучугини, оғир-енгилини дўстимиз Ўрол билан баробар баҳам кўриб, энг бахтли оила бекаси сифатида ўғил-қизлар ўстириб, неварали бўлишиб, тур-

муш ўртоғига яқин ҳамроҳ, маслаҳатдош ва сирдош бўлиб бахтли умр кечирмоқда. Халқимизда шундай нақл бор: “Дарахт бир жойда кўкаради”. Бу нақл Ўрол Ўтаев хизмат фаолиятига айнан тегишлига ўхшайди.

У қайси лавозимда хизмат қилмасин, савияси паст, мазмунсиз кўрсатувлар тайёрлаш, ўткинчи асарларни телетомошабинлар ҳукмига ҳавола қилишдан ўзини тийди. Шунинг учун ҳам, хизматда гоҳида турли келишмовчилик, қарама-қаршиликларга дуч келди. Лекин унинг катъиятлилиги, ҳақиқатни қанчалик аччиқ бўлмасин, айта олиш қобилияти, қолаверса, иродаси барча қарама-қаршиликларни енгиб ўтишида асқотиб келди.

Ўрол агар бутун умри давомида ҳар бир ишга ўта масъулият билан киришиб, ўзига юклатилган вазифаларни одиллик билан ўтаган бўлса, бугунги кунда бунинг натижаларини ҳам кўриб турибмиз.

Холмурод АЛЛАНАЗАРОВ,
журналист

МАНГЛАЙДАГИ БИР ТУТАМ ОҚ СОЧ

Етмишинчи йилларнинг бошларида адабиётшунос олим Матёқуб Қўшжоновнинг илмий-адабий жамоатчилик орасидаги нуфузи шу қадар юксак эдики, у кишининг навбатдаги мақоласи, ўзига хос ўткир чиқишларини кўпчилик кутиб юришарди. Устознинг тилига, жилла қурса, назарига тушган ижодкорнинг эса жамоатчилик орасидаги эътибори кўтарилиб кетар эди. Шундай бир пайтда Тошкент Давлат дорилфунуни журналистика факультетининг тўртинчи курсида ўқиб юрган Ўрол Ўтаев тўсатдан Матёқуб Қўшжонов ижодига доир мақола эълон қилиб қолди. Бу, айниқса, талабалар орасида том маънода фавқулодда ҳодиса бўлди. Шундайига ҳам ихчам-ихчам тақризлар эълон қилиб эл оғзига тушган Ўролнинг бу “қилиғи” унча-бунча устозларни ҳам шошириб қўйди. Биз курсдошлар, ён-атрофдагилар пиёда-ю, Ўрол олдинда гижинлаган саманда елиб бораётгандек туюладиган бўлиб қолди.

Қашқадарёнинг Чироқчи туманидан “Журналист бўламан” деган ниятда пойтахтга келиб, тортинчоқ, камсуқум боланинг ҳали ўқишни тугатмай бу қадар дадил парвози тасодиф эмас, балки Ўрол Ўтаевга хос бўлган синчковлик, топқирлик самараси эди. Ҳақиқатан ҳам, Ўрол кўпчилик сабоқдошлари қатори яшар, адабий гурунларда иштирок этар, дарсларни ўзлаштирар эди-ю, лекин буларнинг баридан ўзи учун аниқ амалий хулоса чиқара билар, ҳар бир хулосаси бошқалар учун “сюрприз” дек туюлар эди. Бошқаларнинг назарида таваккалга ўхшаб кетадиган “сюрприз” лари аслида Ўрол томонидан пухта ўйланган, пишитилган режалар маҳсули эди.

Табиийки, бадий ижоднинг даргоҳи кенг.

Унинг “Танқид ва услуб” китоби 70-йилларнинг охирида эл оғзига тушди. Бу китоб Ўролнинг навбатдаги ижодий ютуғи бўлди. Чунки китобга жамланган мақолалар ва ижодий портретда Ўрол Ўтаев замонавий ўзбек танқидчилик санъатини жасорат билан таҳлил қилди, зукколик билан астар-аврасини ағдариб ташлади.

Биз ҳозир тузсиз-намаксиз китоб ва тўпламларнинг қаторлаштирилиб босилаётганидан нолиймиз, маънавий-мафкуравий тарғиботни бой беришга ҳаққимиз йўқлигини эслаб тадбирлар уюштирамиз. Керак, ҳаммаси керак, аммо-лекин адабиёт ва журналистика соҳасида, азалдан қолган бир “одат” бор: ҳар даврда ижод майдонида кечаётган жараёнларни ҳушёр ва холис кузатувчи дарғалари бўлган, тажрибалими-бошловчим, аҳли қалам ижод курсисига ўтиришдан аввал у ёки бу дарға қўядиган талаб ва мезон имтиҳонига ҳозирлик кўрган.

Ўрол Ўтаев 80-йилларнинг бошларида худди шундай нуфузга эришган эди. Биз Ўрол билан кўп гурунглашамиз, тортишамиз, кези келганда бевосита ўзининг ижодига доир танқидий фикрларни ҳам айтаверамиз, шундай пайтларда дўстимиз яна ўзига хос “сюрприз” кўрсатади, яъни у ҳар қандай танқиддан ҳам соҳа ишини яхшилашга қаратилган, шунга наф берадиган мулоҳазаларини дарҳол ён дафтарга “туртиб қўяди”. Ўтаевичнинг (дўстлар даврасидаги “тахаллуси” шундай) манглайдаги бир тутам соч анча эрта оқарди. Биз, дўстлар назарида бу – Ўрол қалби ва ниятининг тимсоли бўлиб туюлади.

**Карим БЎРОН,
Йўлдош ИСМОИЛ**

УСТОЗ ИБРАТИ

Мен Ўрол Ўтаев номини ўқувчилик йилларимда эшитганман. 70-йилларда Ўрол ака тайёрлаган ижодкор ёшларнинг “Илҳом” телевизион клуби, “Бўстон” тележурнали, “Ғазал оқшоми” телекўрсатувларини ҳар биримиз завқ-шавқ билан томоша қилардик. У киши муҳаррирлик қилган “Навоий”, “Гирдоб”, “Диёнат” видеофильмларини қайта-қайта томоша қилишдан зерикмасдик. Шахсан мен Ўрол акадан меҳнатсеварлик, ҳалоллик, тўғрисиўзлик, дадиллик ҳамда сўз санъатига чуқур ҳурмат билан қарашни ўрганганман.

Ўрол акадаги яна бир хислат биз ёшлар учун ибратлидир. У кишининг дили билан тили бир. Ўрол ака Ўзбекистон Телерадиокомпанияси Бадий кенгаши ҳамда бошқарувининг деярли барча йиғинларида албатта бирор ташаббус ёки таклиф билан сўзга чиқади. Таклиф-мулоҳазаларини аввало ўзи ҳаётга татбиқ этишга интилади. “Олтин бешик”нинг экрандан қандай ўрин олгани фикримга асос бўла олади.

Ўрол Ўтаев телевидениенинг Бош директори лавозимида ишлаган йилларида кўрсатувлар ранг-баранглиги, сермазмунлиги ва таъсирчанлигига асосий эътибор қаратди. Дастурдан ўрин олган ҳар бир кўрсатув қаттиққўл ва билимдон Бош директор назаридан четда қолмасди. Ҳар ойда мунтазам ўтказиб туриладиган ижодий мулоқотлар ошкоралиги туфайли ёш ижодкорларга ҳар томонлама ўз таъсирини ўтказарди. Бир сўз билан айтганда, Ўрол Ўтаев ҳамиша ёниб, жўшиб яшаш ва ишлашни ўзига шиор қилган инсонлардан бири эди.

Эшқобил ШУКУР,
шоир

МУНДАРИЖА

Мирзо Кенжабек. Ижод аҳлининг фидойи дўсти....6

I боб. ИЖОДХОНАДАГИ ГУРУНГЛАР

Битмас-туганмас манба – халқ орасидадир. <i>Ўзбекистон қаҳрамони, халқ ёзувчиси Саид Аҳмад</i> билан суҳбат.....	8
Шеър – қалб эҳтиёжи. <i>Ўзбекистон халқ шоири</i> <i>Абдулла Орипов билан суҳбат.....</i>	23
Халқ дилининг таржимони. <i>Ўзбекистон халқ</i> <i>шоири Уйғун билан суҳбат.....</i>	35
Бош манба – ҳаёт. <i>Ўзбекистон халқ ёзувчиси</i> <i>Одил Ёқубов билан суҳбат.....</i>	42
Ҳар бир дақиқат – мангулик элчиси. <i>Ўзбекистон халқ ёзувчиси Асқад Мухтор билан</i> <i>суҳбат.....</i>	58
Шеърят – фавқулодда ҳодиса. <i>Ўзбекистон</i> <i>халқ шоири Жўлмирза Оймирзаев билан суҳбат.....</i>	67
Болалигимизнинг қанотли қушлари. <i>Ўзбекистон халқ шоири Омон Матчон билан суҳбат.....</i>	71
Адабиётимиз илдизи. <i>Ўзбекистон халқ шоири</i> <i>Ҳалима Худойбердиева билан суҳбат.....</i>	80
Қўшиқ – ҳаётимиз дастхати. <i>Ўзбекистон халқ</i> <i>шоири Нормурод Нарзуллаев билан суҳбат.....</i>	85
Инсоният бешиги. <i>Ўзбекистон халқ шоири</i> <i>Ойдин Ҳожиева билан суҳбат.....</i>	90

II боб. СИЙМОЛАР ТАВСИФИ

Кўнгиللарга кирган “кангул”.....	100
Журналист қаҳрамонномаси.....	109
Меҳнат ила чархланган истеъдод.....	116
Ўзбекистон халқ бахшиси Шоберди Болтаев.....	120
Ўзбекистон халқ бахшиси Абдуқаҳҳор Раҳимов...127	
Ўзбекистон халқ бахшиси Қаландар Норматов....134	

III боб. УСТОЗ ВА КАСБДОШЛАР ЭЪТИРОФИ

<i>Матёқуб Қўшжонов. Камолотнинг машаққатли йўли.....</i>	140
<i>Тўра Мирзаев. Синчков тадқиқотчи.....</i>	142
<i>Мақсуд Юнусов. Изланувчан ижодкор.....</i>	143
<i>Хушид Даврон. Жонкуяр.....</i>	144
<i>Мели Норматов. Адабиётшунос ва журналист.....</i>	145
<i>Ғулом Ғафуров. Юрт фарзанди.....</i>	147
<i>Аҳмаджон Мелибоев. Чавандознинг ўғли.....</i>	150
<i>Холмурад Алланазаров. Дўстим ҳақида.....</i>	151
<i>Карим Бўрон, Йўлдош Исмоил. Манглайдаги бир тугам соч.....</i>	154
<i>Эшқобил Шукур. Устоз ибрати.....</i>	156

Адабий-бадiiй нашр

ЎРОЛ ЎТАЕВ

ИЖОДХОНАДАГИ ГУРУНГЛАР

Сухбатлар, бадиа ва очерклар

Рассом

Уйғун Солиҳов

Саҳифаловчи

Мухаррам Зойитова